

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 1. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
<i>Ābele, Kārlis</i>	Pēdējais ieraksts, balāde	13
<i>Aigars, Pēteris</i>	Pulkvedis, balāde	113
<i>Čuibe, Mirdza</i>	Apburtais ezers, dzejolis	75
	Klusās straumes, dzejolis	138
<i>Dzīleja, Kārlis</i>	Reiz manis nebūs vairs, sonetīnu vija	9
	Meistarsoneti, atdzejojumi (Dantes, Petrarka, J. di Bellē, Ed. Spensera, V. Šekspīra, Gētes, Fr. Rikerta, Sent- Bēva, Š. Bodlēra un K. D. Baļmonta soneti)	139
<i>Eglītis, Andrejs</i>	Vai, draugi, nejutat? dzejolis	1
	Pilsoņiem, dzejolis	141
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Tavs smaids, dzejolis	114
<i>Galeniece, Rasma</i>	Vakarā, dzejolis	75
	Zelta puteksnis, dzejolis	153
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Aizbraucot, dzejolis	98
<i>Kalniņš, Nikolajs</i>	Strīdus, sonets	153
<i>Kaugars, Arturs</i>	Bēgļa bērns, dzejolis	1
	Gaidītāja, dzejolis	14
	Melnā kalna atbalss, poēma	49
<i>Kezberē, Elza</i>	Pastarā naktī, dzejolis	51
	Atspīdumi, dzejolis	153
<i>Lazda, Zinaīda</i>	Iznīcība, dzejolis	114
	Pastaiga ziemā, dzejolis	114
<i>Mežezers, Valdis</i>	Pie upes, sonets	153
<i>Miesnieks, Jonāss</i>	Dziesma dzīvībai, dzejolis	60
<i>Mōra, Valda</i>	Divdesmitajam gadsimtam, dzejolis	64
<i>Strēlerte, Veronika</i>	Gotlandē, dzejolis	138
<i>Zāle, Klāra</i>	Galotnēm pāri, dzejolis	10
<i>Zeltiņš, Teodors</i>	Laimas briedis, balāde	63
	Dubultnieks, balāde	117

Prōza

<i>Aigars, Pēteris</i>	Lābais malums, stāsts	5
<i>Eglītis, Anšlavs</i>	Kāpēc Tincis nepakārās, pasaka	61
<i>Dziļums, Alfreds</i>	Celmenieki, romāna II grāmatas fragments	115
<i>Gruzna, Pāvils</i>	Kā viņš nenokļuva līdz Staburagam, quasi una fantasia	52
<i>Ieviņš, Kārlis</i>	Zāļu diena Ezergailos, stāsts	55
<i>Jaunsudrabiņš, Jānis</i>	Āriņi, tēlojums	2
<i>Sarma, Jānis</i>	Studiosus theologiae, novele	65 un 119
<i>Širmanis, Jānis</i>	Spēka zāles, pasaka	11

Apcerējumi

<i>Bērzkalns, Valentīns</i>	Jurjānu Andrejs, viņa vieta un nozīme latviešu mūzikā	29 un 83
<i>Bičolis, Jānis</i>	Ievada piezīmes ieskatam Poruka dzejas saturā	142
<i>Dziļleja, Kārlis</i>	Aspazijas piemiņai	72
	Laikmeti, stili un virzieni	162
<i>Ērmanis, Pēteris</i>	Divi jubilāri, atmiņas un iespaidi (P. Gruzna un K. Ieviņš)	76
<i>Kalniņš, Aleksis</i>	Par prof. J. Endzelīna darbību literārās valodas laukā	154
<i>Kārklīņš, Kārlis</i>	Par lirikas mācīšanu vidusskolās	159
<i>Kundziņš, Kārlis</i>	Kas darāms reliģiskās audzināšanas labā?	26
<i>Liepiņš, Olgerts</i>	Edvarts Virza	15 (188)

Chronika

Francis Balodis un Latvijas senvēsture (Prof. K. Straubergs) 33, Rakstnieks un valodnieks kā valodas veidotājs (E. Hauzenberga-Šturma) 34, Kulta dziesma (V. Mežezers) 36, Anša Bērziņa ilustrācijas evaņģēlijiem un Jāņa atklāsmes grāmatai (Vold. Jansons) 40, Dieniškā maize, P. Aigara romāns (Ēriks Raisters) 42, Pāvila Gruznas romāns Jaunā strāva ((K. Dziļleja un P. Ērmanis) 43, Tagadnes dzeja, K. Dziļlejas Tālos ceļos (J. Bičolis) 46, Literātūras apcere (J. Bičolis) 99, Spilgtās krāsās tverts nesenās Rīgas romāns, Anšlava Eglīša Homo Novus (P. Ērmanis) 105, Konstance Miķelsone, Nelgu svīta (Prof. E. Blese) 107, Jāņa Jaunsudrabiņa stāsts Liktenis (P. Ērmanis) 109, Ilonas Leimanes Vadātājs (K. Dziļleja) 109, Reiņa Birzgaļa ilustrācijas T. Zeltiņa bērnu grāmatām (Voldemārs Jansons) 110, Miris Georgs Kolbe (Voldemārs Jansons) 111, Miris angļu rakstnieks A. Makens (J. Kalnbērzs) 112, Scientiae et patriae (Prof. L. Bērziņš) 167, Vēl par balādi (Prof. Kārlis Ābele) 168, Dažas piezīmes par balādi sakarā ar K. Ābeles un T. Zeltiņa grāmatām (Zinaīda Lazda) 171, Andreja Eglīša dzeja (Ēriks Raisters) 174, Gaisma tumsībā (Osv. Gulbis) 176, Alfreda Dziļuma romāns Celmenieki (Ēriks Raisters) 177, Dūkas kungs un viņa māja, Jonāsa Miesnieka stāsti (Prof. E. Blese) 178, Irma Grebзде, Sērmūkšļu pagasta ļaudis (J. Bičolis) 179, Olgerts Liepiņš, Dēklas ratiņš (L. Pērļupe) 181, Tautas dziesmu krājumi trimdā (N. Kalniņš) 182, Piezīmes par Fr. Dziesmas grāmatu Dzīvei draugos (Austra Tamuža) 185, Trīs ilustrētas grāmatas (Vold. Jansons) 187.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 1. burtn. Edvarts Virza, 2./3. burtn. māksl. J. Zvirbuļa zīmēta dzejnieces Aspazijas ģimētnē, rakstnieks Kārlis Ieviņš, 4./6. burtn. māksl. O. Noriņa zīm. J. Poruka ģimētnē un māksl. M. Induses-Mucenieces zīm. Andreja Eglīša ģimētnē.

C E L S

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

SATURA RĀDĪTĀJS

1948. gada 2. pusgads

Dz e j a

		Lpp.
Čuibe, Mirdza	Ērģeles	254
Dāle, Karola	Līdz rīta gaismai	264
Dziesma, Fricis	Ieiešana	285
Eglītis, Andrejs	Svešā malā	253
Ērmanis, Pēteris	Atteikšanās un miera sapnis	234
Jaunsudrabiņš, Jānis	Bēglis	253
Kalniņš, Nikolajs	Ceļā	264
Kaugars, Arturs	Bail tikties	198
	Pārnācējs	311
Lazda, Zinaīda	Bēgles vakara vārdi	189
	Jaunā bēgle	189
	Rudenī	285
Mežezers, Valdis	Dzimtenes dziesma	261
Toma, Velta	Mūsu zeme	200
Zāle, Klāra	Neredz skats	234
	Kamanās	319
Zeltiņš, Teodors	Koka Kristaps, balāde	190

P r ō z a

Dziļums, Alfrēds	Sētnieks, pasaka	201 un 265
Eglītis, Anšlavs	Dubļi, stāsta fragments	262
Klāns, Pāvils	Parīzes impresijas	280
Lesiņš, Knuts	Dūja, novele	191
Niedra, Aīda	Rauši, stāsts	254
Širmanis, Jānis	Nāves balva, pasaka	199
Zāle, Klāra	Andrēnu tēva svētku vakars, Ziemassvētku stāsts	286

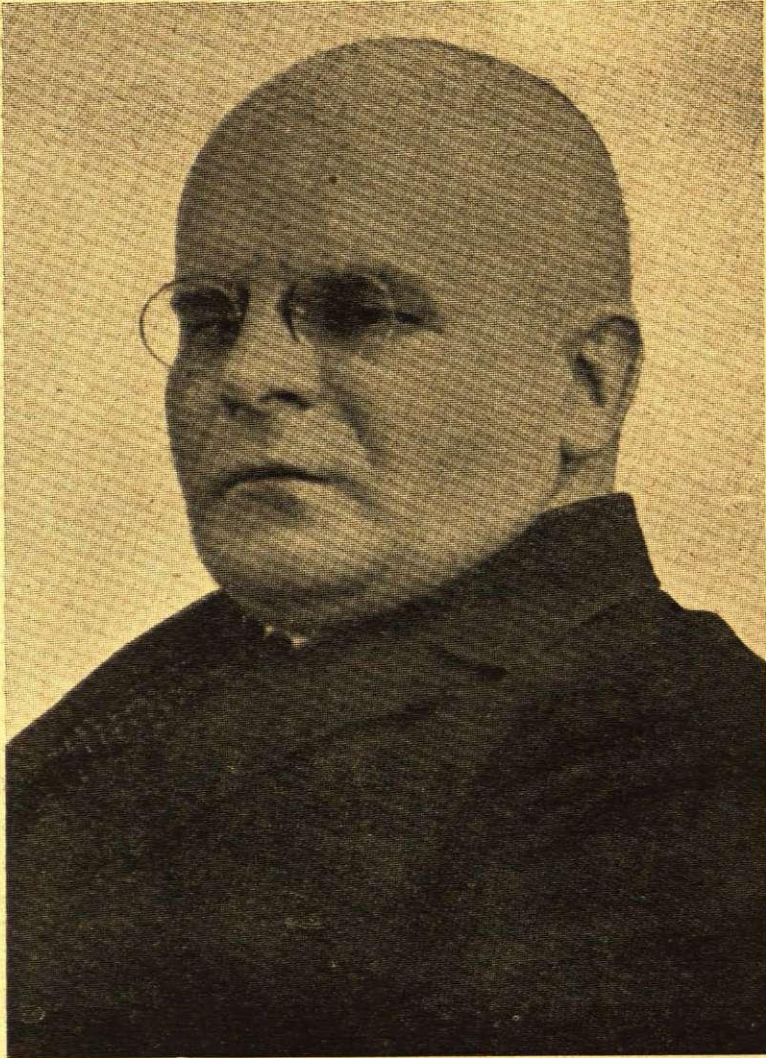
A p c e r ē j u m i

		Lpp.
Bērziņš, Ludis	Skola un skolas gars	316
Bičolis, Jānis	Drāmatika Mārtiņa Ziverta māksla	212
Ērmanis, Pēteris	Atmiņas par Jekabu Janševski	291
Kundziņš, Kārlis	Dieva templis un tā celšana	312
Liepiņš, Olgerts	Aleksandrs Grīns	303
Švābe, Arvēds	Jauna vēstures filozofija	226

C h r o n i k a

Jāzepa Vītola mūzikas vērtības (Knuts Lesiņš) 235, Kārļa Zariņa piemiņai (Pēteris Ērmanis) 238, Augustu Rudīti pieminot (Jānis Širmanis) 239, Knuta Lesiņa romāns Mīlestības zīmogs (Ēriks Raisters) 240, Kārlis Ieviņš, Sidraba birzs (Jānis Bičolis) 241, Mārtiņa Ziverta drāma vienā cēlienā Kāds, kuŗa nav (Prof. Kārlis Kārkliņš) 243, Jānis Klīdzējs, Pajumte (Prof. Ernests Blese) 244, Teologa piezīmes J. Klīdzēja Pajumtei (Osvalds Gulbis) 245, Jānis Širmanis, Pasakas (Valdis Mežezers) 245, Mintauta Egliša grāmatas (Līdija Pērļupe) 246, Oskars Kalējs, Dzimtenes vīrāks (Olgerts Liepiņš) 247, I. vispārējo latviešu dziesmu svētku 75 gadu atceres dziesmu diena (Val. Bērzkalns) 247, Vilhelms Tells Mērbeķas Latv. teātra iestudējumā (Olgerts Liepiņš) 250, Āksts Eslingenas teātrī (Ēriks Raisters) 251, Piezīmes par K. Džilleķas rakstu Laikmeti, stili un virzieni (Prof. Kārlis Kārkliņš) 252, Profesora Dr. theol. K. Kundziņa 65 mūķa gadi (Osvalds Gulbis) 320, Raksturīķas Īnijas Aīdas Niedras personībā un dzeķā (Valerija Bērziņa-Baltiņa) 321, Trimdas rakstniecība 1948. gadā (Pēteris Ērmanis) 325, Ilustrētas grāmatas (Voldemārs Jansons) 330, Nobeķa premija piešķirta Dieva lieciniekam literātūrā (Jānis Kalnbērķs) 332.

Pielikumā attēli uz atsevišķām lapām: 7./9. burtn. māksl. N. Strunkes zīm. Mārtiņa Ziverta ģimēte, 10./12. burtn. māksl. J. Plēpķa zīm. prof. Dr. theol. Kārķa Kundziņa ģimēte, rakstn. Aleksandra Grīna ģimēte.

Edvarts Virza

CĒLĪS

GARA DZĪVES MĒNESĪRAKSTS

Nr. 4/6 (31/33)

APRILIS — JŪNIJS

1948

Pēteris Aigars

PULKVEDIS

Balāde

Tai dienā pastarā, kad jumās klusums baigs
Pār liķu panguriem pēc pazaudētas kaujas,
Viņš viens vēl stāvēja kā aizgājušais laiks

Pilns sēra rūgtuma un apņemšanās straujas
Pie bērza balstoties, kas vidū pušu lauzts,
Un slāpes veldzēja ar ūdeni no sauļas.

No nāves izglābies, lai kļūtu nāves šausts,
Bij viņa pulks jau važās kalts bez slavas
Un karogs svētais, sarkanbalti austs,

Vairs jundīt nevarēja rakstītājas savas.
Viss bija pazaudēts, ko cilvēks zaudēt spēj,
Tik pelni uznira no uguns šķēstītavas.

Bet sirmam pulkvedim skats likās dzirkstis sēj;
Ar ērgļa valdomību vēroja viņš postu
Un bendes dienderus, kas mošķu balsī blēj.

Viņš īgni saslējās un aptaustīja jostu,
Lai brīvi dzirdētu, ko beigu salūts pauž,
Kad dragāts buņnieks sniedz nekurienes ostu,

Ja vēlū vēji valgie buņas spēji glauž,
Jau salve dimdēja, bet mērķis nesalīma.
Un bendes ausās — lieliem drebēt jauž —

No nāvei svaidītā jauns karavīrs jau dzima.
Gar stobriem paceltiem tas aizsoļoja raitis,
Un dobji pamale no viņa soļiem dima.

Ak Dievs, tur nebij viens. Bij miljonos to skaits ...
Jau bendes saļima pie zemes, baišu pļauti.
Un debess atvērās, un karogs cēlās slaidis.

Pret sauli soļoja tur pulki nesakauti.

Zinaīda Lazda

IZNICĪBA

Es tevi zeltā redzēju,
Kas kokos pacelts bija,
Kad, iedama uz vakaru,
Tur rudens saule lija.

Kad ābols krita raisījies,
Vai oga bira sārta,
Man likās, kāds man čukstētu:
Drīz pienāks tava kāрта.

Un upe tecēt apstājās,
Un putni nedziedāja,
Tik koku gali zeltaini
Un iznīcīgi māja.

Zinaīda Lazda

PASTAIGA ZIEMĀ

Vīnkalni pacēlās sniegā
gar Nekāras lokano krastu,
Gar ceļu, kas locījās lejā
vientuļam gājējam kluss.

Reibums un vasara ledū,
lapas un ogas sen projām;
Zaļgani vēsmainā krēsļa,
tumsārtos ķekaru spulgs.

Upe, kur ir tava jūra,
ceļš, kur tu aizēji galā?
Svešums nesaprot manis,
nerunā upe, ne kalns.

Pēteris Ērmanis

TAVS SMAIDS

Tu pasmaidī man, kad redzamies.
Un smaidis tev atmirdz gluži tāds pats,
Kad bērniņu svešu noglauž tavš skats.
Tāpat tu smaidī, kad paveries,
Kur kaķēns saulītē nogulies,
Un puķei dārziņā plaukušai
Un paziņai nejauši satiktai
Tu smaidī kā man, kad redzamies.

Bet nejauž ne bērns to, ne puķīte,
Ne kaķēns, ne paziņa draudzene,
Ka smaidā tev atstaro maigumā
Visi zemei sacītie Dieva „jā”,
Ka smaidā tev brīnums, kas raisa un sien —
Jaust to, lemts zināt man vienīgam vien.

Viņš atnāk kad, sirdij vistuvākais,
Smaidis vizmo tev vaigā zaigzaigākais.
Ne man, ne bērnam, ne kaķēnam,
Ne puķei tā nesmaidī — vienīgi tam.
Bet smaidā tev mūžību mirdzošo —
Pat viņš to neaptver, nejauž neko.
Es vienīgais zinu, es izjūtu to.

CELMENIEKI

Otrās grāmatas fragments

Lietus jau lija trešo nedēļu. Debesis reiz atvērušās nespēja Dieva avotus aizturēt. Dažreiz caur mākoņu spraugām atmirdzēja arī karsta, tveicīga saule, bet otrā rītā atkal plīkšķēja celmenieku jumti. Agri noplautie siena vāli mirka slapjumā, sadzeltēja un nomelnēja gluži kā plūdu vasarā.

„Kad lijis, tad nolijis!“ ļaudis sašutuši sprieda. „Nu jau atzēlis būtu, nu gan pietīktu —“

Mitrais laiks apdzēsa arī dēgošos purvus. Arvien gausākas un sikākas pacēlās dūmu strūklas, un dziļās pelnu bedres piesūcās ar melnu, netīru ūdeni.

Bet Salīņu purvs atmirdzēja ar katru dienu košāk. Lietus rūpīgi izšķīdināja mākslīgos mēslus, sadalīja un atraisīja bagātos zemes trūdus. Sikās zālāju saknes, spēcīgi barodamās, ātri nostiprinājās melnajā augsnā. Vidamies un griezdamies cēlās pret sauli timotiņš, bastards, sarkanais āboliņš un skarainā pļavu auzene. Audzēlīgās dienas rausus izrāva jaunus stublājus no mikstās, valganās zemes. Jūlija vidū zālājs jau spēcīgi kuploja, viļņodams vasaras vējos, bet augusta sākumā tas jau gulēja pie saimnieka kājām kā nepārskatāms ezers.

„Jupis, khe, jupis —“

Vēl pēc divām nedēļām jaunais zālājs mirdzēdams atvērās raibos, daudzkrāsainos ziedos. Auzenēm un timotiņu vālitēm spurgojās dzeltenīgas bārkstis, bet āboliņš lepojās ar baltām, rozganām un sārtām ziedlapiņām. Vietām zālājs bija nogāzies veldrē, augdamas sasējies grīstēs, mezglos, bet ziedu pogaļas cēlās arvien tuvāk karstajai atvasaras saulei.

Kad vecais saimnieks iebrida lāuka vidū, viņš pazuda kā šalcošā jūrā. Bites dūkdamas griezās ap sirmo galvu, spēcīgās ziedu smaržas reibināja kā stiprs, saldens iesala alus.

„Khe, jupis! Cik sen te vēl putēja sausa kūdras smeltne!“ Runādami ar sevi, viņš izbrida jaunajai paradīzei cauri, apgāja vairākas reizes apkārt, un ilgi stāvēja pret

vēju, ieelpodams svaigo ziedu smaržu. Viņa stīvās rokas neapzinīgi noņēma cepuri...

Vai viņš var ticēt savām acīm? Vai niekalbis agronoms viņu nav apbūris?

Tomēr nē. Arī Dāvis atnāca uz purvu un godbijībā nostājās tēvam blakus. Tāpat Salīņu māte noraudzījās pār jauno pasauli, visuvarenajam Dievam pateikdamās.

Atnāca Avotiņu Janka un Vāvuļu Tince. Te saradās kā svētceļnieki celmenieku ļaudis, visi redzēja saulē ligojoties smaržīgu zāļu un ziedu jūru.

Beidzot atskrēja arī Teļaploku Gusts. Ilgi viņš nespēja izrunāt ne vārda. Apmulsis un izbijies viņš vērās vecajā saimniekā.

„Ko es teicu —? Es tagad esmu stāvus badā! Nu tikai velciet manu līķi uz kapiem!...“

Gusts nespēja atkal nostāvēt ne uz vienas kājas, ne otras. Kas gan notiks, ja visi sāks art un sēt? Ja arī celmenieki pieaudzinās pilnas kūtis ar lopiem, ja arī viņi vedīs krējumu ar spaiņiem uz Rīgu? Jau tā tirgus kluss un izmiris, kas no viņa tad vairs pirks? Šnabja pūdelei vairs neiznāks!...

„Khe, tu gan varētu man aizdot pļaujammašīnu,“ vecais Salīņš bailīgi pievirzījās kaimiņam tuvāk.

„Tev —? Lai sabendētu —? Tā vairs nav zāle, bet mūris! Kad gāzīsies, tad sargies pats tikai nost!“ Un Teļaploku saimnieks aizbēga no celmenieku purva, it kā tiešām neredzētā zāļu jūra viņam veltos virsū.

Salīņš nevarīgi noplātīja rokas. Ko viņš tagad ar šo bagātību iesāks? Debesis spīd pēdējā vasaras saule, siena laiks pieturas jau divas nedēļas, bet zālājam grūti saskatīt otru malu...

— Jupis —! Arī viņš salecas un skrien mājās, it kā viņam grieztos ap galvu sakaitināts bišu spiets.

„Tak kustiet, gvelži! Vai tādu Dieva dāvanu pametīs mēslos?“

Tiešām, šoreiz sakustējās visi celmenieki. Viņi nāca viens pēc otra, zilganās tērauda

izkaptis pārlikuši pār pleciem. Locīdamies un asinādami rikus, viņi ieprima arvien dziļāk zālāja jūrā. Viņi nespēja izgriezt garus vālus, kā to raduši siena talkās, bet kapāja biezo zālāju kā veldrainu labību.

Arī Reinis pameta Sauso kalnu un atsteidzās tēvam palīgā. Viņš negāja viru pulkā, bet sāka asināt izkapti citā malā, viņš vienmēr gribēja būt vientuļš, nesaprasts, pats savas rīcības noteicējs.

Divās dienās celmenieki jauno zālāju nopļāva.

„Ek, manta, manta!“ vīri, slaucīdami sārtaš pieres, iesaucās. „Kā tu visu to lērumu dabūsi mājās?“

Vecais saimnieks vēl arvien noplātīja tukšas rokas. Pēkšņā bagātība viņam bija apmulsinājusi prātu.

Paldies Dievam, pie zālāja kraušanas atnāca talkā arī celmenieku sievas. Pat Tince nespēja nosēdēt mājās. Viņa atnāca atkal vingra un dūšīga, pārlikusi pār plecu savas ierastās divzaru dakšas. Viņa bija noilgojusies pēc darba un ļaužu sabiedrības, viņas baltie zobi spīdēja aiz biežajām lūpām tāpat kā senāk.

„Ai, ai, večuķiņ! Gādā tikai sugas govīs, tad purva rāvas vietā tecēs dzeltens krējums!“

„Khe, khe!“ vīra tēvs tikai krekstēja. „Bet tev gan vēl nēvajadzēja staipīties ar dakšām.“

„Nebēdā! Diezgan ilgi jau esmu istabā sūtusi.“

„Un kur tu skuķi atstāji?“

„Lai lielais lemesis pavāļķē. Lai izmazgā lupatas. Mums tāda noruna — kopš tiem laikiem, kad es viņu bildināju...“ Tince smeja atkal tik skaļi, ka nosusinātajā Sūnekļa purvā atskanēja jautras atbalsis.

Pēcpusdienā aizlīda saulei priekšā melns, apdūcis mākonis. Pēc brīža nedroši ierūcās vēlais vasaras pērkons.

„Jupis —!“ Saliņš izslēja rugaino zodu.

Labsirdīgais debesu rājiens sakustināja ļaudis vēl zīglāk. Viņi steidzās viens otram garām ar pilnām siena dakšām, kraudami to augstos zārdos, un spurainās kaudzes izauga viena pēc otras neticami ātri.

Arī šodien Reinis atsteidzās no Sausā kal-

na. Viņš strādāja atkal savrup, pašapzinīgs, lepns kā arvien.

Bet mākoņi izklīda. Pērkons vēl dažas reizes nevarīgi noducināja pie apvāršņa, tad nozuda pavisam. Pievakarē laiks atkal noskaidrojās, un bezdelīgas lidoja augstu dziedrājās debesīs.

Ļaudis atvilka elpu. Viņi skaitīja sakrautos zārdus, pārskatījās un sāka atkal no gala. Tie pacēlās viens aiz otra nepārskatāmi daudz, bet uz rugājiem vēl gulēja plašs klājiens smaržīga, čaukstoša siena.

„Jupis! Neuznāktu lietus, pēc pāris dienām varētu vest mājās bez kraušanas,“ vecais saimnieks sprieda.

Bet kas gan drikstēja tik svarīgā lietā padomu dot?

Talcinieki nāca vēl rītā un parīt, viņi rausa vienkopus Saliņu bagātību bez skaudības un naida. Strādājot viņi domāja par lielo svētību, kas beidzot atvērusies celmenieku purvos.

Dažreiz strādājot Avotiņu Janka gadījās Saliņu Rietai tuvāk. Viņš noskatījās čaklās meitenes darbā un līdzjūtīgi teica: „Nepārstiepies, skuķi! Kad sāksi pūst savā karotē, tad rokas vairs necelsies.“

Rieta uzmeta kaimiņam biklu skatu. Kā viņš to domā?

„Tas tavas mātes teiciens. Tu taču pati reiz būsi saimniece.“

Vai viņš atkal zoboļās?

„Bet tādēļ neesi lepna —!“

„Jāni, kādēļ tu mani tik bieži kaitini?“

„Tādēļ, ka tu nerunā preti. Tev var uzkraut kaut vezumu. — Taču neņem tik lielus klēpjus!“

„Tu esi jocīgs, Jāni! Darbā tu man ļauj pārstiepties, bet citādi tu man krauj virsū tādas nastas, ka es tiešām nespēju elpot.“

„Skuķi, skuķi, ko tu runā?“ Janka noskatījās meitenē dzīvām acīm, it kā nupat to ieraudzījis. Tad viņš paķēra ar dakšām Rietas sagrābto barības valni un aiznesa uz zārdu.

Noskatīdamās kaimiņa augumā, Rieta juta, ka viņas vaigu gali mazliet deg...

Bet Tince to redz. Viņa smīn. Viņa šobrīd domā vairāk nekā jautā.

„Ko t' Janka tev iečukstēja?“
„Viņš —? Nē, gluži neko.“
„Skuķi, skuķi — saule debesīs, saule sirdi
— nepārdedz!“

Rieta aizgriezās tālāk, lai nebūtu jāklausās
Tinces mēļošanā.

Bet darbs tādēļ necieta. Jo asāk locījās
mēles, jo veiklāk kustējās rokas. Taču visu

mūžu celmenieki bija briduši pa rāvu, stie-
puši malā pelēku, apslīkušu sienu, nu reiz
viņi varēja celt uz pleciem āboliņa klēpjus.
Toreiz asi smaržoja vīgriežu kauli, tagad pa-
tīkami reibināja vītušie bastarda ziedi. Asais
liču grislis vairs negraizīja kailos roku stil-
bus, bet krāvēju muguras maigi kutināja
timotiņa vālītes un līganās auzeņu skaras.

Teodors Zeltiņš

DUBULTNIEKS

Balāde

*Kā ūpi viras vaid, uz sliekšņa stāv Krišs Durbis,
Un viņa sejā sniegs pār vaigiem kUSDāms līst.
Sniedz glāzi krodzinieks, bet, skatu kulā urbis,
Krišs dzidrā degvīna, ne sābru nepazīst.*

*Būs skaustā cirtusi par jaunu ļaunā birga,
Ko nesdams kamiešos, sen visos krogos klimst.
— Vai atkal neauļo tam pakaļ kāds uz zirga?
Un, plakstus aizžņaudzis, smags krēslā Durbis ļimst.*

*Lūk — balta meitene, melns mācītājs tai blakul!
Lūk — abus laulā jau. Un vēlreiz elli jauž
Sev miesā kuņoties ar naida svelmi traku,
Lai skrietu — altāris ir drupās jāsalauž.*

*Krīt ģibstot ligava, viss plīsdams dārdot gāžas,
Un, mīrcis bīķerī, sarkst Kristus zelta vaigs.
Tad zirgā mācītājs pats viņam pakaļ drāžas,
Bet panākt paspējis tik lāsts kā nāve baigs.*

*Kad svēts Tā Kunga kalps sev viņa mīļo gūva,
Trieķts kaislu asiņu, par naidu vērtās spēks
Un zēna dvēselē ar altāri viss grūva,
Viņš, akli izmisis, bij tapis necilvēks.*

*Ar acīm izvērstām pēc degvīna brēc Durbis!
Dreb žokļi atvāztie, pret glāzi zobi kļaudz,
Vaigs zili pelēkais kā putras ābols burbis,
Un muti tūkušo pie zoda rievās žņaudz.*

*„Kur mana meitene, kur murgu tulpe šķēstā,
Kas drauga neprātu vairs var tik nicināt?“
Un Krišam atbildot, sauc kāda: „Lūk, es īstā!“
Kā vāzi augumu nes klēpi sēdināt.*

„Prom, tukšā gliemene, kas dubļos katram vāzta,
Un sniegs, sen izkūsis, pār viņa vaigiem plūst.
„Man brīvam jātiek reiz no nopelnītā lāsta,
Pie savas jaunības pirms nāves jānokļūst.“

„Kas liegts ir dzīvojot, to atdot nāvei vara.
Ja esi izšķīries — būs prieks man pakalpot,
Teic savāds svešinieks, klāt piespraucies no bara,
Un kapa drēgnumu liek Durbim ieelpot.

Iss mirklis. Svešā nav. Tik miklu zemes dvašu
Viņš te ir pametis, tā salta plūst un līst.
Krišs Durbis ierauga sev pretī sevi pāšu,
Viež sēdam jaunekli, kas mieļu nepazīst.

Uz mutes bērnišķās kā taureni redz smaidu,
Vēl asins viešuļu zēns laimīgs neapjauž.
Drūms Durbis glāzē lej, sniedz dzert ar kaislu naidu,
Lai jūt šis ērms, kā ir, kad miesu uguns glauž.

Smaidis projām aizlido, zēns neķerās tai klātu,
Un acu ezeros met vilni pārmetums.
Vai tiešām nonievāt sāks puika vīra prātu,
Baigs mūža auļojums tam būs tik noziegums?

„Tad ņem šo sievieti un jūti asins spēku,
Kas palos varenīgs lauž visus aizsprostus.
Pat to tu atraidi? Tev bailēs atzīt grēku?
Tu kārot negribi pat gurnus atjostus?

Es zinu — notiesāt, ne saprast, piedot vēlies.
Kā Dievs uz altāra man būsi ienaidsnieks!
Pret zēnu rokas sveiž Krišs Durbis, galdā zvēlies,
Lai, desmit pirkstu žņaugts, mirst nelga dubultnieks.

„Ar gribu velnišķu Dievs liek, lai tevī raugos,
Dod savas debesis mums abiem dalīdams.
Bet dzīvošu es viens, tu mirsi manos žņaugos,
Nav mana dvēsele kā kodols pārdalāms.“

Zēns cirtas purina, met smieklu zvanus pāri:
„Kaut Kristus altāris ir tevis sagānīts,
Jau cita līgavu vēl vajājot ar kāri,
Šo bērna dienu dēļ vien tapsi atpestīts!“

Gaist zēns. Šķind pudeles, un izlīst glāzes plīstot.
Skrien lūkot krodzinieks — Krišs trakodams krīt baigs.
Redz mutē degvīnu no gāztām glāzēm līstot,
Un aplam pārvoērties ir vecā žūpas vaigs.

„Hei, ģeķi, piecelies, te krogus ir, ne mājas,
Kur vari migā snaust kā suņa suseklis“,
Ceļ Krišu krodzinieks — pār pieri sviēdri klājas —
Guļ, smaidot nomiris, kāds laimīgs jauneklis.

STUDIOSUS THEOLOGIAE

(Beigas)

5.

Mācītājs Adolfija kungs, kaut gan tikai nesen te pārnācis no Prūsijas, bet tomēr jau kaut cik iemācījies latviski, gandrīz asarām acīs želojās, ka neesot nekādu dziesmu dziedāšanai dievkalpojumos, jo tās nedaudzās, kas ievietotas *Vademecum*ā, ir bez ritma un atskaņām, kāpēc tad arī dziedāšana drīzāk atgādina nepazīstamu dzīvnieku kaukšanu un gaudošanu. Es biju tik laimīgs, ka varēju Adolfija kungam piesolīt kādas no manis tulkotajām dziesmām, par ko viņš gaužām priecājās un lūdza tās gādāt jo vairāk. Ar sprediķiem viņam iet labāk, jo tāpat kā daži citi centīgāki mācītāji, viņš tos uzraksta no Manceliusa kunga bruljoniem Jelgavā. Dzird, ka Manceliusa kungs domājot par postiles sastādīšanu.

Mēs daudz runājām ar Adolfija kungu par Kurzemes zemnieku dzīvi un nācām pie atziņas, ka vispirms jārūpējas par to, lai viņi mazākais dzird evaņģēlisko mācību skaidrā un pareizā latviešu valodā. Par to jāgādā tautas dvēseļu kopējiem — mācītājiem, jo muižniekiem gan tas rūp vismazāk, tāpat kā viss cits, kas būtu darāms zemnieku dzīves uzlabošanai. Hercoga kungs gan par to rūpējas savās privātajās muižās, bet to nav daudz.

Pārgājis mājās, es šīs lietas vēlreiz jo nopietni pārdomāju un nolēmu jo nopietnāk nodarboties ar latviešu valodas studijām. Vispirms es, protams, jo čakli turpināšu dziesmu pārtulkošanu, (dziesmu sacerēšanā mani vēl traucē nepilnīga valodas prasana), tad gribu vākt materiālus latviešu valodas gramatikai. Šai sakarībā lūgšu Jūs, cienījamais kungs, nākt man palīgā: pilsētā dzīvodami, Jūs vieglāk radīsiet iespēju pagādāt man dažas nepieciešamas grāmatas, kuŗu sarakstu es uz atsevišķas lapas pievienoju šai vēstulei.

Supplico tibi! Neaizmirstiet mani, Jūsu no sirds suminātāju un patiesu un pazemīgu draugu.

Anni currentis, Christophorus Füreccerus.
23. novembra dienā.

Firekera kunga pastaigas pārtrauca lielās rudens medības, kuŗu kļaiņas un liksmība pildīja visu Kurzemi, līdz ko sākās pirmās rudens sala dienas un upēm un ezeriem sāka pārvilkties ledus. Jāšus un braukšus saradās medinieki, kā kungi, tā dāmas, kas pa nedēļai nodzīvoja vienā muižā, tad pārvācās uz otru. Tā tas turpinājās gandrīz līdz Ziemassvētkiem. Muiža tad pārņēma īsts nemiera drudzis. Pagalms bija pilns zirgiem un svešiem sulainiem, kuŗu starpā maisījās piķieri ar suņu varzām, dzinēji ar klabatām un arī visādi apkārtstaigūļi. Virtuvē, iesmos uzmauktas, cepās veselās stirnas, pannās čurkstēja un smaržoja zaķu vai rubeņu cepeši un desas, no pagraba stiepa alu veseliem toveriem. Vakaros kungu māja, pilna medinieku, dūca kā sakaitināts bišu blūķis. Izsalkušie viesi ēda un dzēra, neganti lielīdamies; bet paēduši nodevās kauliņu spēlei vai arī dejoja, pie kam tad dažā laba maiga sirds atrada sev nākamās dzīves novietni.

Firekera kungam, lai nebūtu mediniekiem pa kājām, vajadzēja savas pastaigas pārtraukt. Suņu rejas un tradicionālie medinieku saucieni: haful, haful! pildīja krūms un mežus un bija dzirdami verstīm tālu. Likās, ka pati daba, pirms iemigt mēnešiem garajā miegā, grib vēl pārliecināties, cik liela ir tās vasarā sakrātā prieka un baudas bagātība. Firekera kungs, kuŗu likās pilnīgi bija piemirsuši tiklab viņa abi skolnieki, kā arī pats Bīstramba kungs, sēdēja savā kambarī, kuŗa dumeņa sāni no varenajiem ugunskurieņiem virtuvē bija sveloši karsti, neviena netraucēts un, kreklos izmeties, rakstīja.

Kad medinieku vilnis līdz ar pašu Bīstrambu ģimeni aizšalca uz kaimiņu muižām, mājās uz kādām nedēļām iestājās dziļš klušums un muižas saime uzelpoja brīvāk. Vakaros ļaudis pulcējās gaišajā un siltajā virtuvē, kur paliksmojās rotaļās un dziesmās. Firekera kungs tad kļuva apsēdās kādā kak-

tā, vēroja rotaļas, klausījās dziesmās un visu atzīmēja savās burtnīcās. Viņš bija bezgala apmierināts, ja varēja jauniegūtos vārdus iepīt savās dziesmās. Kādreiz viņš ieaicināja savā kambarī savu pirmo paziņu, Bistramba kunga papēžu kutinātāju vecenīti, un izlasīja viņai kādu savu pārtulkoto dziesmu.

— Kundziņ! — viņa iesaucās, saņēmusi pārsteigumā rokas, — dzirdu po tevīs tādus pašus vārdus kā mūsu vecu ļaužu mutē! Kungi tā nerunā! — Firekera kungu šis atzinums iepriecināja, un viņš strādāja vēl čaklāk.

Par viņa darbu, protams, neviens nekā nezināja, jo neviens jau to neredzēja, atskaitot sirmo žurku, kas bija kļuvusi it kā par viņa pušelnīci, pat dienas laikā pārstaigāja viņa kambari un, gaŗa laika mocīta, reizām grauza Firekera kunga ceļa somas stūrus.

Tad pienāca dzidrie janvāŗa vakari, kad skaļais lausks gribēja vai saspārdīt vecās mājas spāres, bet Firekera kunga kambārīs pārvērtās ledaini aukstā alā, ko dūmeņa sāni vairs nespēja piesildīt, un viņam vajadzēja atteikties tiklab no klušajām vakara pārdomām, kā arī no kalpošanas abām Parnasa māsām — Kalliopai un Palihimnijai, kuras viņš bija iemilējis ne mazāk kā kādreiz vecais Pindars. Gribot negribot nu viņam vakarus vajadzēja pavadīt mājās kopā ar Bistrambu ģimeni lielajā istabā, kur kamīnā sprēģāja varenas eģļu šķilas, pildīdamas telpu ar patikamu siltumu. Parasti Bistramba kunga paŗa nebija mājās, jo viņš vai nu pildīja kādus pienākumus Jelgavā, vai arī viesojās kaut kur kaimiņos. Barbaras kundze ar abām mazajām meitenēm strādāja kādus sīkus rokdarbus, Vizegardes un Gudulas jaunkundzes vērpa. Firekera kungs paklusā balsī stāstīja zēniem par Achillea varoņdarbiem vecā Iliona mūŗu priekŗā, vai arī attēloja daudzpraŗa Odiseja brīnumainās dēkas. Šīs lietas zēnus saistīja, un seviŗķi Ludigers sekoja viņam lielā uzmanībā. Firekera kungs ievēroja, ka arī Gudulas jaunkundzes pirksti reizām palaida pavedienu, un viņa ļāva atslīgt rokām klēpī, sekodama hausmeistara stāstījumam. Barbaras kundze un Vizegardes jaunkundze izlikās viņu nedzirdam.

Lai Firekera kungs savā kambarī gulē-

dams nesastingtu, Bistramba kungs lika tur uznest brūnu, mīkstu lāŗa ādu. Palīdis zem tās ar visām drēbēm, viņš, par spīti negantā lauska spērieniem, gulēja kā Dieva ausī.

Tā pagāja ziema, dienas atkāl kļuva gaiŗas, sniegs nozuda, strauti, gravas un zemās pļavas pildījās ūdeņiem. To radās arvien vairāk, līdz muiŗa atgādināja salu, kam apkārt skalojās pelēki zaļgans ezers. Tam pāri uz ziemeļiem slīdēja neskaitāmie zosu un dzērvju kāŗi, bet vakaros, kad saule taisījās iegrimt Lietuvas silos, tīrie un sārtie ūdeņi uztvēra ikvienu mākonīti, ikvienu kaislīgi parkŗķoŗu pīļu pūlīti un sloku pāri, kas augstu gaisā laidās pāri ūdeņiem, kuŗi tad izlikās bezgala dziļi.

Tā kā ŗai laikā nebija iespējama gandrīz nekāda satiksme, visa muiŗas dzīve noritēja tikai mājā un pagalmā, kas tagad bija trokŗņains un ļauŗu pilns. Pa starpām tur atskanēja arī paŗa Bistramba kunga balss, un viens un otrs no saimes ļaudīm saņēma viņa pamudinājumus, pēc kuŗiem vajadzēja ilgi sūkstīties. Firekera kungs ar abiem zēniem tagad mierīgi varēja nodoties Cezara *De bello Gallico* studijām, jo ūdeņi pildīja arī meŗus un pilnīgi iznīcināja katru medību iespēju. Arī Firekera kungam brīvie brīŗi bija jāpavada savā kambarī, ko viņš darīja vairāk nekā labprāt, jo ziemā tik nemīligā telpa tagad, saules piespīdēta un gaiŗo ūdeņu atblāzmas piestārota, izlikās divkārt omulīga un tīkama.

Kad ūdeņi aizplūda un pļavas sāka mesties zaļas, bet gravās un tērcēs līdz ar pirmajiem ievu ziediem ieradās lakstīgalas, Firekera kungam no Jelgavas atveda viņa drauga Melchiora Sladenkopa kunga atbildi rudenī rakstītai vēstulei.

6.

Sladenkops rakstīja:

Mans krietnais draugs Christophorus.

Jūsu pēdējo vēstuli, ko man rakstāt no savas vientuļās Kurzemes mītnes, kas man zināmā mēŗā izliekas līdzīga Izraeļa ļauŗu Bābeles gūstniecības mājokļiem, es saņēmu vēl Rēvelē savu mīlo vecāku namā, kuŗu drīzi pēc tam atstāju, lai dotos uz Nīren-

bergu, kas mani jau sen vilināja. Pateikdamies par uzticību, ar kādu mani pagodināt, steigšos atbildēt, lai ar kādu studentu, kurš no šejienes dodas pie saviem piederīgiem Jelgavā, nosūtītu Jums vēstuli, ko ceru, saņemsit vēl pirms Lieldienām.

Mans ceļojums, kurš vētrainās jūras dēļ vilkās ļoti gausi, tā kā sasniedzu Libeku tikai pēc divu nedēļu brauciena, būtu bijis nepanesami garlaicīgs, ja laipnais liktenis man nebūtu gādājis augstākā mērā patīkamus ceļa biedrus. Un proti: tie bija Pauls Fleminga kungs un viņa daiļā līgava, kuŗas vecāki dzīvo Rēvelē. Jums nebūs nezināms, ka Fleminga kungs ir nevien viens no piemilīgākiem tagadnes dzejniekiem, kuŗu ķeizars licis kronēt ar dzejnieka kroni, bet arī dziļi mācīts vīrs, kuŗu Gotorpas hercogs Fridrichs III bija izredzējis par sūtni pirms pie cara Michaela Fjodoroviča Maskavā, bet pēc pie Pērsijas šacha Ispohanā. Sūtņa darbs nebūt viņu netraucē nodoties dzejai, kā to rāda jaukais korālis, kuŗu viņš nesen uzrakstījis.

Patīkamās un dziļi nopietnās sarunās ar pašu Fleminga kungu un viņa līgavu, kas ir nevien daiļa, bet arī augstākā mērā tikumīga un mācīta sievietē, mēs pavadījām gaŗo un smago jūras ceļojumu un šķīrāmies Libekā ar asarām acīs, pie kam Fleminga kungs man deva līdz ieteikšanas vēstules saviem draugiem, kas visi ir biedri Nīrenbergas Augļus nesējā savienībā, kur apvienojušies labākie Vācijas zinātnieki un dzejnieki. Pateicoties Fleminga kunga ieteikumam, arī es tur iekļuvu un iepazīnos ar vairākiem cienījamiem vīriem, no kuŗiem Jūs, varbūt, visvairāk interesēs Georgs Filips Harsderfera kungs, tāpēc ka sarakstījis teicamu grāmatiņu *Poētiskā Piltvove, ar kuŗas palīdzību katrs pat bez latīņu valodas prasības sešu stundu laikā var ieliet sevī vācu rīmēšanas mākslas prasānu*. Piltvoves autors cenšas pierādīt, ka poētikas māksla galvenā kārtā slēpjas svešādos, nozīmes pilnos norādījumos un apzīmējumos. Tā pavasaris saucams par puķutēvu, vīns par dzejnieku sulu vai arī augļspiedes asinīm, bet āboli par pirmās sievas kaislību. Asinis var apdzejot vai nu kā slapjo dzīves zeltu, vai arī kā sarkanos varoņsvjedrus. Harsder-

fera kungs arī ļoti ieteic lietot īpatnas dzejas formas — anagrammas un akrostichus, tāpat arī, mainot īsākas strofas ar garākām, piedot dzejām dažādu priekšmetu formas, izveidojot tos tintes pudeles, zābaka, alus kausa u. t. t. izskatā.

Vislielāko cieņu Nīrenbergas Augļus nesēju savienības biedru starpā bauda franču domātāji un dzejnieki, kuŗu starpā Honore d'Urfe un Gallijas Sokrāts Montēns ieņem pirmo vietu.

No romāniem šeit patlaban visvairāk lasītais Anselma fon Ciglera un Keiphauzena *Aziātiskā Baniza, vai asiņainā, bet tomēr drošsirdīgā Pegu, kas pauž vēsturisku, varoņības un mīlestības stāsta mēteļi ietītu patiesību*.

Labi zinādams, ka Jūs, mans krietnais draugs, turaties pie Joachima Racheļa satīrā tēlotā dzejnieka parauga, kuŗš nakts studijās izlieto vairāk eļļas nekā vīna, ar bālu uzcītību iegremdēdamies rakstos, es ar pirmo izdevību nosūtīšu Jums pieminētās un arī vēl citas grāmatas, kas varētu noderēt Jūsu studijām.

Beidzot man kādi vārdi jāsaka sakarā ar Jūsu žēlošanos par Kurzemes zemnieku stāvokli. Mans labais Christophorus! Es nepavisam nesaprotu satraukumu, kāds izskan Jūsu vārdos, kad pieminat šos lautīņus? Man liekas, ka vientulība, kas sarūgtina ikvienu cilvēku, liek arī Jūsu sirdij kvēlot pārāk jūtīgā humānismā, noved Jūs pie visai nevīrišķīgām un slimīgām iedomām? Jūs acīm redzot pieņemat, ka zemnieki, dzimļaudis, ir mums līdzīgi un tāpat izjūt savu vergu stāvokli tā, kā to izjustu mēs. Bet tā taču ir smieklīga maldīšanās! Par patiesību to var pieņemt tikai bērnišķīgi sapņotāji. Zemnieki nu reizi ir dzimuši par kalpotājiem un kā tādiem viņiem ir pilnīgi svešas jūtas un pārdzīvojumi, kādi tie ir mums, augstāko kārtu piederīgiem. Protams, mums viņiem jāmeica kristīgās ticības patiesības, jo cilvēki taču viņi ir, bet tāpēc mums nebūt nav vēl jāaizmirst kārtība, ko vērojam dabā un proti, ka visur valda spēcīgākais, izveicīgākais, gudrākais. Nevien spēcīgākie un veiklākie dzīvnieki saplosa vājākos, bet arī lielākie augi noēno sīkākos un vārgākos, vai arī pārtiek

no tiem. Un vai tad jūra neuzsūc sevi un neiznīcina upes, strautus un ezeru ūdeņus? Kāpēc tad gan lai ar cilvēkiem tas būtu citādi? Mūsu senči reizi ir pakļāvuši sev zemes pie Baltijas jūras, tāpēc ir itin dabīgi, ka šo zemju iemītniekiem uz mūžīgiem laikiem jāpaliek par mūsu kalpiem, jāpilda viss, ko no viņiem prasām un pat, ja tas mums vajadzīgs, jāatdod sava dzīvība. Kāpēc gan lai mēs atsakāmies no savām tiesībām un priekšrocībām, kad taču pati bībele māca: kalpi, esiet paklausīgi saviem kungiem? Tiešām, mēs būtu mulķi un noziegots pret saviem pēcnākamjiem, ja no saviem zināmā mērā laimīgajiem apstākļiem tīšām pārietu mazāk laimīgos par labu saviem dzimtcilvēkiem! Mans krietnais draugs! Atcerieties Platona *Gorgiju*. Es esmu pilnīgi Kallikla pusē, kad viņš saka: „Filozofija jau tiešām, Sokrat, ir jauka lieta, ja kāds mēreni painteresējas par to jaunībā. Turpretī, ja kāds ar to nodarbojas pāri par mēru, tad tā ir cilvēka posts. Jo kaut viņš arī būtu visai apdāvināts, ja viņš vēl pēc jaunības gadiem nododas filozofijai, tad katrā ziņā paliek bez piedzīvojumiem visās lietās, kuŗas vajaga būt piedzīvojušam tam, kas grib būt krietns, labs un slavens vīrs.“ Un tālāk: „Tāpat šāds cilvēks nepazīst ne cilvēku priekus, ne baudu, ne arī kaut ko saprot viņu tikumos un tādēļ arī, tiklīdz ķeras pie praktiskām lietām, kļūst smieklīgs.“ —

Man nu tiešām liekas, mans krietnais Christophorus, ka Jūs taču negribēsīt kļūt par šādu smieklīgu aplami, bet atmetīsīt savu pārspīlēto humānismu, kuŗš tagadējos kara laikos ir pilnīgi nevietā, un kā īsts vīrs kalposīt Deo optimo maximo, kuŗš Jūs aicina nodoties zinātnēm un jautrajām un daiļajām mākslām.

Tādā cerībā palieku arī turpmāk Jūsu īstenais draugs, kāds arvienu esmu bijis —
Melchiorus Sladenkopius.

7.

Kad Firekera kungs izlasīja Sladenkopa vēstuli, apmierinājuma vietā viņu pārņēma vilšanās, neizprašanas un pamestības jūtas, ko radīja vēstules beigu daļa. Vai tā varēja

būt draudzība, saite, kas vienoja divas vienādi domātājas un jutējas sirdis, ja Melchiora kungs tādā zinātniski drošā un pārākuma apziņā paudējā tonī noliedza viņa domas? Gan Firekera kungs pats itin labi zināja, ka šai laikā, kur Vācijā savā starpā gandrīz visas Eiropas tautas cīnījās baigā mežonībā, cieņa pret visu cilvēciģo bija noslidējusi zemāk kā jebkad agrāk, bet vai tad tāpēc varēja iznikt pats cilvēciģas princips? Bija gan tiesa, ka reformācija atnesa sev līdzī asiņaino muižnieku izrēķināšanos ar zemniekiem un radīja asiņu plūdus arī pilsētās, tomēr tā taču nesa arī jaunu atziņu, ka visiem tiesība uz gara brīvību. Bet brīvs gars taču nevarēja, nedrīkstēja iznīcināt otru brīvu garu, kaut tas arī būtu ietverts zemniekā? Viņš no jauna pārslasīja un pārdomāja Sladenkopa vēstuli un nāca pie atziņas, ka no savas pārliecības nespēj atkāpties, bet gan drīzāk vēlas par to cīnīties, kaut arī tādēļ būtu jāziedo vienīģā draudzība.

Ir grūti atteikties no mīlestības, kad tā pārņēmusi mūs līdzīgi slimībai un līdz ar to it kā atvērusi mums ieeju citā, līdz šim nepazītā pasaulē, bet ne mazāk grūti ir arī zaudēt draudzību, kas palīdzējusi dzimt un veidoties mūsu domām, atļāvusi sildīties savā siltumā mūsu dvēselei, kad tā nogurusi vientuļajos prāta meklējumos. Firekera kungu dziļi skumdināja nesaprašanās ar draugu, viņš nojauca, ka īstas tuvības viņa un Sladenkopa starpā vairs nekad nebūs un ka ir labāk, ja viņš tam vairs neatbild. Bet šī apņemšanās viņā nobrieda tikai pamazām un nomāca viņu tā, ka krāšņākās pavasara dienas pagāja secen tikpat kā neredzētas. Tāpēc viņš arī nebija pamanījis, ka viņa kambarī pa šo laiku bija radušās dažas pārmaiņas. Beidzot viņš tās ievēroja: neveiklo, smago taburešu vietā bija ieradušies pāris glītāku krēslu, pie gultas uz grīdas paklāta mīksta stīrnas ādiņa, bet pie sienas mazs spoguļis sudraba ietvarā. Kad viņš tam tuvojās, no spoguļa raudzījās pretī stipri apjukusi seja. Firekera kungs nojauca, ka pārmaiņas viņa istabā radījusi kāda labvēlīga roka, bet bija pārāk nepiedzīvojis, lai spriestu, kam tā šai mājā piederēja. Viņa apjukums vēl pavairojās, kad kādas dienas vēlāk,

pārnācis no pastaigas, viņš atrada uz sava galda krietnu kausu laba Reinas vīna, kas tur ieradās arī joprojām nākamās dienās. Ja krēsli, paklājs un spogulis liecināja par vienkāršu labvēlību, tad vīns jau nozīmēja ko vairāk. Tomēr arī tas nenoveda Fīrekeru kungu pie atziņas, ka dievišķīgo dzejnieku sulu izmanto kāda sirds, meklējama celus uz otru sirdi. Viņš nezināja, ka šie ceļi varēja būt nevien apbrīnojami vienkārši un tieši, bet tikpat ļaņi visai neparasti likumaini un pat pavisam neizprotami.

Neparastās parādības Fīrekeru kungs ilgi pārdomāja, lai noskaidrotu, kam pateikties, taču nekā nenoskaidroja un nolēma paklusām iztaujāt jau zināmo papēžu kutinātāju vecenīti, kas parasti uzkātoja viņa kambari. Bet pirms viņš vēl savu nodomu veica, kādi pilnīgi necerēti un negaidīti notikumi satrauca visu muižu un līdz ar to arī pašu Fīrekeru kungu, dodami pie tam arī viņa pārdomām noteiktu virzienu.

Reizi Godeharts, kā parasts, aizjāja kopā ar Ludigeru uz mežu, bet tur nevilus no tā noklīda, un vakarā Ludigers atgriezās muižā viens pats. Tā kā pašā Bīstramba kunga nebija mājās, Barbaras kundze norikvoja vairākus jātniekus junkuru sameklēt. Tie viņu arī atrada vēl tai pašā vakarā, bet kādā stāvoklī! Godeharts bija augšpēdu noguldīts sava zirga mugurā un tur piesiets tik cieši, ka pats nespēja saites atrāstīt. Zirgs, nejudams nekādu pamudinājumu, mierīgi ēda kādā mežmalas plāvā.

Zēnu atbrīvoja un pārveda mājā, kur viņš, ne vārdu neteicis, iekrita gultā un iekodās ar zobiem spilvenā, neatbildēdams ne vārda uz Barbaras kundzes jautājumiem. Tikai trešā dienā Bīstramba kungs, pārradies mājās, beidzot uzzināja, kas ar zēnu lēcies. Godeharts, trenkdams stīrnas buku, bija iemaldījies kaimiņu muižas novadā un tur kādā meža stūrī nevilus iedrāzies zemnieku sētā, kur viņa zirgs saminis saimnieka meiteni. Dūsmās saimnieks ar abiem puīšiem viņu norāvuši no zirga un, pamielojuši sēžamo vietu asām bērza rikstīm, uzsejuši zirga mugurā un aiztrenkuši no sētas.

Noklausījies Godeharta saraustītajā, šņukstienu pārtrauktajā stāstā, Bīstramba kungs

trieca ar dūri uz galda, tā kā tas iekrakšķēdamies palēca uz augšu, un lika puīšiem apbruņoties un seglot zirgus. Godeharts, protams, jāja līdz par ceļa rādītāju. Visi atgriezās tikai pievakarē, vezdami sev līdz kādu saistītu zenķi, ko bija notvēruši zināmās sētas tuvumā, kamēr tās saimnieks ar puīšiem bija aizbēguši un noslēpušies purvā, kur viņus nevarēja sameklēt, bet pārējie mājas ļaudis izklīduši kur kuņais. Dūsmās Bīstramba kungs tad bija licis satvert pirmo cilvēku, kas parādīšies vainīgās sētas tuvumā. Zēnu, kuņš teicās nekad tais mājās nebijis, bet esot pavisam no citas pusēs, tad arī atveda uz muižu, un Bīstramba kungs pavēlēja viņu ieslēgt siekstā, atslēgu paņemdams pie sevis. Muižas naktssargam, vecajam Biernim, kas par bēgšanas mēģinājumu uz Lietuvu bija zaudējis savu labo kāju, iegūdamas tās vietā koka steberi, Bīstramba kungs uzdeva naktī uzmanīt jo sevišķi klēti, kuņā bija novietota sieksta. Ko īsti viņš bija nodomājis iesākt ar zēnu tālāk, neviens nezināja.

Fīrekeru kungs, kam gribot negribot vajadzēja notikumiem sekot, juta pret nabaģa gūstekni dziļu žēlumu. Zēns taču bija pilnīgi nevainīgs, varbūt vecāku kaut kur sūtīts? Ko tie pārdzīvoja, kad viņš neatgriezās mājās! Pie vakariņu galda, kad Bīstramba kungs likās kaut cik nomierinājies, Fīrekeru kungs kautrīgi ieminējās, ka zēns taču nesot pelnījis sodu par to, ko darijuši saimnieks ar saviem puīšiem, un lūdza atbrīvot viņu no siekstas.

Bīstramba kunga seja samācās, viņš atspiedās abām dūrēm galdā:

— Te es pavēlu, — viņš draudīgi noņņāca, — tu, hausmeister, dari to, kas tev jādara, ja negribi... — nenobeidzīs viņš atgrūdās ar krēslu no galda un piecēlies izgāja no istabas.

Fīrekeru kungs jau iepriekš zināja, ka nekā nepanāks, tomēr viņš gribēja rādīt kaut to, ka neatbalsta Bīstramba kunga rīcību. No galda pieceldamies viņš nevilus sastapās skatiem ar Barbaras kundzi un ar izbrīnu ievēroja, ka viņa to uzlūko drīzāk ar pārsteigumu un irōniju, nekā ar dūsmām vai nicināšanu. Barbaras kundze bija cietas dabas sieviete, bet varēja jau būt tā, ka viņa

bija apmierināta, ja Godeharts, kas taču nebija viņas dēls, piedzīvoja tādu kaunu: saņēma no zemnieka sukas un bija piesiets zirga mugurā kā kāds noziedznieks!

Atgriezies savā kambarī, Firekera kungs staigāja pa to šurp un turp, pārdomādams šīs dienas neparastos notikumus. Protams, nebija jau nekas sevišķs: zemnieku zēns sēdēja siekstā, kur pirms viņa, varbūt, mocījies jau daudzi citi, bet pēc tam, varbūt, saņēms vēl kokus, tāpat kā tos saņēmuši vesela virkne citu. Tās jau bija ļoti parastas lietas šai zemē! Un Firekera kungam vajadzēja mācīt Godehartu un Ludigeru, kas, bez šaubām, kādreiz turpinās to pašu, ko Bistramba kungs. Un viņš pats, ja varbūt reizi kļūs mācītājs? Protams, arī viņam būs jāturpina tas pats, ko jau darijuši tik daudzi pirms viņa: jāsludina, ka Kristus ir milējis, cietis un miris kā par pērājiem un siekstā licējiem, tā arī par pērtajiem un siekstā ieslēgtajiem...

Firekera kunga domas sarežģījās tādā mudžeklī, ka viņš nespēja tās vairs atšķetināt. Lai atvēsinātu sakarsušo galvu, viņš atvēra kambaņa lodziņu un ieraudzīja, ka ausa jau rīts — debessmala bija pelēksārta. Pagalmā valdīja dziļš klusums, bet tālāk viņpus grāvja alksnājā skaļi un spēcīgi pogāja lakstīgala. No klēts puses atskanēja dobji būkšķieni — Biernis, būkšķinādams zemī ar savu steberi, gāja uz vārtu pusi. Tur būkšķieni noklusa, jo Biernis, laikam kaut kur piespiedies, padevās īsam snaudam. Un tad Firekera kungs skaidri sadzirdēja, ka apakštāvā kļuva tiek atvērtas kādas durvis un redzēja, ka pagalmā vieglā naktis tērpā iznāk — Gudulas jaunkundze. Mirkli apstājusies, it kā pārlicinādams, vai kāds viņu nenovēro, Gudulas jaunkundze aizsteidzās uz klēts pusi, bet pēc īsa brīža atgriezās atpakaļ mājā. Tai pašā laikā kaut kur grāvī noblikšķēja ūdens, it kā tur iemestu ko smagu. Firekera kungs nekā nesaprata un, vēl britiņu pastāvējis pie loga, noģērbās un apgūlās. Savādā kārtā viņš tūlīņ aizmigla dziļā, smagā miegā.

8.

Varbūt viņš būtu gulējis vēl ilgi, ja apakšējā stāvā neatskanētu skaļas balsis un ne-

triektos durvis ar tādu sparpu, ka nodreb visa māja. Firekera kungs ātri apģērbās un izgāja gaiteni. Viņš apstādināja kalponi, kas steidzās viņam garām.

— Kas noticis? —

— Izbēdzis no siekstas gūsteknis. Biernis to nav labi uzmanījis, tālab tagad saņems 50 koku — viņu jau ved pie kāķa... Meita ievaidēdamās aizsteidzās tālāk, atstādama Firekera kungu pa daļai apmierinātu, bet pa daļai arī satriektu. Viņam bija prieks, ka zēns atbrīvojies no saviem mocītājiem, bet bija arī žēl vecā Bierņa, jo viņš zināja, ka jātnieks, kas pildīja bendes pienākumus, griebs izpelnīties Bistramba kunga labvēlību un Bierni neželos.

Šai brīdī kāds atkal nāca pa gaiteni un — tā bija Gudulas jaunkundze. Bāla, asarām acīs viņa apstājās un, kā to dara bērni, ja uzticas kādam pieaugušam, piespiedās Firekera kungam ar savu jaunavīgo ķermeni tā, ka viņš sajuta tā silto spraigumu.

— Kristofora kungs! — viņa čukstēja, skatīdamās viņā savām gaišajām, asaru aizmiglotajām acīm, — Kristofora kungs — es... es atbrīvoju no siekstas zemnieku zēnu! Viņš bija tik... tik... un man kļuva viņa žēl... Un nu viņi sitīs veco Bierni!... —

Skatīdamies Gudulas jaunkundzes skaidrajās acīs, Firekera kungs atcerējās, ka rītāsā redzējis meiteni ejam pār pagalmu, atcerējās arī ūdens blikšķi, kas varēja nozīmēt tikai to, ka zēns iemeties grāvī, lai pārpeldētu otrā krastā. Droši vien viņš tagad jau bija pie vecākiem un, izstāstījis savu kļūmīgo dēku, meklēja patvērumu mežā, lai nogaidītu, vai pēc viņa meklēs vai nē.

— Jūs, Gudulas jaunkundze... jā, kā gan jūs to?... — Firekera kungs mulsi stostījās.

— Es iezagos tēva istabā, — Gudula turpināja, — viņš bija cieši aizmidzis, bet siekstas atslēga karājās pie sienas naglā. Es to paņēmu, atslēdzu siekstu, atbrīvoju zēnu un aiznesu atslēgu atpakaļ. Tēvs gulēja tikpat cieši, un arī neviens cits mani nepamanīja... —

— Viens tomēr! — Firekera kungs sevi nodomāja ar savādu dziļu apmierinātības izjūtu, bet meitene runāja tālāk:

— Un nu... nu par to jācieš vecajam Biernim...

— Jūs darijāt labi, Gudulas jaunkundze,
— Firekera kungs apjucis teica, — Biernis
— jā, zināms, bet jūs taču nezinājāt, ka
viņu sodis... — Meitenes acis kļuva gaišā-
kas, viņas sejā pazibēja it kā apmierinājuma
smails. Neteikusi ne vārda, viņa aizsteidzās.

Firekera kungs atgriezās savā kambarī sa-
vādi satraukts. Gudula! Labā, mīļā meitene!
Jau sen viņš bija vērojis, ka viņa ir vienīgā
visā Bīstrambu ģimenē, kam ir arī cilvēcīgas
un siltas jūtas pret citiem, un tagad tas nu jo
gaiši parādījās. Un taisni pie viņa Gudula
griezās šaubās un neziņā, pie viņa, kas taču
viņas tēva mājā piederēja gandrīz pie kal-
potājiem.

— Viss kļūst pamazām skaidrs, — viņš
beidzot pasmaidīja, — vai tad var būt ci-
tādi, ka arī par mana kampaņa ērtībām rū-
pējas nevienš cits kā labais un sirsnīgais
bērns — Gudula!? Firekera kungs uz mirkli
aizvēra acis un it kā ieraudzīja kādu ainu:
viņš sēdēja kādā istabā, kas bija bagātīgi
pildīta grāmatām, bet uz galda redzēja pie-
zīmju lapas un manuskriptus. Noguris no
ilgas rakstīšanas, viņš bija atzvēlies pret
krēsli atzveltni, lai mirkli atpūstos, te viņš
juta pieskaņamies pierēi vēsu, maigu roku.

— Tu, Gudula! viņš klusi teica.

— Jā, Kristofor — tu gan esi noguris,
bet... tur ir atnākuši ļaudis un viņi vēlas
runāt ar mācītāju... Firekera kungs sa-
trūkās, pārvilka ar plaukstu pār acīm un
papurināja galvu. Cilvēks taču reizām var
sasapņot neiespējamās, gluži neiespējamās
lietas! Viņš šad un tad savās domās iztēloja
sevi mācītāja darba istabā, bet nekad viņš
vēl nebija atļāvis sev domāt, ka tur varētu
stāvēt arī Gudula Bīstramba!...

Bet — ar domām gan var cīnīties pret
domām, pret jūtām tās ir gaužām mazspēcīgs
ierocis. To saprata Firekera kungs, kad,
staigādams pa savu kambari, mēģināja iz-
mest no apziņas ainu, kas viņam izlikās tik
nesasniedzama, ka ap to tiksmināties varēja
tikai lielākais aplamis. Tai pašā reizā viņš
arī īsti saprata, ka tas, ko ļaudis dēvē par
laimi vai nelaimi, īstenībā ir tikai ne vairāk
kā jēlviela, un no paša cilvēka atkarās, ko
viņš no tās izveido. Viņš saprata, ka ne de-
besis spēj dot kādam laimi, bet cilvēks to

sagatavo savās krūtīs un pilda tās ar debe-
sīm, un kam pašam trūkst debesu, tas tās
neatradīs nekur visā pasaules plašajā bez-
galībā.

9.

Šai laikā nomira krietnais hercogs Frid-
richs, un viņa nāve radīja visā zemē ne ma-
zu satraukumu, tāpēc ka hercogam nebija
bērnu, ar ko troņa mantošanas jautājums
kļuva ļoti sarežģīts, un to nu savā labā gri-
bēja izmantot nevien Kurzemes muižniecī-
ba, bet arī Polija un Brandeburga. Nelaikā
hercoga vēlēšanās, ko nepārprotami pauda
viņa testaments, bija tā, lai Kurzemes tro-
ni mantotu viņa aiztrimdotā brāļa Vilhel-
ma dēls Jēkabs. Šis princis, kas no tēva bija
mantojis tā nemierīgo dabu, līdz ar slepeno
vēlēšanos kļuva par neaprobežotu Kurzemes
likteņu noteicēju, likās nepieņemams kā Po-
lijai, tā arī tai muižniecības daļai, kas tie-
cās pēc oligarchijas. Turpretī Brandeburgas
galmi, kuŗu ar hercogu Jēkabu saistīja da-
ži intīmas dabas nolūki, un tā muižnieku
daļa, kas ilgojās pēc miera un kārtības, ko
cerēja panākt krietnam un spēcīgam vald-
niekam valdot, uzlūkoja princi Jēkabu par
vispiemērotāko kandidātu. Šais aprindās se-
višķi pasvītēja to, ka Jēkabs nevien uz-
audzis krietno tikumu sargātajā Brande-
burgas galmā, bet arī ļoti nopietni studējis
Parīzē valsts pārvaldes lietas un labi iepa-
zinies ar Vakarēiropas valšķu saimniecību
un koloniju politiku, kāpēc pieņemams, ka
arī savā zemē būs saprātīgs un nopietns
valsts stūres vadītājs, kāds Kurzemei paš-
laik gaužām noderētu.

Šo ļoti dažādo domu saskaņošana prasī-
ja, daudzas trokšņainas landtaga un herco-
ga padomes sēdes, kāpēc Bīstramba kungs
ļoti bieži uzturējās Jēlgavā, kur viņu ne-
reti pavadīja arī Barbaras kundze ar Vize-
gardes un Gudulas jaunkundzēm. Tā kā dažā-
dās sēdes bija pietiekami gaŗas un nogur-
dinoŗas, lai radītu vēlēšanos krietni atpū-
ties un atspirdzināties, tad ļoti saprotams,
ka pēc tām visi ar baudu atveldzējās sa-
nāksmēs, kur varēja nevien labi paēst un
ziedot jautrajam un omulīgajam Gambriņu-

sam, bet arī padejot, pēc kā tīkoja jaunākie sanāksmju dalībnieki. Protams, ka daudzas jaunas sirdis sev rada izdevību viena otrai atklāties un atrast sev mitekļus pavisam necerētās vietās. Patiesību runājot jāsaka, ka taisni šī izdevība bija par iemeslu tam, ka it īpaši tie ģimeņu tēvi, kam bija bagātīgāks meitu birums, tās jo labprāt ņēma līdz, dodamies uz Jelgavu. Tā nu arī Bīstramba ģimenes daiļākā puse jo bieži bija prom no mājām, kamēr Godeharts un Ludigers tāpat kā abas mazās skuķes dzīvoja mājās kādas attālākas radniecības, pavecīgas sievietes, uzraudzībā. Tā kā nu šīs radniecības groži nebija visai stingri, tad Godeharts un Ludigers, kā un kur vien varēdami, izvairījās no Gallu kara briesmām, lai nodotos savām privātām tieksmēm, kas viņus dienām ilgi atturēja no mācību istabas. Firekera kungs tad nu diezgan bieži bija pilnīgi netraucēts un varēja nodoties vai nu savām valodnieciskajām studijām, vai arī dzejošanai. Protams, ka šai laikā viņam pietrūka Patmosa dāvanas, ko viņš saņēma Reinas vīna veidā. Bet tiklīdz mājās pārradās dāmas, dāvanas atjaunojās un pat kļuva papildinātas ar dažām piedevām, par kuņģam kāds no Nīrenbergas Augļus nešējas savienības laurētiem teica:

*Ir maize, Cereras mums dota, ēsma visu
labā,
Ko vārpu briedībā tās māte cienījamā
glabā.
Un kaut pēc gaļas augstu kungu māgas
tiecas,
Kas cilpās Dianai pie viņas kājām liecas,
Dod augļi, Pamonas kas šķēti, sirdij saldu
prieku...*

Lai nu arī Firekera kungs nebija nekāds liels varenā grieķu dieva Dionīsijs cienītājs, tad tomēr, kad viņa galdā parādījās sārtais reinzemiets, pavadīts ar kādu no kareivīgās Dianai dāvanām irbes, stirnas vai tītara cepeša veidā, viņš tās izmantoja ar pateicību un prieku, lai labais bērns nejostos apvainots. Protams, ka tas nāca par labu jo ievērojamā mērā tai viņa cilvēciskai daļai, ko askētiski noskaņoti rakstnieki nīci-

nādami dēvē par iznikstošu miesas būdu. Firekera kunga kalsnums, ko bija galvenā kārtā radījusi Tērbatas dzīves šaurība, krietni mazinājās un, tā kā viņš daudz laika pavadīja brīvā gaisā, tad seja zaudēja bālumu, kļūdama veselīgi iebrūna un brangā. Par nopelnīto algu, kas gan nebija nekāda lielā un ko Bīstramba kungs parasti piemirsa laikā izmaksāt, viņš tomēr pamazām iegādāja sev labu tērpu no krietna ārzemju tūka un labas, Rīgas meistara darinātas, kurpes līdz ar melnām holandiešu zīda zeķēm. Viņš tagad tiešām bija glīts, ļoti pieklājīgi tērpies vīrietis, tā kā tad, kad kādreiz apmeklēja Dobeles baznīcu, viņā ar labpatiku noskatījās nevien Dobeles pilsoņu, bet arī muižnieku meitenes. To, ka arī pati Barbaras kundze viņu vēro ar gluži citādiem skatiem nekā agrāk, viņš nepamanīja, tāpat kā arī to, ka Vīzēgades jaunkundzes acis reizām parādījās drusku siltāks spožums. Firekera kungs allaž redzēja tikai Gudulas jaunkundzes piemīļīgo seju un dzirdēja viņas pakluso, bet meitenīgi tīrskanīgo balsi. Viņš ievēroja, ka tad, kad prieka vai pateicības jūtas pildīja viņas sirdi, to atspīdums mirdzēja viņas acīs, un saprata, ka tā bija viņas tīrā un daiļā iekšējā pasaule, kas seļā viesā piemīlību, tā ka vajadzēja būt stulbam, lai nesaprastu, ka Gudulas jaunkundze ir kas vairāk nekā tikai skaista meitene.

10.

Beidzot landtags nāca pie atziņas, ka princis Jēkabs tomēr ir piemērotākais kandidāts Kurzemes tronim. Šis atzinums radīja visā zemē patikamu nomierinājumu, un jaunā valdnieka kronēšanas svinības norisinājās pacilatā spraigumā un bija pavadītas daudzām svinīgām ceremonijām, kas turpinājās labu laiku. Šoreiz tur piedalījās visa Bīstrambu ģimene, ieskaitot arī abas mazās skuķes.

Kad svinības izbeidzās, visi atgriezās no Jelgavas, un dzīve iegriezās parastajās slīdēs. Protams, ka reizā ar to Firekera kunga galdā parādījās visu triju grieķu dievību dāvanas, ko viņš baudīja, noskatīdamies

bezdelīgās, kas, salasījušās lielos baros, taisījās doties uz siltajām zemēm. Vai arī pats Firekera kungs nebija tāda bezdelīga, kas sapņoja par kādu skaistu, vilinošu pasauli? Taču muižas ļaudis nopietni apgalvoja, ka bezdelīgas nekur neaizlaidīšoties, bet, paņēmušas knābjos kādu viņām zināmu zālīti, iegremdēšoties ziemas miegā kādā ezerā vai upē, līdz pavasara saule tās atkal atmodināšot. Firekera kungam šī tautas teiksma patika ar savu dzejiskumu. Arī viņš labprāt, ar burvju zālīti apgādājies, būtu iegrimis tumšā un vēsā aizmirstībā, blakām kādai otrai mīļai dvēselei, lai pēc tam pavasarī pamostos citā, jaunā un gaišā pasaulē. Bet, protams, tie bija neauglīgi sapņi, kurus attēlot nevarēja pat dzejā, jo *Nīrenbergas Piltuve* nedeļa šāda satura dzejai nevienu paraugu.

Klusi un drusku garlaicīgi ritēja uz priekšu dienas, kļūdamas aizvien īsākas, peļēkākas un vēsākas, līdz atkal pienāca lielais medību laiks un muiža pildījās parastajiem trokšņainajiem viesiem, kurū, kā likās, šogad bija vairāk un kas arī dzīvoja izlaidīgāk, jo visiem bija pārlicēība, ka ar jauno hercogu iestāsies ilgāki miera gadi. Arī Barbaras kundze, kas parasti dzīru priekos dalījās diezgan atturīgi, šogad kļuva kaislīga mediniece un jautra dzīrotāja. Viņas drusku nepatīkami spalgā balss skanēja pa visu māju, kad kāds no medniekiem palaida asprātīgu joku, vai sāka līlīties ar pārāk neticamiem varoņdarbiem. Vēl jo vairāk pārsteidza tas, ka viņa nevienu reizi aicināja līdzī medībās arī Firekera kungu.

— Jūs par daudz nogrimstat savās grāmatās, — viņa tam pārmeta, — kur gan, varbūt, atrodat jo pievilcīgu barību garam, bet kas atsvešina jūs no dzīves patīkamākā guvuma: sava spēka un savas gribas izbaušanas. Kāpēc gan jūs nevarētu līdzī citiem kavaleriem doties medībās? To taču labprāt dara pat daudzi mācītāji, pie kam medību veiksmē nebūt nemazina viņu labās sprediķotāju spējas? —

Firekera kungs neveikli aizbildinājās ar to, ka vēl nekad neesot medībās piedalījies un piebilda arī to, ka nezin, vai medību

viesiem, kas taču visi muižnieki, būšot patīkami, ka hausmeistaris, vienkāršs literāts, gribēšot dalīties viņu priekos? —

Barbaras kundzes acīs paspīdēja valdonīgi pārākuma apziņas zibeņi un ap lūpām savilkās irōnisks un nicinātājs smīns.

— Še es valdu, — viņa skaļi iesmējās, — un ko sev izredzos par medību bruņinieku, to citi gan drikst apskaust, bet nevis nicināt. Tātad, hausmeister — jūs sev varat izvēlēties zirgu, kāds vien jums patīk — par visu citu parūpēsies stallmeistars. Es labprāt vēlētos ar jums kopā pa mežiem un laukiem dzīties pakal stīrnas bukam vai pat vilkam un ceru, ka šo manu vēlēšanos taču nenoraidīsī, tāpat kā nenoraidījāt tos atspirdzinājumus, ko liku aiznest uz jūsu istabu? —

Barbaras kundze zīmīgi ieskatījās Firekera kungam acīs un aizgāja, stingri piesīdama grīdai mednieka zābaku papēžus un atstādama viņu vislielākā apjukumā un pārsteigumā.

Kamēr cilvēks ietēlo pasaulē, ko radījušas viņa paša domas, tikai pats sevi, nelai me vēl nav liela. Tā īsti sākas ar to, kad viņš šai pasaulē grib ņemt līdzī svešas lietas. Istenība tad nereti spēj sasīeties pret šādu cilvēku ar tādu sparū, kā domū pasaule sašķīst kā ziepju burbulis. Taisnī tā tas atgadījās ar Firekera kungū, kas bija mēģinājis savā domū pasaulē līdzī ar Cereņas un Pomonas dāvanām iesaistīt sapnī par kādu maigu seju un bizēm veca zelta krāsā. Viss tas nu bija kļuvis par tukšām, aušīgām iedomām, par kurām viņš kaunējās. Bet lai kā, viņa domū pasaulē bija radusies skaidrība, turpretī noskaidrot to, kāpēc Barbaras kundze, kas taču agrāk viņū tikpat kā neredzēja, nu kļuvusi tik labvēlīga, viņam neizdevās, kaut gan zemapziņā kaut kur veidojās neskaidra nojauta par kaut ko ļaunu. Reizū reizām traucēts no skaļajiem Bachusa kalpotājiem, kas delverēja arī gar viņa kambaņa durvīm, laikam taustīdamies uz savām guļuvietām, Firekera kungs izlēma, ka viņam Barbaras kundzes aicinājums jānoraida. Pie šāda lēmuma viņš nonāca gan ne tāpēc, ka Godeharts reiz bija apšaubījis viņa stilbu piemērotību laba jātnieka

uzdevumam, bet gan tādēļ, ka nejustos īstā vietā bravūrīgo un iedomīgo medinieku starpā un — galvenais — tāpēc ka baidījās no Barbaras kundzes.

Daudz maz sevi nomierinājis, viņš gribēja uzsākt parasto vientuļo brīžu darbu — tulkot kādu Šmolka, Fleminga vai Lutera dziesmu. Taču viņa miers nebija tik pilnīgs, lai varētu iedziļināties tulkojamā teksta saturā un atrast tam piemērotus vārdus latviešu valodā. Pāris rindiņu uzrakstījis, viņš pastūma pie malas kā Šmolku, tā Mārtiņu Opicu, nolika spalvu un, lūkodamies sprakšķētājās sveces liesmā, no jauna iegrima pārdomās.

11.

Mājā pa to laiku pamazām iestājās klušums, jo pagurušie viesi cits pēc cita uzmeklēja savas guluvietas. Beidzot arī kalpotāji, novākuši no galdiem ēdienu un dzērienu atliekas, aizgāja gulēt, jo bija jau vēla nakts stunda. Tāpat arī Firekera kungs, pārliecinājies, ka šovakar mūzas ir viņam pavisam nelabvēlīgas, gribēja doties pie miera, kad gaitenī atskanēja klusi, bet vingri soļi, kas noklusa pie viņa durvīm. Pēc mirkļa tās atvērās un kambarī ienāca — Barbaras kundze. Rokās viņa nesa paplāti ar diviem viņa kausiem. Nolikusi to uz galda, Barbaras kundze tuvojās Firekera kungam, kas stāvēja istabas vidū pārsteigts un satrūcies tādā mērā, it kā nupat pa viņa logu būtu iespēris zibens, vai arī parādījies viņa nelaiķa tēva gars.

— Sēsties, hausmeister, — viņa teica, novilkdama Firekera kungu sev līdzī solā un apsēzdamās pati viņam cieši blakām. — Ir taču jautrais medību laiks un tu dari nepareizi, ja, drūms un sevī iegrimis, sēdi šē kā kurtis savā alā. —

Viņa nevērīgi nogrūda ar elkoni no galda viņa manuskriptus līdz ar Šmolku un Mārtiņu Opicu un pacēla viņam pretī savu kausu.

— Tukšosim kausus, — viņa teica, — tad tu atdabūsi valodu, kuŗu, liekas, esi zaudējis, aprakstīdams mulķīgās papīra lapas.

Tad tev, varbūt, arī radīsies drosme doties rītu medībās. —

Firekera kungs mehāniski satvēra savu kausu un pacēla to pie lūpām. To pašu darīja arī Barbaras kundze, pie tam zobgalīgi vērodama hausmeisteru, vai tas tiešām dzers. Kad viņš, kausu iztukšojis, drusku drebošu roku nolika to atpakaļ uz galda, Barbaras kundze pievirzīja savu krēslu viņam tuvāk un uzlika viņa vēsajai rakstītāja rokai savu karsto plaukstu.

— Es jau sen tevī nolūkojos, — viņa teica, — un redzu, ka tu labi proti iemācīt citiem svešas valodas vārdus un atstāstīt senu laiku notikumus. Bet vai tad dzīve pastāv tikai svešu valodu prašanā un vai seno laiku notikumi — lai cik tie būtu lieli — spēj cilvēkam dot to, ko dod kaut arī sīks šā laika atgadījums, kuŗā viņš pats darbojas līdzī? Vai tā ir īsta jēga, ja savu laiku ziedojam tikai sausiem vārdiem un notikumiem, kur, darbojušies cilvēki, kas jau sen nomiruši? Vai tad tev nemaz nav vēlēšanās klausīties vārdus, kas domāti tikai tev vienam un — teiksim — piedalīties notikumos, kur, varbūt, tu pats esi īstais darītājs? —

Kad Firekera kungs uz to nekā neatbildēja, Barbaras kundze turpināja:

— Vai tu, mazākais, esi runājis ar stallemeisteru par rītdienas medībām? —

Firekera kungs to, protams, nebija darījis, tāpēc papurināja galvu.

— Tas jau tiešām pēc tevis izklausās, — viņa teica ar mākslotu nopūtu, — jo, kā redzams, tu piederī cilvēkiem, kuŗi paši nezina, ko tie spēj dot citiem un ko no citiem var gaidīt paši. —

Pārliecināta, ka tālākām sarunām būtu maza nozīme, ja partneris ir tik nerunīgs, Barbaras kundze nolēma pāriet pie darbiem: atbrīvoja viņa roku, bet tās vietā aptvēra plecus un pievilka sev klāt galvu, tā kā Firekera kungs ļoti labi sajuta atšķirību starp Barbaras kundzes karsto vaigu un viņas samta tērpa vēso apkakli.

Ja viņš būtu zinājis, ka Francijas ķēniņa Ludviķa VII kaplāns Andrea jau 1170. gadā sarakstīja traktātu: *Grāmata par mīlestības mākslu un par to, kā pret mīlestību cīnīties*, kur ar apbrīnojamu un dziļu lietu

izpratni sakopojis visus aizrādījumus un noteikumus, pie kuŗiem turējās Cours d'amour, sākot jau ar ievērojamāko trubaduru Akvitanijas grāfu Vilhelmu un beidzot ar slaveno Arnoldo Daniele, tad, domājams, zinātu, kā izturēties pret Barbaras kundzi, lai, kaut arī neatbalstīdams viņas tieksmes, tomēr paliktu trubaduriskās galanterijas aplokā. Taču Firekera kungam par Andrea grāmatu nebija nekas zināms. Totiesu viņš jo labi atcerējās krietnā ebreju jauneklā bīstamo pārdzīvojumu augstā Eģiptes Potifera namā, no kuŗa atbrīvojās, zaudēdams savus svārkus. Firekera kungs darīja taisni to pašu, ko cildenais Jāzeps: viņš, kā to varēja paredzēt, bēga. Jāzeps gan vēlāk ieguva tikumiska varoņa slavu, bet augstās kundzes acīs viņš, domājams, palika arvienu nožēlojams glēvulis, kas pelnījis sodu, tāpēc ka bēgšanu no viņām sievietes uzskata par smagu noziegumu. Ka tas tiešām tā, to tūliņ piedzīvoja arī Firekera kungs. Izrāvis no Barbaras kundzes, viņš izsteidzās gaitenī, gan apstādamiem turpat pie kambaŗa durvīm, jo kurp gan lai naktī viņš ietu?

Dažus mirkļus kambarī viss bija klusu, bet tad nošvikstēja tērps — Barbaras kundze bālu, dūsmās saviebtu seju nostājās gaišajā durvju četrstūrī. Pametusi acis uz vienu un otru pusi, laikam, vērodama, vai gaitenī bez hausmeistara nav vēl kāds cits, viņa iznāca no kambaŗa un, uzmetusi viņam skatu kā kādam neglītam mūdzim, kas uzdrošinājies saslieties pret cilvēku, nošņāca:

— To tu nožēlosi, mulķi! — Tad viņa aizgāja pa gaiteni savā valdonīgajā un cēlajā gaitā.

12.

Domīgs, savādu, līdz šim nepārdzīvotu jūtu nomākts, Firekera kungs atgriezās kambarī, salasīja pa grīdu izkaisītos papīrus, nopūta putekļus Mārtiņam Opicam un izgludināja tā vāka stūri, kas bija atliecies kritienā, tad apsēdās pie galda. Viņam nevajadzēja daudz domāt, lai nāktu pie atziņas, ka ar šo dienu noslēdzies kāds viņa dzīves posms, kuŗam nevar būt turpinājuma, jo bija taču pilnīgi skaidrs, ka pēc šī vakara

notikumiem viņš te vairs nevarēja palikt. Lai gan maz pazīdams sievietes, Firekera kungs tomēr nojauda, ka savā neveiksmē Barbaras kundze vainos tikai viņu vienu un tāpēc arī necietīs saņā tuvumā. Un tā kā viņa mājā bija noteicēja, par ko viņš bija pārliecinājies ne reizi vien, tad nebija arī domājams, ka pats Bīstramba kungs, kaut arī gribējis, varētu ko darīt viņa labā. Visdrošāk gan bija pieņemt to, ka Barbaras kundze, ievērojot viņas cieto un nežēlīgo raksturu, piedēvēs hausmeistarim visu iespējamo, kāpēc Bīstramba kungs būs pilnīgi viņas pusē. Atlika tātd izšķirties tikai par to, vai gaidīt ritu, lai tad visiem dzirdot un redzot kļūtu kā nelietfs no mājas izraidīts, varbūt pat suņiem aizrīdīts, vai arī pazust tūliņ, nevienam neredzot.

Laiciņu pārdomājis, Firekera kungs atzina, ka pēc savas dabas pieder tiem cilvēkiem, kuŗi labprāt vairās cīņas it īpaši tad, ja pretinieku pusē ir daudzi labi kaldiņāti ieroči, bet pašam tikai sirds, kuŗa gan prot meklēt un atrast sakarību un daiļumu dabas, cilvēka un mūžības starpā, bet citādi ir viens no vājākiem cīņas līdzekļiem pasaulē. Šī nevienādība cīņas ieroču starpā palīdzēja viņam izšķirties par to, ka labākais ir tas, ka viņš, negaidīdams ritu, atstāj muižu jau šai pašā naktī.

Firekera kunga īpašums bija tik niecīgs, ka viņš to sakārtoja savā somā, ko viņa garastainā istabas biedrene bija gandrīz pavisam sabojājusi, dažu acumirkļu laikā. Tad, uzrakstījis zīmīti, kur atvainojās, ka dažu svarīgu iemeslu dēļ aiziet tik pēkšņi no savu pienākumu pildīšanas, viņš izdzēsa sveci, klusi nokāpa apakšstāvā un cauri virtuvei, neviena nepamanīts, izgāja pagalmā. Tā kā dzīru dēļ tilts pār grāvi nebija pacelts, tad viņš izgāja arī no muižas neviena neredzēts. Pagājis gabaliņu, viņš apstājās un paskatījās atpakaļ, kur pret blāvajām novembra nakts debesīm kā melns kalns pacēlās kungu mājas varenais jumts. Kaut kur jumtā pa kādu lodziņu spīdēja gaisma. Varbūt, tur bija nomodā kāda meitene, sapīdama nakts mieram savas vecā zelta krāsas bizes? Protams, par vientuļo ceļa gājēju viņa nekā nezināja un tāpēc arī nedomāja. Vi-

nam likās, ka tā līdzinās princesei, ko nozagusi ragana Barbaras kundzes izskatā un ieslodzījusi melnajā kalnā. Bet Firekera kungs jau nebija bruņinieks, kas zvērējis atbrīvot visas nelaimīgās princeses, tāpēc viņš centās atvairīt smago zaudējuma sajūtu ar atziņu, ka cilvēks, kas domājās sapratis Platona un Renē Dekarta domas, nedrīkst uzlūkot par zaudējumu to, ko vēl nav ieguvis un pat nav cerējis iegūt. Nopūties viņš pagrieza muižai un bijušai dzīvei muguru un gāja pa nokalni lejup.

Laiks nebija vēss, un zeme tikai drusku uzsalusi, pie kam zemākās vietas pildīja bieža migla. Tā bija parasta parādība, kāpēc Firekera kungu nēpārsteidza, un viņš ar patiku ieelpoja drusku mitro gaisu, kas vēl bija piesātināts rūgti saldo rudens vītuma smaržu. Visu laiku vēl arvienu būdams šā vakara notikumu varā, viņš maz vēroja ceļu, līdz viņu pārsteidza lapu čaukstoņa zem kājām, kas nakts dziļajā klusumā izlikās neparasti skaļa. Viņš apstājās pārdomās: muižas gatve locījās cauri pazemajam sikām priedelēm un kadiķu krūmiem pieaugušam lidzenumam, kurā nebija neviena lapu koka, kur gan te varēja rasties tik bieža čaukstoša lapu sega? Nebija šaubu, ka viņš bija savā nevēribā nogriezies kaut kur sāņus no gatves un nu gāja nevis uz lielceļa pusi, bet kādā citā virzienā. Tā kā neredzēja ne zvaigžņu, nedz kādu citu iezīmju, no kā varētu spriest, uz kuŗu pusi meklējams Dobeles lielceļš, tad Firekera kungam vajadzēja atzīties, ka ir apmaldījies. Viņš apstājās un brīdi klausījās, vai nedzirdēs kādu skaņu, kas atgādinātu cilvēku mājokļa tuvumu — taču zemnieki cēlās jau ap pusnakti, lai kultu rijās labību vai mīstītu līnus. Bet pelēkajā tumsā nedzirdēja ne skaņas, visapkārt valdīja nāves klusums. Firekera kungam ienāca prātā teikas un pasakas, ko bija dzirdējis muižas virtuvē, kurās bieži stāstīja par maldišanos, par vadātājiem, kas ievīlina nakts staigātājus purvu akačos, kur tie dabūja baigu galu, ja laikā neiedziedājās gailis. Viņš atcerējās arī, ka šai laikā laudis domāja pārstaigājam mirušo dvēseles no veļu valsts agrākajās dzīves vietās, lai uz brīdi tiksmīnātos virszemes

dzīvē. Lai gan viņš neticēja šim teiksmām, bezgalīgais klusums un migla, kas it kā nošķīra viņu no pārējās pasaules, satrauca un lika viņa dzirdei uztvert iedomātas, neizskaidrojamas skaņas, kas varēja būt tikpat labi čuksti, kā arī žēlas vaimanas. Reizēm likās pat, ka acis blāvajā krēslībā vēro vājus uzliesmojumus un dzirkstis.

Lai izvairītos no šīm māņu parādībām, Firekera kungs sāka atkal iet uz priekšu. Viņš domājās diezgan labi pazīstam muižas apkārtni un ja vien uzietu kalnus vai krūmus, kas radījuši čaukstošas lapas zem viņa kājām, tad zinātu arī, kur atrodas. Bet, kā par brīnumu, nebija ne krūmu, nedz koku, kaut gan lapas vēl arvienu biežā kārtā sedza zemi. Tad viņš nolēma mainīt virzienu un pagriezās pa labi. Un tiešām — pēc neilga laika klupa pār sakni un tūlīt arī saustīja kādu koku, kas, spriežot pēc gludās mizas, bija bērzs. Bērzu ataugas bija pāris verstu atstatumā no muižas, bet aiz tām tūlīt vairākas zemnieku sētas, no kuŗām šaurs lauku ceļš veda uz lielceļu. Ja viņš atrada, tad vēl nekas liels nebija zaudēts un pēc labas pusstundas būtu sasniegts lielceļš. Viņš devās cauri domātai bērzu ataugai, aiz kuŗas tūlīt vajadzēja sākties uzartiem tīrumiem. Bet divainā kārtā tādu tīrumu nebija, bet to vietā ciņi ar paretiem krūmājiem un beidzot staigns tīrelis, kur zem kājām šļakstēja ūdens. Beidzot viņš pāri ceļiem iebruka kādā bedrē, kur viņa kurpes piemēlās rāvainu ūdeni un dūņām. Firekera kungs zināja, ka verstis piecas no muižas atrodas Velna ezers, kuŗa krasti uz muižas pusi dūksnaini. Ja viņš bija atmaldījies turp, tad vajadzēja ar likumu apiēt ezeru, lai nenogrimtu dūksnājā. Līdz ceļiem saslapis, nosvīdušu muguru, viņš lieca ap domāto ezeru loku. Staigājis arī, kā likās, kļuva sausāks un viņš pa reizi uzdūrās alkšņu cēriem, kuŗu plati žuburotie sakņu čemi pacēlās no purva gandrīz vīra augstumā. Šādus alkšņus Firekera kungs tomēr neatcerējās redzējis, kāpēc nezinā apstājās. Viņam nebija ne mazākās jausmas, uz kuŗu pusi bija muiža vai lielceļš. Taču ilgi stāvēt uz vietas viņš nevarēja, jo sāka salt kājas, un viņš gāja atkal uz priekšu. Viņa soli kļuva

aizvien lēnāki un liels gurdenums pārņēma visus locekļus, likās, ka bezjēgas maldišanās nogurdinājusi arī smadzenes, jo viņš nekā vairs nedomāja. Un tad piepeši purva vairs nebija, zem kājām viņš sajuta stingru zemi un atdūrās pret kokiem, to bija arvien vairāk, un egļu zari sniedzās līdz pašai zemei, radīdami biežokni, ko varēja pārvarēt tikai cirvis.

— Mans Dievs! Kur gan es atrodos! — viņš nopūtās un, galīgi noguris, noslīdēja zem kādas egles pie zemes, lai atpūstos. Gandrīz tai pašā mirklī viņš arī iemīga un pamodās tikai tad, kad pār savīdušo muguru sāka skraidīt auksti drebuļi, bet slapjās kājas bija gluži sastingušas. Viņš ar pūlēm piecēlās un lēnām vilkās tālāk, līdzams pa zaru apakšu un atdurdamies ar galvu ķoku stumbros. Bet tad — mežs izbeidzās, viņš juta, ka atrodas uz cieta ceļa.

— Paldies Dievam! — viņš nomurmināja un, priecādamies par to, ka nav jāmaidās pa mežu, devās uz priekšu, nedomādams par to, kurp nonāks. Ceļam taču vajadzēja novest viņu kādā apdzīvotā vietā, neko vairāk viņš nevēlējās.

Ceļš no sākuma likumoja pa klaju lauku, pēc tam atkal ievijās mežā un tikai pēc ilgāka laika iznāca no jauna klajumā un izbeidzās kādas upītes krastā. Var jau būt, ka tas bija tikai rudens ūdeņu pārplūdis strauts, taču miglā otrs krasts nebija saredzams. Nejuta arī ne laivas, ne celtnes. Klusi plunkšķēdami ūdeņi traucās cauri kārkļu krūmiem, un šis vienmērīgās skaņas radīja tādu iespaidu, it kā ūdens šai vietā atvadītos no pasaules, lai tad iepļūstu neredzamās mūžības klusumā.

Līdz nāvei noguris, Firekera kungs apsēdās uz akmens, kuŗu nejausi sataustīja turpat ūpes krastā, nolemdams sagaidīt tepat rītausu. Lai gan, vēsu drebuļu kratīts, viņš būtu no jauna iemidzis, bet, no labās puses degunā iesitās tik pazīstamā dūmu un žāvētu graudu smarža. Aizmirsis nogurumu, viņš pielēca kājās un gāja uz to pusi, no kuŗas pūta dzestrā vēsma. Un tiešām! Soļus divdesmit pagājis, viņš ievēroja miglā kādu tumšu masu — tā bija rija. Firekera kungs taustījās gar sienu, līdz sasniedza

pie darba durvis, atvēra tās un ieraudzīja, ka pa rijas durvju spraugu špīd gaisma. Viņš atvēra tās, un no rijas, kur krāsni gailēja ogles, viņam pretī plūda tvanīgs siltums. Viņš pārstreipuloja augstajam sliedzīnim, aizmeimuroja gar karstajiem krāsns sāniem un, sataustījies ar kājām kādus labības kūļus, nokrita uz tiem kā koka blūķis. Nākamā acumirkli viņš jau gulēja cietā miegā.

13.

Firekera kungs gulēja ļoti ilgi un kad pamodās, pavisam vairs neatcerējās, kad un kādās apstākļos bija iemidzis. Viņu pārsteidza tas, ka telpa, kuŗā viņš gulēja, nelīdzinājās viņa istabai ar dūmeņa sienu, sīkrūtoto lodziņu un zemajiem griestiem. Te bija daudz gaišāks, taču viņš neredzēja, no kurienes gaisma nāca, bet, kad gribēja par to pārliecināties un mazliet pacēla galvu, deniņos iedūrās asa sāpe, acis aizmiglās un galva atslīdēja atpakaļ spilvenā. Ļoti izbrīnījies Firekera kungs pārdomāja šīs savādās parādības un beidzot atzina, ka ir slims. Viņa izbrīns vēl pavairojās, kad atvērās durvis un ienāca kāda sieviete, kas augumā līdzinājās Barbaras kundzei, kāpēc viņu pārņēma savāda, nepatīkama satraukuma drebuļi. Taču tā nebija viņa, bet kāda pilnīgi sveša, stalta auguma un — kaut arī ne pirmā svaiguma — taču vienumēr vēl ļoti glīta sieviete, tērpusies platos, krokotos brunčos un spodrā linu kreklā, kas pie kakla bija sasprausts sudraba saktiņu. Arī sieviete, redzēdama, ka Firekera kungs viņu uzmanīgi vēro, likās pārsteigta, ātri pasitās atpakaļ, pavēra durvis un paklusu sauca:

— Tēt, nāc — ciemiņš pamodies. —

— Eju, meit, eju, — aiz durvīm atsaucās drusku trīsoša balss un, gaŗām sieviete, istabā ienāca sirmgalvis kuplā matu vainagā un tādu pat kuplu, baltu bārdū.

— Nu tad labu rītu, kundziņ! — viņš, gultai piegājis, draudzīgi vieglā sirsnībā latviski teica, — arīģ nu līdzī mums šo dienu grībi iet jau darbā, jau agrā rītā modies! Kad tā, līdzēsīm tev notapt pie Bīstramba lielkungā, kur gan sen tevi būs nogaidīšies? —

bija jautājums, kam viņš nezināja īstu atbildi, jo viņam taču nebija ne tuvinieku, nedz arī tādu draugu, pie kuriem varētu apmesties, līdz rastos kāds darbs. Protams, ka par mācītāja vietu domāt tagad būtu bijusi pilnīga aplamība. Bet lai tomēr kaut ko darītu savas nākotnes labā, viņš nolēma, tiklīdz daudz maz būs apsusējuši mālaine Zemgales ceļi, doties uz Dobeli pie Adolfija kunga un no turienes uz Jelgavu, lai sastaptu licenciātu Manceliūsu. Varēja jau būt, ka viens vai otrs no šiem kungiem zināja dot viņam kādu padomu. Viņš vēlējās, kaut drīzāk varētu kļūt prom no Leidām, jo apziņa, ka tik ilgi izmanto Leidu saimnieces gādību, nespēdams par to atlīdzināt, viņu ļoti nospieda.

14.

Kad Fīrekera kungs pateica saimniecei, ka gribot doties uz Dobeli, viņa lika puīšiem apsedlot zirgu un neatlaidās, līdz viņš bija ar mieru ceļojumu uzsākt jāšus, jo kā Dobelē, tāpat arī Jelgavā viņai bija pazistami namnieki, kur viņam piemesties pašam un kur varēja arī novietot zirgu, pat, ja būtu vajadzīgs, uz vairākām dienām.

Gan neziņā par savu nākotni, tomēr arī apmierināts par atgūto veselību un siltā pavasara laika un cīruļu dziesmu iepriecināts, Fīrekera kungs īsi pēc Lieldienām, pavadīts saimniece, viņas tēva un visas Leidu saimes laba vēlējumiem, devās ceļā.

Adolfija kungs viņu gan saņēma diezgan laipni, tomēr arī atturīgi. Izrādījās, ka viņš jau zina tiklab par Fīrekera kunga aiziešanu no Bīstrambu muižas, kā arī par viņa uzturēšanos Leidās. Tālākajā sarunā, kad noskaidrojās, ka uzturēšanās muižā bijusi neiespējama, bet Leidās viņam bija vajadzējis palikt slimības dēļ, mācītājs gan kļuva sirsnīgāks, tomēr agrākās draudzīgās atklātības viņu starpā vairs nebija. Fīrekera kungu tas sarūgtināja un, atstājis Adolfija kungam dažas savas dziesmas, viņš devās uz Jelgavu. Tur Manceliusa kungs, kā jau galminieks, izturējās pret viņu laipni un ļoti slavēja viņa dziesmas, kuŗas teicās lietojam arī Jelgavā. Bet kad Fīrekera kungs minēja par savu no-

lūku, kāpēc šurp nācis un lūdza licenciātu, lai tas palīdz sameklēt mazākais mājskolotāja vietu, pils mācītājs kļuva nopietns.

— Jūsu savādā izturēšanās barona Bīstramba namā un apmešanās latviešu zemieku mājā radījusi sabiedrībā dažādas nelabvēlīgas baumas, kāpēc pagaidām jums jāatsakās no domām atrast nodarbošanos kādā Kurzemes muižnieku ģimenē. Tāpat tas ir ar mācītāju vietām, kur muižnieki ir par baznīcu priekšniekiem un tāpēc meklē sev patīkamus kandidātus. Protams, jūs varētu meklēt darbu kādā hercoga novada draudzē, bet jāsaka, ka arī tur ir savs bet. Šo draudžu mācītāju iecelšanu galvenām kārtām nosaka superintendenta kungs. Bet šādos apstākļos viņš noteikti būs pret jums, un hercogs, kas gan ir cilvēks ar plašāku skatu, tomēr negribēs jūsu dēļ ķīdoties ar superintendenta kungu, lai tas netraucētu viņa turpmākos plašos nodomus. . . . —

Dusmu un rūgtuma pilns par to, ka viņam piedēvē nezin kādus pārkāpumus, par kuriem viņš pats nekā nezināja, Fīrekera kungs lūdza, lai licenciāts paskaidrotu tuvāk iemeslus, kuŗu dēļ viņš kritis muižnieku un superintendenta kunga nežēlastībā. Te licenciāts izvairīgi atteica, ka to nevarot, jo pats esot dzirdējis tikai diezgan nenoteiktas un pretrunīgas baumas. Tad Fīrekera kungs pasteidzās atvadīties, baidīdamies, ka viņa rūgtums varētu izpausties neapdomātos vārdos, kas vēlāk pašam būtu jānožēlo. Viņam atkal ienāca prātā nekautrā Potifera kundze. Vai tiešām Barbara Bīstramba, lai atriebtos nepakļāvīgajam hausmeistaram, bija rīkojusies pēc senās ēģiptietes parauga? Fīrekera kungs mocījās šaubās, jo nevarēja saprast, ka zem tā pašā jumta, kur mita Gudulas jaunkundze ar savām skaidrajām bērna acīm, varētu uzturēties arī tik zemas atriebības kāra sirds.

Tā kā pa to starpu bija pienācis vakars, viņš devās uz mājvietu, kur bija novietojis zirgu un arī pats atradis istabu pārgulēšanai. Pirms gulētiešanas viņš iegriezās viesnīcā, lai paēstu vakariņas. Ēdamā zāle bija patukša, tikai pie viena galda sēdēja kādi pilsoņi, kas varēja būt vai nu tirgotāji, vai arī amata meistari, un, paklusu sarunādamies, cilāja ozola alus kausus.

Firekera kungs apšēdās tālakajā kaktā, lai gaidītu solītās vakariņas. Šai brīdī ienāca divi jaunekļi un, vai nu nepamanīdami krēslainajā kaktā Firekera kungu, vai arī tišām nelikdamies viņu redzam, uzsāka sarunas. Ja sprieda pēc viņu tērpiem, tad tie varēja būt kādi hercoga pulka jaunāki virsnieki.

— Kad tu īsti pārbrauci? — viens no viņiem jautāja.

— Kuģis, kuŗa karogā tagad redz melnu vēzi sarkanā laukumā, ienāca Ventspils ostā pirms trim dienām, bet vakar ar saules lēktu es sēdos zirgā un nu, kā pats redzi, esmu še. —

— Labi jāts! —

— Saki labāk — traki jāts, jo ceļi gar jūrmalu ir smilšaini. Bet es degtin degu nepacietībā jo drīzāk nokļūt atpakaļ Jelgavā, kur mani saista spēcīgas saites, ko liktenis ievērpis starp mani un kādu maīgu radījumu, kāpēc man Holandē vai zeme dega zem kājām un es ar niknumu vēroju, ka kuģis savā gaitā grib lidzināties savā karogā tēlotajam dzīvniekam. —

— Hm? —

— Es negribu tev slēpt, ka minētais maīgais radījums ir Gudula Bīstramba — miļš, patikams bērns, kuŗu liktenis laikam aiz pārskatīšanās novietojis vecā lāča Bīstramba paspārnē. Es ar meiteni iepazīnos hercoga kronēšanas svinībās, un kopš tā laika viņa man neiziet no prāta ne dienu, ne nakti. Saki, vai tu manas prombūtnes laikā esi Gudulu redzējis, vai mazākais par viņu ko dzirdējis? —

— Jāsaka, ka liktenis pret mani parasti ir cietsirdīgs un savus maīgos radījumus arvienu pirms parāda citiem, tā kā man jāapmierinās ar pārpalikušajiem — šai gadījumā ar Gudulas cienijamo māsas jaunkundzi Vīzegardi, par kuŗu stāsta, ka tai esot vilka ribas, kāpēc viņa nekad nespējot pagriezties uz to pusi, kur stāv kāds vienkāršs muižnieks, bet arvienu tikai tur, kur redzami maršali vai galma padomnieki.

— Tu esi asprātīgs, taču man labāk patīktu, ja ievads būtu īsāks. —

— Tātad tevi interesē kāda no Bīstrambu dāmām? —

— Nežēlīgais! tu mani moki! —

— Es tūlīn labošos. Jā — par kādu no šīs ģimenes dāmām beidzamā laikā viscaur runā... —

— Nu, bet tālāk, tālāk? —

— Šīs dāmas maīgums esot iekairinājis kādu jaunekli un tas neatļautā kārtā... hm — kā lai tev to?... —

— Cilvēk, nekaitini mani! —

— Par nelaimi jaunais cilvēks neesot pat bijis muižnieks... —

— Tu tiešām esi nēcilvēks! Saki, vai tā bija Gudula, kuŗa... —

— Tev nav ko uztraukties — runāts tiek par pašu Barbaru Bīstrambu. —

— Ā!... nu, bet stāsti tālāk! —

— Jaunais cilvēks, kas iekārojis pašu Barbaras kundzi, esot kāds Tērbatas students un viņa vārds — vārds — nu, to esmu piemirsis... —

— Vārds nav svarīgs, pietiek ar to, ja tas nav bijis muižnieks. Nu, bet ko darījusi Barbaras kundze? —

— Protams, ka viņa šo nelieti, kas bijis turpat muižas hausmeistars un arī mājskolotājs, tūlīn aiztrenkusi. Tā kā pats Bīstramba tai brīdī nepagadījies mājā, tad uzzinājis par skandalozo notikumu tikai vēlāk. Vecais kļuvis tīri traks aiz dusmām un greizsirdības un gribējis pārdošnieku dabūt rokā, lai mācītu tam cienīt muižnieku tikumus. Bet students pazudis tā, it kā būtu iekritis ūdenī. Tikai pēc dažiem mēnešiem atklājies, ka tas slēpies kādās hercoga novada mājās, kur par viņu rūpējusies tikama latviešu atraitne. Bīstramba dusmas pa šo laiku drusku mazinājušās, varbūt tāpēc, ka tagad, kaut arī noziedznieku meklējot, ir bīstami iebrukt hercoga novados, jo Jēkabs ir jau tik spēcīgs, ka var aizsargāt savus īpašumus pret patvarībām. Bet saukt pārdošnieku pie tiesas, nozīmētu skandālu pataisīt vēl lielāku, kas nevar būt patīkami ģimenei, kuŗā ir meitas precību gados. —

— Jā... Bet kur tad šis students uzturas tagad? Jāatzīstas, ka man netrūktu drosmes ar viņu parunāties par dažām lietām. —

— Var jau gan būt, ka tu ar to tiktu kādu soli tuvāk Gudulas jaunkundzei, kuŗa, droši vien, zinās cienīt bruņinieka centību. Bet nedomāju, ka pārgalvīgais hausmeistars

vēl būtu Kurzemē, kur viņam taču nav nekādu izredžu uz darbu. —

Virsnieki izbeidza savas sarunas un, iztukšojuši kausus, aizgāja. Arī Firekera kungs, paēdis vakariņas, devās uz savu naktsmitni. Bet miegs nebija tas, kas būtu viņam palīdzējis īsināt šo nakti, kas par laimi gan bija ne garā pavasara nakts, tā kā tad, kad svece bija nodegusi pāri pusei, logā jau iespīdēja rītausa. Kaut negulējās, Firekera kungs nu bija pilnīgā skaidrībā par to, kas vainojams viņa kļūmē un kāds ir viņa stāvoklis.

15.

Pēc brāzmīgajiem vējiem, lietus gāzēm un plūdiem, kas nebija saudzējuši arī pašu Jelgavu, piespiezdami vienu otru pilsoni meklēt patvērumu bēniņos, iestājās siltas un saulainas dienas, ceļi sāka apsusēt, bet plāvās parādījās pirmās puķes un laukos arāji. Firekera kungs to gandrīz nemaz nemanīja, jo viņu mocīja tik smagas un tumšas domas, ka tās nespēja aizdzīt ne jautrās cīruļu gāvīlēs, ne arī Dekarta kunga *Meditācijas*. Drūms un sevi iegrimis viņš jāja pa Jelgavas lielceļu, reizu reizām apstādamies, lai palaistu garām prāvās braucēju virtenes, kas lēnām vilkās uz Jelgavu, vezdamas visdažādākos ražojumus, kas bija izstrādāti pa ziemu hercoga nodibinātajās rūpnīcās. Redzēja smagi oglēm, darvas mucām, auklu saiņiem, audumu baķiem, vilnas un linu dziju grīstēm pieblīvētus pajūgus, kas lēni virzījās uz priekšu, jo ceļi vēl nebija pilnīgi apsūējuši, bet zirgi novājejuši pastāvīgajos kļaušu braucienos. Firekera kungam likās, ka visi pretimbraucēji, kaut arī tie bija tikai zemnieki savu vāgāru vai jātnieku uzraudzībā, noraugās viņā ar nožēlu. Viņš atviegloti nopūtās, kad beidzot varēja nogriezties no lielā ceļa krietni izullātajā likloču tecētājā mazajā lauku ceļiņā, kur gandrīz nemaz nesastapa pretimbraucēju. Viņš ļāva zirgam iet savā vaļā un neuztraucās arī par to, ja tas, nojauzdams jātnieka nevērību, apstājās un noplūca kādu pērnās vasaras zāļu kušķi, kas, izkūlojis un vēja un lietus izbalināts, tomēr kārdināja zirgu ar savu kuplumu. Firekera kungam likās, ka šī jāšana, lai cik gausa un garlai-

cīga, tomēr ir patīkama ar to, ka tai taču vēl ir kāds mērķis — Leidas. Bet ko gan viņš varēja gaidīt pēc tam, kad būs tās sasniedzis? Tā kā bija sestdiena, tad, protams, svētdienu viņš tur vēl varēja pavadīt, bet pirmdienā taču viņam vajadzēja Leidas atstāt, jo viņš bija pilnīgi vesels un Leidu saimniece bija tik daudz par viņu rūpējusies slimības laikā, ka sirdsapziņa vairs neatļāva tālāk izmantot saimnieces labvēlību. Bet līdz ar Leidu atstāšanu viņš kļuva līdzīgs putnam, kam izpostīts pārklis, tikai ar to starpību, ka putns to varēja tūlīt atjaunot, bet viņam tas nebija iespējams. Tā kā viņš šai zemē bija viens bez radiem vai draugiem, nebija arī, kas varētu palīdzēt. Arī tie, kas tik labprāt dziedāja viņa dziesmas, nespēja neko darīt, jo viņiem jau pašiem vajadzēja aizstāvju. Negaidītā kārtā un pilnīgi nepelnīti viņš bija kritis ļaunā likstā, no kuņas neredzēja nekādas izejas. Protams, karaļa Oidipa posts bija vēl baigāks, tomēr liktenis viņam deva Antigonas dziļo mīlestību. Firekera kungam šī atbalsta trūka, jo savas kautrās ilgas pēc Gudulas jaunkundzes viņš taču nevarēja uzlūkot par mīlestību. Pat atvadīties viņš no tās nepaguva, un, varbūt, viņa ar savām skaidrajām bērna acīm tagad jau skatījās jaunajā virsniekā, kas stāstīja savas ceļojumu vai kara dēkas. Ko gan viņa varēja domāt par hausmeisteri, ko viņas pamāte tik nekrietni apvainoja? Firekera kungs nopūtās un skumji papurināja galvu — tiešām, nebija nozīmes par visu to domāt! Bet tomēr viņš domāja, jo taisni domas par Gudulu taču bija tagad gaišākā vieta viņa atmiņās... Viņš redzēja, ka Gudula ar to pašu sirsniņo bērna palāvību klausījās trakulīgajā jātniekā, kas viņas dēļ bija joņojis no Ventspils uz Jelgavu un tikai ar smaidu vēroja pamātes satraukumu, kad tā pa labi un kreisi žēlojās par nekrietno hausmeisteru...

Saule vairs nebija tālu rietam, kad Firekera kungs tuvojās Leidām. Vakars bija rāms, pilns tā piemīlīgā, spirdzinātāja un atjaunojotāja maiguma, kādu dažreiz jūt tikai aprīļa pēdējās vai maija pirmajās novakarēs, kad gaiss, piesātināts jaunās zāles, plaukstošo bērzu un tā saules atmodinātās zemes aroma, kas reibina vairāk nekā vīns. Bez-

galīgais dzidrais debesu plašums, kuŗa vare-
nību Zemgalē šādos vakaros jūt vairāk nekā
jebkur citur, strazdu svīpšana un rotāšana,
kas skanēja no malu malām — viss kopā
rādīja šīs zemes daļumu tādā mērā, ka Fī-
reķera kungs to sajuta kā kaut ko pilnīgu,
ko pat neviens liels dzejnieks nespētu vārds
pateikt. Viņš juta arī to, ka pats ir ar šo
zemi, ko jau citi svešinieki bija apzīmējuši
par Dieva zemi, saudzis tā, ka tikai ar dzi-
ļām sāpēm spētu no tās atrauties.

Kā jau sestdienas vakarā, Leidu pagalmš
bija tīri noslaucīts un uzposts, no nama plū-
da svaigu kviešu karašu smarža. Pie istabas
durvīm Fireķera kungu sagaidīja saimniece,
laipna un smaidīga.

— Tu pārjāji istā laikā, kungs, — viņa
teica, — pašlaik vīri sagāja pirti un, ja vien
ceļojumā neesi piekūsis, tad arī tu vari do-
ties turp, jo tēvs teica, ka šovakar pirti esot
brīnum viegls un tikams gars. —

Fireķera kungam, kuŗš pie pēršanās nebija
vēl pieradis, šis aicinājums nedarija lielu
prieku, tomēr, lai neapbēdinātu Lanku, viņš
atteica, ka labprāt darišot pēc vīru parauga.

Pie vakariņu galda viņam vajadzēja stās-
tīt, ko ceļā piedzīvojis, jo Leidu ļaudis, no-
maļus dzīvodami un ar ārpasauli maz sa-
stapdamies, maz arī zināja, kas tur notiek.
Fireķera kungs, kā māceja, centās viņu ziņ-
kāri apmierināt, taču visi redzēja, ka tas viņam
nenācās viegli, bet izskaidroja to ar
ceļa nogurumu.

Kad beidzot visi aizgāja, pie galda pa-
lika tikai viņš un Lanka.

— Tavs vaigs un valoda rāda, ka tu savā
ceļojumā neesi panācis, ko vēlējies, saim-
niece teica, — vai kādas ļaunas ziņas Jel-
gavā dzirdēji? —

Fireķera kungs tūlī neatbildēja, bet kad
redzēja, ka Lanka nav vis jautājusi tukšas
vienaldzības pamudināta, bet nopietnas un
sirsnīgas līdzjūtības vadīta, viņš juta vāja-
dzību novelt no sirds kaut daļu smaguma,
ko nesa sevī kopš vakarējās dienas. Neko
neslēpdams un neko arī sev par labu ne-
pušķodams, viņš isumā atstāstīja Lankai, kas
ar viņu atgādījis muižā, tāpat arī, kādas
neglītas baumas par viņu izplatījusi Bīs-
tramba kundze un kādas tam bijušas sekas.

— Es nu līdzinātos kuģim, kas vētrā
zaudējis stūri un buŗas un ko nu tāpēc viņš
var mētāt pēc patikas uz vienu vai otru pu-
si, vai arī nogremdēt dzelmē. Bet mani jau
nenomāca nekāda vētra, nesalauza manus
spēkus arī nekāda cīņa — mani ieŗūdusi
postā nekrietna, ļauna sieviete bez manas
vainas. Un lai kā es gribētu cīnīties un sevi
aizstāvēt, tas man nav iespējams, jo preti-
nieks ir neredzams. Tās ir baumas, slepens,
tumšs spēks, kuŗa pārvarēti un aizgājuši
bojā daudzi cildeni un krietni raksturi kā
agrākos, tā arī tagadējos laikos, un kuŗu dēļ
jāaiziet postā arī man . . .

— Bet kaut kas taču tev jādara, kaut tu
arī nespēj pret savu nelaimi cīnīties? —
Lanka jautāja.

— Ko darišu, to vēl īsti neesmu pārdo-
mājis, — Fireķera kungs, laiciņu klusējis, at-
teica, — varbūt došos uz Ventspili, kur her-
cogs liekot celt kuģu būvētavas — rasi tur
man gadīsies darbs kā rakstu pratējam vai
kaut strādnieku uzraugam?! Varbūt arī, ja
tur nebūs iespējams apmesties, došos ar her-
coga kuģiem uz svešām zemēm . . .

— Tu runā, kā tas pienākas prātīgam vi-
ram, kuŗš, vienā vietā pametis, meklē savu
laimi citur, — Leidu saimniece rāmi atteica.
— Bet tev jāzina, ka sievas var būt nekriet-
nas un atnest vīriem postu, bet dažreiz spēj
tiem arī palīdzēt un no posta un nelaiemes
paglābt. Bet pirms es runāju par to vairāk,
nāc man līdzi Leidu pagalmā, kur tas, ko
tur teikšu, tev, varbūt, rādīsies ticamāks. —

Lanka piecēlās, un Fireķera kungs, kaut
arī brīnidamies, gāja viņai līdzi.

Abi iznāca pagalmā, kuŗš tagad ļaužu
tukšs un klusuma un svētvakara svinības
pildīts, modināja viņā bērna dienu atmiņas
par Neretas mācītāja muižu, kur bija skrai-
dījis basām kājām, nekā nezinādams par rū-
pēm un raizēm. Un piepeši viņam likās, ka
Lankas vietā nostājusies viņa māte, kas, no
mājas iznākusi, laipnīgi nolūkojas viņa bērna
priekos, lai tad aicinātu gulēt. Bet viņa ka-
vējās, it kā negribētu viņa liksmību pār-
traukt, gaidīdama, līdz viņš tai pieklausies
un teiks, ka ir piekūsis.

It kā nojauzdama viņa aiziešanu pagātnē,

Lanka klusēja un tikai tad, kad viņš nopūties paskatījās viņā, sāka runāt:

— Kad pēc manis precēja Leidu Lipsts, jau padzīvojis vīrs, biju vēl gluži meitene, tāpēc arī nezināju, ka bez mantas un bajāra goda ir arī vēl sirds, kas prasa pēc laimes un dzīves košuma. Lipsts man deva mantu un godu, bet par sirdi vai nu pats nezināja, vai arī negribēja zināt, tāpēc, kad viņš krita, hercoga kaŗa gaitas pildīdams, man palika bagātā sēta, bet jo vientuļa un tukša sirds, Kad pagājušā rudenī dievaiņu laikā tevi atnesa Leidu istabā, kur tu karstuma guļas laikā daudz par sevi runāji, es noģidu arī tevī tikpat tukšu un vientuļu sirdi kā manējo. Un šovakar, kad tu man stāstīji, ko piedzīvojis Dobelē un Jelgavā, redzu, ka tava sirds kļuvusi divkārt pamesta un nelaimīga un tai nav vietas, kur piemesties. Tomēr tai ir arī kāds spēks, kāda no paša Dieva dota dāvana, ko nespēj salauzt ne tāda nekrietna sievietē kā Barbara Bīstramba, nedz arī ļaužu aplamās domas par tevi. Tu spēji skaidros vārdos pateikt to, ko mēs citi gan glābājam sevī, bet neprotam izteikt. Un to zinu nevien es, bet arī visi tie, kas Dobelē vai kur citur dzied tavas dziesmas. Un kaut kungi un mācītāji tevi nezin kā juknētu un zākātu, viņiem neticēs — neviens latvietis. Par mūsu dzīvi un par mūsu glābšanu no grēku sodības tu esi domājis, savas dziesmas rakstīdams, un ar to ieguvis mūsu uzticību. Kam gan tev doties atpakaļ tur, no kurienes apkaunots un nonicināts esi izraidīts? Paliēc pie mums, kur tevī visi cieņs... paliēc Leidās. —

— Es tevi nesaprotu, Leidu saimniece... — Firekera kungs neizpratnē pavērās Lankā.

Viņas seja iedegās sārtumā, ko nevarēja apslēpt pat vakara krēsla.

— Palūko, — viņa pacēla roku, — cik mierīgi un droši tur kūti grēmo govīs un baroņas ar auzām un jauno sēku zirģi. Un tur tālāk ir klētis, kas tik pilna ar druvu un dārzu svētību, ka tiem, kas šais mājās dzīvos, nekad nebūs jāubago pie svešu galdiem. Un vēl tālāk — Lanka rādīja pāri pagalam uz Leidu druvām, kas jau apsētas un jauki sazēlušas, iesākās turpat pie vārtiem un iegrīma zaļganā krēslā pie tumšā meža

ieloka, bet otrā pusē izbeidzās pie bērzu ataugām, kam cauri locījās upe, — tur staigādams tu varēsi priecāties par to košumu, ko izraisa pavasaris, likdams atskanēt putnu dziesmām un uzziedēt puķēm. Neviens nedrīkstēs tevi traucēt, ja, meža klusumā vai druvu plašumā staigādams, tu pārdomāsi, ko teikt savās dziesmās, kur tu tikpat labi slavē debesu godību, kā arī aicini nenicināt pasaules košumu, ko taču Dievs radījis mums par prieku... —

— Tencinu, Leidu saimniece! — Firekera kungs runāja dziļi aizkustināts, — ko tu man teici, to nekad neaizmirsīšu, kaut man arī vēlāk jo ļauni klātos, bet kā gan šē lai palieku, tev svešs pasaules gājējs...? —

— Neesi tu man svešs pasaules gājējs, — Lanka tad runāja tālāk, — jo esmu pie tevis sējusi savas labās domas... Likšu, lai dziesma tev tās jo gaišāk pasāka:

*Dod, Dieviņi, veselību,
Nu vēl gribu meita būt,
Nu vēl sevi darināt —
Nu vēl rozes paziedēja
Manu vaigu galiņā.*

Tu vari tās plūkt, ja gribi palikt Leidās... —

16.

Arī šai naktī Firekera kungs neaizgāja gulēt, bet tas nebija skumju vai rūgtuma dēļ. Viņa sirds bija pateicības un prieka pilna, un tās pārpilnībai viņš lika izplūst korāļa vārdos, ko šai naktī latviskoja un kur bija runāts par kādu stipru pili un augstu palīgu. Bet kādas nedēļas vēlāk, pašā krāšņajā ziedu nedēļā, kad ļaudis gatavojās Jāņu svinēšanai, viņš ar Leidu saimniecei Lanku ieradās pie Dobeles mācītāja Adolģija kunga un lūdza, lai tas viņus uzsauc.

Adolģija kungu šī viņu vēlēšanās ārkārtīgi pārsteidza. — Vai jūs, Firekera kungs, krietni pārdomājis savu apņemšanos, — viņš vaicāja vācu valodā, skatīdamies kaut kur sāņus — jo jūsu līgava taču?... —

— Esmu ilgī un nopietni apdomājis savu rīcību, Adolģija kungs, zinu arī it labi, ka

mana ligava ir latviete, kaut arī prot vācu valodu. —

— Vai esat apdomājis arī to, ka ar šādu savu soli saraujat saites ar vācu sabiedrību? —

— Gan arī to, Adolfija kungs, piezīmējot, ka jūsu minētās saites man nebūs vairs jārauj, jo to jau darījusi vācu sabiedrība. —

— Mans mācītāja pienākums liek jums teikt, ka arī jūsu bērni, ja tādi būtu, nepiederēs vācu sabiedrībai resp. — tā uzskatīs viņus par latviešiem? —

— Es ceru, ka mūsu bērni būs tik apzinīgi un saprātīgi, ka dzimuši Leidās un ir latviešu mātes bērni. —

Adolfija kungs nu aplusa un ierakstīja Dobeles latviešu draudzes baznīcas rullī, ka Christophorus Füreccerus dodas laulības kārtā ar Leidu māju saimnieci atraitni Lan-

ku, (kuņa ir latviete) un ka kāzas notiks pēc divi nedēļām.

*

Kad kāzu dienā Dobelē sajāja stabulnieku un bundzinieku pavadītais bajāriski greznais Leidu kāznieku pulks, visa pilsēta bija ļaužu pilna. Kā mūris cilvēki stāvēja abpus ceļam, kas veda uz baznīcu, jo ikviens gribēja noskatīties Lankā, kas, rotās vizēdama, sēdēja bērajā rumakā, bet ne mazāk arī līgavainī, kas, baltajā ar zeltoto jostu sajoztajā bajāra svārkā tērpies, ļoti maz vairs atgādina kautrīgo hausmeisteru, kuŗš kādreiz bija atnācis uz Zengali nodilušajā studenta uzvalkā.

Tā nu notika, ka studiosus theologiae Christophorus Füreccerus kļuva par Leidu saimnieces Lankas vīru, kas nebūt nemazinaja viņa dziesminieka spējas, bet, taisni otrādi, lika tām uzplaukt jo krāšņā kuplumā.

Veronika Strēlerte

GOTLANDE

Svešā zemē atradu
Kuršu vīra kapu,
Sveicienam tur noliku
Sārtu kļava lapu.

Klintis kļuva mūža nams,
Kurp tu priecīgs īries,
Aizbraukdams un nomirdams
Esi viegli šķīries.

Redzu: tava laiva skrej,
Laistās viļņu pali,
Savas zemes meitenei
Zelta saktu kali.

Ko es kalšu, brāli sens,
Lai še nepazustu?
Atbild jūras bezdibens:
Cerības un krustu.

Mirdza Čuibe

KLUSĀS STRAUMES

Tās klusās straumes, reta acs ko jauž,
Rets akmens dziļumā ko jūt un zina,
Tās neredzamas baigas alas grauž,
Un asumus un radzes nolīdzina.

Bet palu plūdi kad tās saviļņo,
Brūk krastu kalni smagu smilšu lavu,
Kas aprok dzīvo, atsedz mirušo,
Ar traku spēku laužot ceļu savu.

Un paliek koks, kas saknēm gaisu kuļ,
Un žaka, kas uz bezdibeni sveras. —
Un viepļi, — izmisums kur uguns acīm kuļ,
Un ģindeņi, kas dzīves stērbēs ķeras.

MEISTARSONETI

Kārļa Džilļejas atdzejojumā

Piezīmes: Šo desmit sonetu izlasi uzdrošinos nosaukt par meistarsonetiem, jo to autori ir pasaules literatūrā slavenākie sonetisti. Šie soneti reizē dod labus formas piemērus un rāda arī soneta attīstības gaitu šīs formas variācijās.

Dante un Petrarca nodibināja t. s. renesanses soneta formu. Tad pagāja gadu simteņi, kad sonetus vairs necienīja. Francūzis Joachims di Bellē šo formu cēla no jauna godā tikai XVI. g. s. ar saviem sonetiem — 191 (grāmatā *Regrets*). Tai pašā gadu simtenī Anglijā Edwards Spensers un Viljems Šekspīrs deva šai formai jaunas variācijas ar brīvāku

atskaņu kārtību. Vācu literatūrā sonetu (renesanses formā) iecienīja XVIII un XIX g. s. maiņas dzejnieki, starp tiem Gēte un Rikerts (Juris Alunāns arī latviešus iepazīstināja ar Rikerta sonetu atdzejojumiem). Arī Francijā ap to pašu laikmetu sonets iesāka jaunu mūžu, vispirms Sent-Bēva lirikā. Vācu un franču literatūrā sākās atkal jaunu sonetu variāciju meklējumi; tā radās t. s. nekārtņais (irregulārais) sonets ar brīvāku atskaņu kārtību. Šo soneta veidu te rāda Šarla Bodlēra sonets. Krievu literatūrā ievērojamākais sonetists bijis K. D. Balmons (grām. *Medus, saules un mēness soneti*).

I

Daiļajai dāmai

*Kad daiļas dāmas acīs mīla zaigo
Un paveras tev vēlīgs viņas skats,
Tu saldā tvīksmē iegailējies pats
Un jūti krūtīs plūstam elpu maigo.*

*Tu, apturējies savu soli naigo,
Nu pēkšņi mani: griežas likteņrats
Un tevi līdzī rauj, tev staro acs,
Un neredz tā vairs ikdienību baigo.*

*Kaut vārdu vienu vienīgu tu dzirdi,
Kas nāk pār lūpām dāmai brīnīšķai,
Tev sirds ir pilna noreibuma salda.*

*Teve prāti mulst, tu velti domās tirdi,
Vai cita vēl var līdzināties tai —
Liec savu celi kā pie Dieva galda!*

Dante (1265.—1321.)

II

Laurai

*Rit arī dzīve, mirklī rautin raujas,
Zūd diena, vakars nāk, un kur tu stāvi,
Jūt saltā dvašā tuvojamijs nāvi.
Kas bij, kas ir, kas būs — viss skumjās
skaujas.*

*Viss mūža bijums vēl tik mižām ļaujas.
Reiz tālām gaitām savas kājas āvi,
Nu redzi: sēji daudz, bet maz tu plāvi,
Un guvums tavš būs dažas smilšu saujas.*

*Klau, vai tu dzirdi šalcam gaviļbalsi,
Kas skumjai sirdij kādreiz bija ļauta,
Kad vētras kultai jūrai īries pāri?*

*Nu rādās miera ostas krasti pāsi.
Tavs kuģis dragāts, buņa pušu rauta,
Dziest lāpas liesma, nakts to aprij kāri.*

Petrarka (1304.—1374.)

III

Žēlabas

*Cik laimīgs, kas kā Odisejs, reiz tālu gājis,
Ar zelta aima ādu gūto mājās nāk
Un mūža galā miera dienas skaitīt sāk,
Ap sevi bērnu baru kuplu pulcinājis.*

*Kad būšu es tā klaidu ceļa galā stājis,
Pie pavarda kur atpūsties vistīkamāk?
Vai kājas veco taku uzmeklēt vēl māk,
Kas nemīts sen, ko gadiem zēlis maurs būs
klājis?*

Andrés Bello

IEVADA PIEZĪMES IESKATAM PORUKA DZEJAS SATURĀ

Zīmes rāda, ka dažs vēl nevisai sen ikdienas kņadas riets gars nav vis noriets un norejams. Ar savas mākslas lielumu un cilvēcisko dziļumu tāds gars atkal un atkal ceļas pāri ātri paejošajam laikam. Pie šādiem latviešu gariem pieder Augusts Saulietis un arī Jānis Poruks. Vērts tuvoties to pasaulēm. Tāda vesela liela pasaule Poruka dzeja ar savu saturu. Bet šī temata iztīrīšanai vietā dažas ievada piezīmes. Tais kaut kā jauna, patstāvīga laikam gan būs maz; to īstā nozīme sniegt īsu pārskatu par Poruka mākslai jau vēltītām atziņām, lūkojot izlobīt veselākās, paliekamākās. Trimdas grāmatu nabadzībā tam var būt sava jēga.

1. Poruks romantiķis. Dažādu saturu gan ieliek šais vārdos, taču noraidāmi gan laikam tie nav. Latviešu lielo romantiķu virkni bieži vien sāk tieši ar Poruku. Tā T. Zeiferts savas *Latv. rakstniecības vēstures* III sējumā (1925. g.), literatūras jaunlaiku tēlojumu sākot ar XIX gadsimta 90. gadu virzienu cīņām, pēc reālistiskās mākslas virziena raksturojuma izvirza tā pretekli romantisko virzienu tieši ar pirmajiem Poruka darbiem: tie ir fantāzija *Perpetuum mobile* (1894. g.), fantāzija *Pērļu zvejnieks* (1895. g.), luga *Hernhūtiēši* (1896. g.). Pēc Zeiferta šiem Poruka darbiem „ir romantikas, simbolisma, individuālisma, arī dekadences zīmes“¹⁾. Ar Poruku romantiķu grupu sāk arī skolām vēltīto lit. vēsturu autori; tā J. Sīlis *Latv. rakstn. vēstures* 3. daļā 6. nodaļu *Dzīves atziņu un sājpu romantisms latviešu daiļrakstniecībā* sāk ar Poruku.²⁾ Citāda secība vērojama prof. K. Kārklīnam, kas romantiķus kārto ne vēsturiskā skatījumā, bet pēc virziena paveidiem, kā pirmie

tas izvirzīti nacionālā romantisma paudēji Andrievs Niedra, Aspazija un Rainis, tad tikai nāk filozofiskā romantisma pārstāvji Poruks un Frīcis Bārda.³⁾ Ar Poruku sākt romantiķu apskatu ir tomēr: 1) vēsturiski diezgan pareizi; 2) sevišķi izdevīgi. Nākot klajā ar pirmajiem darbiem 80. un 90. gadu mijā, Poruks skaidri turpina XIX gadsimta 80. gadu individuālisma un „sājpu“ dzeju, kuņas pārstāvji 80. gados ar vienu otru dzējoli jau J. Lautenbachs-Jūsmiņš (1847.—1928.), bet sevišķi Vensku Edvards (1856.—1897.), Jānis Frīdenberģis-Mieriņš (1869.—1894.) un Esenbergu Jānis (1862.—1890.).⁴⁾ To rāda, starp citu, Poruka dzejas forma, kas ar savu vienkāršību stipri atšķiras no Aspazijas, Raiņa u. c. dzejas. Tāda vienkāršība raksturo baznīcas dziesmas un tieši 80. gadu dzeju. No vēcakajiem romantiķiem Poruks visskaidrākais šīs dabas rakstnieks. T. Zeiferts to izteicis vārdiem: „Poruka darbos parādās dziļa, sapauna romantika“.⁵⁾ Cik pārredzama problēma, tad vai vienīgi J. Veselis Poruku negrib piešķirt nekādam noteiktam literāram virzienam, jo Poruks

³⁾ Fišbachā 1946. gadā izd. Latviešu lit. vēsture 37. u. t. lpp.; divaini tomēr ir, piem., par Poruku lasīt pēc Raiņa, ja šī dzejnieka slavu radīja tikai 1903. gadā izdotās Talās noskaņas zilā vakarā, kamēr Porukam rakstniecībā pirmās rindas vieta droša bija jau 90. gados; tāpat divaini vispirms lasīt par Frīci Bārdu un tad tikai par Kārli Skalbi, ja Bārdas 1. dzejoļu krājums Zemes dēls klajā nācis tikai 1911. gadā, bet Skalbe pasaku Kā es braucu ziemeļmeitas lūkoties izdevis 1904. g. un publicējis veselu virkni dzejoļu krājumu: 1902. g. Cietumnieka sājpi (1906. gadā 2. izd.), 1904. g. Kad ābeles zied (1905. g. 2. izd.), 1906. Zemes dūmos u. t. t.

⁴⁾ 80. gadu lirīkas apcerētājs P. Ērmanis *Latv. lit. vēsturē* III, 41. u. t. lpp. Esenbergi „dažā ziņā“ uzskata kā Poruka priekšteci, „šie abi dzejnieki dažā ziņā gara radinieki“ (43. lpp.); par Mieriņu Ērmanis izsakās, ka tas „visistāks tur, kur viņš drūms un skarbs“ (47. lpp.).

⁵⁾ *Latv. rakstn. chrestomatija* III, 3 (1907. g.), 127. lpp.

¹⁾ 89. lpp.

²⁾ 1932. g. izd. 130. u. t. lpp.; līdzīgi pārstrādātāja izdevumā ar kursa ietvērumu 2 daļās, sk. II 3 (1938. g.), 101. u. t. lpp. — tikai te nodaļa (te V!) ar citu nosaukumu: Jaunromantisms latviešu literatūrā.

universāls gars, kam nav sakaru „ar vācu sīkajiem romantiķiem (Novalisu, Tīku, Helderlinu)“, bet arī J. Veselis Poruku tuvina romantiķiem, gan tikai lielajiem angļu un franču šā virziena pārstāvjiem: „sevišķi Baironam, kuŗu viņš augsti cienījis un kuŗa Manfrēdu un Kainu uzskatījis par idejas ierosinātājiem savai poēmai *Nebijušais un divi vientuļi*“. Veselis pat atzīst, ka bez šaubām Porukam ir zināmi romantiķa elementi: stipra jūtība, dvēseles būtības vērojumi, tieksme uz „mēnesnīcas laudīm“, „nakšņaini pārdzīvojumi“. Tikai galu galā Veselis, uzrādīdamš Poruka darbos spēcīga reālisma pazīmes un XIX g. s. rakstniecības virzienu — simbolisma un dekadences — un lielāko personību „iestrāvas“, nonāk gandrīz vai pilnīgā strupceļā ar apgalvojumu „nebūs pārāk liela pārdrošība sacīt, ka Poruks ar visām savām gara spējām un ģeniālitāti tiecās uz pilnīgo, uz klasisko mākslu“, kamēr par Poruka dvēseli tam jāsaka, ka tā „bieži vien nelaiimes un sāpju apņemtā“⁶⁾ Poruku par klasiķi var saukt tikai tadā šī vārda nozīmē, ka tas rakstnieks, kā vērtība nav vairs apšaubāma. Ne formā, ne saturā Poruks nav un vēsturiski arī nevar būt rakstnieks, ko lit. vēsture sauktu par klasiķi. Ja Ansi Vairogu *Pērļu zvejniekā* pielīdzina pašam Porukam, tad zīmīgi Vairoga vārdi: „Arī man šī melancholija nav garām gājusi“: tieša gan — kā Vairogs, tā Poruks melancholijas gara cilvēki, bet melancholijas māksla nav ne klasicisms, ne simbolisms — dziļākais melancholisms meklējams romantismā.

2. Par Poruku klajā laists daudz materiāla, ir arī pamatīgi pētījumi. Šo rakstu pārskats atrodams J. Rozes apgāda izdoto Poruka *Kopoto rakstu XX sējumā*: pārskata autori izdevuma rediģētāji Kārlis Egle un Pēteris Ērmanis. Šī pašā 20 sējumos iedalītā kapitāldarba I un XX sējumā ir arī apceres; I sējumā P. Ērmaņa, XX zinātniski izstrādāta R. Egles. Izdevums paveikts 2 gadu laikā: 1929.—30. R. Egles pētījums *Poruku Jānis. Dzejnieka dzīve un darbi*

⁶⁾ Latv. lit. vēsture IV (1936. g.), 29. u. t. lpp. noteiktāki, skaidrāki formulējumi J. Veselim Omstedē 1947. g. izd. Latv. rakst. vēsturē 50. u. c. lpp.

1930. gadā izdots arī atsevišķi; aptver tas 223 lappuses. Bet plašas rakstnieka apceres arī iepriekšējos kopoto rakstu izdevumos. Tā četros sējumos 1913. u. n. gadā A. Golta apgādātā rakstu otrā izdevuma pirmā sējumā plaša rediģētāja Līgotņu Jēkaba sarakstīta biogrāfija. Bet 3. tā pašā apgāda 1924. u. n. gadā Plūdoņa un grāmatnieka J. Mišiņa 10 sējumos izdotajā izdevumā X sējumā vesela virkne autoru devusi rakstnieka biogrāfiju un darbu raksturojumus. Šos autoros literātūrvēsturnieks A. Goba, filozofs prof. P. Dāle, Z. Mauriņa u. c. Starp citu kritiķis Edgars Sūna te apcerējis Poruka teikuma stiliskās konstrukcijas, tātad ļoti speciālu jautājumu. Poruka kopoto rakstu izdevumi arī skaidri rāda, ka rakstniekam tautā pietiekoši daudz lasītāju: apm. 5—6 gados viens izdevums jau izpirkts. — Interesantākās atmiņas par Poruka dzīvi snieguši kādreizējie rakstnieka skolotāji: J. Kalniņš *Dzimtenes Vēstnesī* (1912. g. 74.—79. nr.) un J. Ozoliņš *Rīgas Avīzē* (1911. g. 148. nr.); ļoti svarīgas Poruka sievas Ernestīnes Porukas dotās ziņas *Latvju Mēnešrakstā* (1943. g.): E. Poruka, gan nu mazāk runādama par rakstnieka gara pasauli, sniedz vērtīgu ieskatu Poruka cilvēciski ikdienišķajā. Svarīgs psihiatra prof. H. Buduļa grāmatas veidā izdots apcerējums *Poruku Jānis savas garīgās dzīves krēslainās dienās* (1. iespiedums 1911. gadā); kritiķe P. Jēger-Freimane gan atzīst, ka H. Budulis jautājumus aplūkojis „racionāla ārsta acīm“, „kam Poruka irracionālā subtilā dzejnieka dvēsele visos dziļumos nebija atvērusies“⁷⁾ H. Buduļa interesi par Poruku liecina citi raksti, tā: *Jāņa Poruka 35 gadu nāves atcere (Jaunajās Ziņās 1946. gada 35. nr.)*, kuŗā vēlreiz spilgti parādīts rakstnieks Terbatas psihiatriskajā kliniķā; tāpat rakstā *Pērļu zvejnieka 50 gadu atcerei, Sauksmes 1946. gada 25.—27. nr.*; kas sniedz dažu vērtīgu materiālu par rakstnieku Drēzdenē. Dažviet objektīvītaes pietrūkst rakstnieka brāļa Jēkaba Poruka 200 lpp. biežajā grāmatā *Jānis Poruks. Piezīmes par viņa dvēseles stāvokļa līdzšinējo apgaismošanu un*

⁷⁾ Gēstachtā izd. Apskata 1946. g. 48. nr.

biografijas sastādīšanu (I sējums 1931. g.). — Plašākas apceres grāmatu veidā devuši: 1) V. Eglītis (pirmoreiz 1903. gadā, otrreiz 1921. gadā); Eglītis Poruku atzīst par celmu, no kuŗa izaug jaunā latviešu rakstniecība; 2) Z. Mauriņa 1929. gadā ar virsrakstu *Jānis Poruks un romantisms*; te aplūkota Poruka saskare ar vācu romantismu; 3) J. Lapiņš 1935. gadā rakstnieka *Dzīves romānu* H. Rudziša Grāmatu Drauga pasāktajā seriņā. — Bez T. Zeiferta, Z. Mauriņas, P. Jēger-Freimanis u. c. mazākiem rakstiem sevišķi atzinīgi jāvērtē ievērojamāko latviešu filozofu Porukam veltītie apcerējumi, tā prof. P. Zālītes apcere *Jānis Poruks kā cilvēks, dzejnieks un filozofs* (Izgl. Min. Mēnešrakstā 1922. g. I pusgadā), prof. V. Maldoņa raksti *Poruka reliģija* (*Latvijas Augstskolas Rakstu* II sējumā 1922. g.), *Poruka ētikas problēma* (atsevišķā grāmatiņā 1923. g.), *Poruka uzskati par ētisko audzināšanu* (Izgl. Min. Mēnešrakstā 1924. g. 8. nr.-ā) un virkne prof. P. Dāles rakstu — šie jau ar 1914. gadu un to apvienojums P. Dāles 1935. gadā izdotajā rakstu krājumā *Gara problēmas* 2 rakstos; *Poruks — domātājs un Poruka problēmu un izjūtu pasaulē* (1.—24. un 25.—36. lpp.). Bet — nav ko brīnīties lielajai filozofu interesei par Poruku, jo, kā saka prof. P. Jurevičs, tad „visa viņa dzeja nav nekas cits kā refleksijas par dzīves un pasaules dziļākām problēmām un par pret-runām, pie kādām šķiet novedam šo problēmu atrisinājuma mēģinājums“.⁸⁾ Bet apceru lielais skaits un dažādība par Poruku skaidri liecina, ka Poruks liels gars, kā dzīvē un darbos daudz mīklu, daudz burvības un vērtību.

3. Pēc visa tā arī pietiekoši skaidrs, ka ar Poruka darbiem 19. g. s. deviņdesmitos gados strauji bija cēlies latv. literātūras līmenis: kā romantiķis šāpus turēdamies 90. gados daudz zināmajiem sabiedriskajiem centieniem un dzīves īstenības mākslai — realīsmam, Poruks savu lielo talantu veltī cilvēka dvēseles mīklām un gara dzīvei. 90. gados gan darbojas arī lielais psiholoģiskā realisma meistars Rūdolfis Blaumanis, kas ne tikai

lieliski rāda savu latviešu lauku raksturu galeriju, bet prot arī parādīt šo raksturu iekšējo, dvēselisko dzīvi. Bet Poruks nav tikai psihologs, kuŗu interesē parādību dažādība un norišu veids; Poruks ir filozofs, kam līdzās jautājumam kā, interesē arī kāpēc; viņš lietu būtības dzejnieks. To skaisti rāda 1895. gadā sacerētā dzejoļa *Alpos* II posms:

Še drūzmā acumirkļi vien	I
Es lietu āru redzēt varu,	II
Tur pārakmeņots mūžibai,	
Es sapratīšu viņu garu;	III
Un kāpēc viss tā bojā iet,	
Kāpēc tik acumirkļos redzu,	IV
Kā tēli tēlus apkampt steidz	
Un katrs beidzot top par vecu...	
Vai pasaulei kā s jāsasnie dz	V
Ir bezgalīgās āru dzelmēs,	
Vai dzīvību mums gribas spēks	VI
Sev smelšas tikai saules svelmēs?	
Tur kalnu galotnēs, man šķiet,	
Var tālu redzēt, augstu justies:	VIII
Jel kāp, varbūt kāds tevīm teiks,	
Kāpēc tu dzīvo, kāpēc kusties.	VII

Filozofiskajam pasaules vērotājam te ikdieniskā realitāte nevarīgi nepilnīga: aiz lietu lielā daudzuma un straujās maiņas (I) cilvēks var uzņemt tikai ar jutekļiem (redzēt varu!) uztveramos iespaidus (lietu āru!) (II). Domātāja mērķis lietu sapratne, lietu gara un jēgas atklāšana (III), kālab arī 4 reizes jautājums kāpēc. Domātāju interesē: 1) visa maiņas un bojā ejas cēlonis un jēga (IV); 2) pasaules mērķis kā filozofijas teleoloģiskais jautājums (V); 3) dabzinātņu un dabas filozofijas jautājums par dzīvības un, tānad, arī dvēseles cilmi: kas ir dzīvība? dabas norišu produkts vai arī dievišķās gribas dāvana kosmam? (VI) 4) cilvēka dzīves jēga — tās cēloņi un mērķi (VII). Šādu dziļu jautājumu risināšanai jāizraujas no ikdienas, domātājam jāmeklē vieta, no kurienes lietu drūzmā skatāma jau perspektīvā, atklājoties tās sakarībai, attiecsmēm un virzienam (VIII). Tā 16 rindiņās Poruks sevi parāda kā domu dzejnieku, kas dzīvē, bet sevišķi cilvēku iekšējā dzīvē vērs nopietnu

⁸⁾ R. kr. Latvieši II (1932. g.), 332. lpp.

lietu būtības meklētāja skatu. Poruks šai ziņā gan vēsturiski, gan arī pēc savu meklējumu dziļuma un kaislīgas neatlaidības ir pirmais latviešu literatūrā. Protāms, kā dzejnieks Poruks nav filozofs parastajā nozīmē, kas cenšas savai domu pasaulei piešķirt drošus pamatus ar plašu sistematisku izglītību un kā mērķis filozofiska sistēma, lai gan arī kuŗa katra filozofa sistēmā radītāja mūža atsevišķie posmi var radīt diezgan ievērojamus grozījumus. T. Zeiferts par Poruka domu veidu saka: „Ši domāšana nav nekāda par sevi nošķirta prāta funkcija, bet stāv vienmēr sakarā ar spēcīgām izjūtām, kam vientulīga sāpju, bet dažreiz arī pacilātības noskaņa. Saprotams tad arī, ka šē velti meklēt noskaņotas, viscaur izstrādātas sistēmas, ka šē grozīgās jūtas pat ienesīs dažas nesaskaņas. Par to tiesu šē dažos momentos atvērsies tādi dziļumi, kas pieejami tikai apgarotai intuīcijai.“⁹⁾

4. Poruks filozofs savos psiholoģiskā un garīgā meklējumos un skaidrojumos gan nevairās arī no reālītātes vielas. Ar savu vispusīgo rakstnieka darbību tas aptver ļoti plašu tematiku; tikai šī lietu pasaule vai dabā Porukam nav pašvērtība, tā tikai čāula visā meklējamam saturam, vai arī vide, kuŗā nosīties garīgajam — augt, cīnīties un bojā iet. Svarīgi arī atzīt, ka vairāk vai mazāk viscaur jūtams rakstnieka subjektīvais parādību vērtējums. Poruka izpratnē tas arī nav nekāds grēks, tieši otrādi — subjektīvitāte taču domu brīvība, un domu brīvībā iespēja lielākai domu bagātībai, spilgtākām domu īpatnībām.

Tādēļ arī līdzībā *Klusētājs* Poruks liecina par savu domātāju: „Viņš priecājās par savu kluso domu *brīvību*, kuŗas tāpat kā debešķīgā gaisma drīkstēja aust un zust, pieņemt lielu un varenu veidu un tad atkal tapt par šaubu puteklīti“. Šīs klusās domas jau arī ir tieši subjektīvās, jo, kā jau klaji neizpaustas, tās apgaro domātāja jūtu pārdzīvojumi un, paliekot bez kritikas krustugunīm, tās nevar klūt viscaur par objektīvām patiesībām, citiem vārdiem, visiem pieņemāmām. Subjektīvitāte, pēc Poruka, ir arī

savā ziņā neatvairāma, jo katra īpatņa dvēsele ir sava, individuāla, no tās īpatnībām cilvēkam nav nemaz iespējams atteikties. Rakstā *Mīlestība dabā un dzejā* Poruks saka: „Dvēsele ir sevī atmošanās, augstākā pašapziņa, savas individuālītātes, sevis pašā, sava īpatnīguma pilnīga saprašana. Kas zina, kas viņam jādara, lai nepaliktu savai individuālītātei, t. i. sev pašam neuzticīgs, tam ir dvēsele, kas nezina, tam viņas trūkst.“ Subjektīvitātes lielā loma cilvēka dzīvē izceļas ar šīs Poruka raksta vietas izpratni šādā T. Zeiferta apgaismojumā: „Dvēsele mīl patiesību, rāda cilvēkam viņa kursu, viņa īstos stāvokli un nozīmi citu cilvēku starpā un vispār pasaulē.“¹⁰⁾

Istā objektīvitāte idealistiskās filozofijas romantiķiem meklējama kur citur — ne acūmirklīm pastāvošajā lietu drūzmā, bet augstākā gara reālītātē. Romantiķim viņa izjūtās un vērtējumā ideāli un idejas ne tikai svētas, par visu augstākas lietas, bet arī reālītātes, turklāt pilnīgas, nemainīgas, mūžīgas. Vēstulē filozofam P. Zālītem Poruks atzīstas, ka tam pieņemama liekas Kanta lieta par sevi, Ding an sich (noumens); par noumenu tas domājis, pirms vēl Kantu lasījis.¹¹⁾ Noumeni nav uztverami cilvēku jutekļiem (redzi, dzirdi, ožu, garšu, tausti), par tiem var būt tikai nojausmas. Noumens pēlīdzināms sengrieķu filozofa Platona idejai, kas ir katras parādības jeb fainotēna pamatā. Kā atsevišķas lietas, tā arī atsevišķi cilvēki ir tikai noumenu parādības. Patiesais, īstais cilvēka Es ir viņa noumens, dievišķā cilvēka ideja; konkrētais cilvēks ir tikai laikā un telpā iesprostots maldu tēls, tikai vāja līdzība savai idejai, pat izķēnojums. Tādēļ arī *Neticīgā Toma dziesmās* Poruks spilgti pasvītro cilvēciskās dzīves lielo traģiku:

*Mūžīgi augstā kalnā
Raugās cilvēka acs;
Mūžīgi dziļā lejā
Nogramst cilvēks pats.*

Poruka gara varoņi, vistuvākie cilvēka idejai, bieži vien iet bojā; Poruks bieži rāda

⁹⁾ Latv. r. v. III, 171. lpp.

¹⁰⁾ Turpat 173. lpp.

¹¹⁾ Izgl. Mīn. Mēnešrakstā 1922. g. I pusgadā.

dzīves nejdzību, pat izsmieklu labajam, vērtīgajam, tādēļ mēdz sacīt, ka Poruks pesimists; prof. P. Jurevičs formulē tā, ka „Poruka lirā bieži ieskanas arī pesimisma un pat izmisuma skaņas.“¹²⁾ Šis pesimisms tomēr vairāk tikai pasaules pārdzīvojumā, ne uzskatā par pasaules iekārtas pamatiem. Poruka pesimisms nav tādas dabas kā Edvardam Veidenbaumam, kas neredz vairs cilvēkam iespēju atpēstīties no šausmīgā dzīves sprosta, kam jāizsauca „Nolādēts liktenis cilvēkam būt!“ jo „mūžības rats“ ir šausmīgs. Pēc Poruka dzīve gan ļauna, sāpju un ciešanu avots, bet cilvēkam ir vēl kāda izeja no dziļā posta, jāprot tikai to atrast. Līdzīgi Poruka pesimismu vērtē arī V. Zeiferts un prof. P. Jurevičs. Tā T. Zeiferts atzīst, ka „Poruka pesimisms nav principiāla šadabas.“¹³⁾ Arī gluži konkrētā skatījumā Poruks saskata laimes iespēju — laime ir censties, un jo lielāka nepilnība, jo vairāk jācenšas, un bez tam laime var būt lai arī īsos dziļu jūtu saviņojuma brīžos. To sevišķi skaidri pauž stāsts *Pērļu zvejnieks*. Sapņos, jūtās un vispār savā dvēselē cilvēks ir suverēns — patstāvīgs, neatkarīgs; pār cilvēka iekšieni nav nevienas tiešas varas, ja vien cilvēks ir savas dvēseles kungs, citiem vārdiem, — ja cilvēkam dvēsele ir. Domas, ilgas, gribu un pārdzīvojumus visdažādākajās nokrāsās cilvēkam nevar atņemt, ja vien cilvēkam šī bagātība ir. Tādēļ jācenšas pēc tās, tā ceļš uz cilvēka laimi. 1894. gada 31. jūlijā Poruks raksta vēstulē savām paziņām Fr. Ansābergam: „Nesaprasts, pulgots, tā es maldos pa pasauli, un tomēr priecājos, domādam reiz sasniegt to skaistāko... visām sāpēm par spīti sirdī mīt laime un prieks“. Domās un sirdī, tātad, laimes un prieka iespēja. Cilvēks ar izkoptu dvēseli vai arī jau iedzimušu smalku dvēseli ir dzīves bagātnieks un var justies laimīgs. Dvēsele varbūt tik jāsarģa no dzīves — dvēselei jāsarģa šķīstībā, skaidrība: laime ir baltā dvēsele. Protams, dzīve nežēlīga; tā netaupa arī dvēseli, arī tai neiet secen dzīves dubļi un putekļi, bet lielai dvēselei tas

jāiztur un jāuzvar — jāpaliek kodolā veselī. Zīmīgi Poruks stāstā *Sirdsšķīsti laudis* cilvēkus pielīdzina ūdenim, kam visskaistākā īpašība — „tīrit, skalot priekšmetus, dzinēklis uz tīrību ģenijā nekad neiznikst“. Tieši pēc dvēseles cilvēkos Poruks saskata krasus pretstatus: ideālistus, sapņotājus, dvēseles bagātniekus, kas jau bērnībā parādās kā „bālie zēni“, un veselīgos, rupjos praktiķus, „sārtos zēnus“, kuŗu mērķis un bieži arī sasniegums materiālā bagātība un vara; pirmie dzīves ciņā vairumā iet pat bojā, piem., Cibīņš *Kaujā pie Knipskas*, Matīņš *Asarās*, Silenieku Janis *Romas atjaunotājos*,¹⁴⁾ Ansis Vairogs *Pērļu zvejniekā* u.t.t., bet ar praktiķiem, egoistiskajiem pašlabumniekiem vien — arī pēc Poruka domām — nav iespējama dzīves iešana uz priekšu, progresam vajadzīgi ideālistu upuri, ideālisti spēj sacelties augstākajā varonībā, atsacīties no savtīguma. Ideālists bieži nedomā par sevi; zīmīgas šai ziņā *Klusētāja* beigas: Klusētājs notiesāts ar nāvi sārtā, bet viņa domas nāves brīdī nesaistās ap ciešanām vai dzīves nejdzību — viņš tik vēl steidzinās dot cilvēcei kaut ko no savu domu bagātības, sadegdams tas vēl atklāj lielo fizikas likumu, ka „siltums izpleš ķermeni“.

5. Poruku bieži sauc par cietēju. Tas pauž rakstnieka dzīvē, tas jauzams arī viņa darbos. Poruka ciešanu avots biežā apziņa, ka zaudēta visiem spēkiem sargāmā dvēseles skaidrība. Tā kā šāda skaidrība rakstniekam vienmēr saistījusies ar vecās latviešu lauku sētas ļaudīm dzimtajā pusē, tad var arī saprast zaudējuma apziņu, jo Poruks bija nežēlīgi izrauts no šīs pasaules. Nākot no brāļu draudzes gara pilnas Vidzemes sētas, Poruks bija strauji ierauts jaunlaiku kultūras dzīves dziļumos un augstumos — sevišķi mūzikas studiju laikā Drēzdenē. Līdzīgi Andrieva Niedra Zemnieka dēlam, kas uz dzīvi skatīties mācījies no divi pusēm, Poruks zaudējis savu dvēseles līdzsvaru un līdz ar to mieru: dvēseli sāpīgi plosa dzīves kon-

¹⁴⁾ Ar savu akla gadījuma dēļ bojā gājušo dzīves mērķi — izglītoties, jo rakstnieks, liekas, nerāda arī tālākajā nākotnē kādu iespēju Silenieku Jānim atsākt skolas gaitas. „Labam un dailam“ kalpot tas varēja, protams, arī bez skolas.

¹²⁾ Latvieši II, 333. lpp.

¹³⁾ Latv. r. v. III, 171. u. n. lpp.

trasti, vēl neapvienojamas lielu vērtību pasaules — vienā pusē vienkāršā, pieticīgā un padevīgā latviešu lauku pasaule, otrā faustiski nebeidzamo dziņu un kaisļu apgarotā, nesātīgā kultūras centru moderno pilsētu pasaule. Pie pirmās palikt nav vaīrs iespējams, otras vērtību pilnīgi ieskatīt nav vēl vajadzīgā atstatuma. Vienas žel, pēc otras jādzenas kā pēc rozas, kam asi ērkšķi. Bet tieši izjūtu maiņā un sevišķi dziļajās sāpēs arī meklējams dzejnieka dzejas avots un satura dziļums. Poruks par savu daiļradi raksta Fr. Ansbergam: „Katrs acumirkļis ir varens un ievērojams: katrā cīnās prieks ar sāpēm. Jā, neesmu nekad sāpes vien cietis, bet katru reizi ar tām arī neizdibināmu prieku. Un šie abi, reizē caur krūtīm spiezdami, rada dzeju un mākslu. Jā, tā ir liela laime, kad var dzīvot!“ Ja dzīvošana dod iespēju radīt dzeju, tad rakstniekam tā saucama par laimīgu! Poruks nav arī formas rakstnieks, skaistuma pielūdžs, tātad, ar sašaurinātu vērtību pasauli; viņš idejiska satura dzejnieks ar dziļu jūtu viņņojumus. Patiesība un mīlestība Poruka vērtības: viena prāta, otra jūtu vērtība, bet abas satura vērtības; to liecina 1903. gadā rakstītais pants:

*Ar drebošu roku
Viņš rakstīja patiesību,
Ar sāpošu sirdi
Viņš rādīja mīlestību.*

Šo vērtību meklēšanā un atklāšanā mākslas darbu veidā Poruks saskata savu muža uzdevumu. No tā tas neļauj sevi novirzīt. 90. gadi, kad Poruks strauji darīja savu darbu, taču bija sabiedrisko centienu gadi; T. Zeiferts pat no reālisma prasīja ko vairāk nekā tikai īstenības attēlu — īstenībai bija būt tikai viela augstākam mērķim: veicināt sabiedrības progresu. Bet Poruka uztverē sabiedriskie jautājumi necīgi nenozīmīgi; tos atrisināt nevar ar sabiedrisko iekārto, politisko sistēmu palīdzību; pilnīga to atrisināšana atkarīga vienīgi no cilvēku personības pilnības. Kamēr cilvēks cilvēka zvērs — kā rāda Mantras vērojums tēlojumā *Faķirs*, tikmēr dzīve nav labojama. Tādēļ

dzejolī *Kolēģiem* (Darba biedriem) Poruks saka: „Jūs gribat pasauli *L a b ā k u , j a u n u*, Redziet tik muļķības, Cilvēces kaunu! Es redzu sapņus vien, *D v ē s e l e s s k a n a s . . .*“ Veidenbauma, Aspazijas, Raiņa u. c. dzejā dzejnieks soģis un pravietis, kas, veco postot, jauna celvedis, jaunā priekšpulku vadonis vai vismaz cerību dēstītājs jauna nākšanai un uzvarai. Citādi spriež Poruks dzejolī *Draugam* (Vai tev ir tik daudz asaru . . .): dziļš jūtu pārdzīvojums, tik dziļš, ka jāraud, ka tikko var elpot, un izmisīgas slāpes pēc patiesības, kas arī pārdzīvojuma apgarotas — tās ir Poruka *b a r g ā s* prasības īstam dzejniekam. Šādam dzejniekam nepietiek ar vaļas brīžiem, lai kaut ko atņemtu rakstniecībai. Poruks, kā viens no pirmajiem, viss veltījis radītāja darbam; ja arī Poruks aizņēmis ar ko citu — filozofiju, mūziku, politehnikas studijām, tad arī tas tam šā vai tā kalpojis galvenajam dzīves uzdevumam. Varbūt arī šai ziņā Poruks par sevi varējis liecināt vārdos „*M o d e r n ā s m ā k s l a s j ē d z i e n u* es pirmais esmu ietvēris latviešu nacionālajā elementā, lai arī manu darbu ārējā uzbūve dažādā ziņā vēl trūcīga.“ Modernā māksla — sevišķi tā, ko Eiropā sauc par simbolismu un dekadenci — prasa no rakstnieka nodošanos savam darbam kā arodam, radot arī savu īpatņu darba vidi, kas bieži vien pretrunā ar parastā pilsoņa morāli un paražām. Poruks šai ziņā ir moderns — un sagādājis sev, tāpat kā Eiropā Oskars Uailds vai Šarls Bodlērs, sava laika sabiedrībā dažu labu pārmetumu.

6. Poruks Romantīķis, Filozofs, pasaules kontrastu plosītais Cietējs un nerimīgais Alcējs patur savu seju arī savā dzejā. Ir dzejnieki, kam laimējas radīt ievēribu ar atsevišķiem dzejoļu krājumiem. Ir pat tādi dzejnieki, kam gandrīz vai ikkatrs dzejoļu krājums notikums ir viņu pašu, ir literatūras atīstībā. Tādi slaveni krājumi, piem., Aspazijai (*Sarkanās puķes* 1897. g.), Rainim (*Tālas noskaņas zilā vakarā* 1903. g., *Vētras sēja* 1905. g., *Gals un sākums* 1912. g.), Skalbem (*Daugavas viņi* 1918. g.). Poruks nav šāds dzejoļu krājumu dzejnieks; viņa dzejoli pamazām krājas periodikā; slavu tie

neiegūst, nākot klajā ar kopojumiem; tiem nav starpnieku — ar savu garu un izteiksmi tie iekaro savu populāritāti. Poruka dzejoļu slavu tautā stiprina sevišķi to pārveidošana kompozīcijās. Daudz šai ziņā darījis Poruka gara radnieks, tāpat kā Poruks traģiska mūža īpašnieks, latviešu mūzikas romantiķis Emīlis Dārziņš (1875. g.—1910: abi gari ne tikai dzīvē draudzējušies, bet arī apmēram vienā laikā miruši!) — „puse no E. Dārziņa dziesmām komponētas par J. Poruka tekstiem“, konstatē Kn. Lesiņš¹⁵); Dārziņam bijis arī padomā pēc Edv. Vulfa *Rožaino dienu* apstrādāšanas operā izveidot *Perļu zvejnīku*. — Poruka dzeja, tāpat, savā ziņā pielīdzināma, piem., A. Pumpura vārsēm *Stāsti manim, Daugaviņa* vai Edv. Veidenbauma dzejoļiem, kas tautā ieplūst bez krājumiem, pat rokkrakstu veidā, bez sevišķiem oficiālās kritikas pavadvārdiem. Populāra tā ir, to rāda, starp citu, kādreizējie tās iespaidumi pastkartēs, piem., trijpančis *Es neteikšu, ko mīlēju*...¹⁶) Dažai Poruka dziesmai, piem., *Teici to stundu, to brīdi* lietotāji pat nezina autora, tik tautiska kļuvusi šī dzeja. Tās populāritāti apliecina vairāki apcerētāji; J. Sīlis skaidro arī šīs populāritātes cēloņus: „autora subjektīvie pārdzīvojumi tā vispārināti, ka lasītājs šīs izjūtas var attiecināt uz sevi, un tādēļ Poruka dzeja tik tuva un saprotama visiem, ko kādreiz skāris dzīves melnais nelaimju, sāpju un skumju spārns“¹⁷). — Porukam ir tikai viens viņa mūžā izdots dzejoļu krājums: izdots Poruka dzejai stipri neizdevīgā laikā — 1906. gadā, kad rosīgākos laudis vai nu joprojām kvēl vēl revolūcionārā romantika, vai arī prātus nomāc reakcijas šausmas; krājuma virsraksts pavisam vienkāršs *Dzejas*, bet arī šis krājums tikai 85 lpp. bieza grāmatiņa. Bez tam vēl atsevišķi 1905. gadā izdota poēma *Zilizana sirdsdedze*. Cik maz, ja ievēro, ka dzejnieka pirmais dzejolis *Mūžīgais dzejnieks* iespiests jau 1890. gadā žurnāla *Aus-*

trums 1. burtnīcā! Un cik maz, ja salīdzina, piem., ar K. Skalbi, kam krājums nāk pēc krājuma! Šim apstāklim minami šādi iemesli: 1) Poruks latv. literārajās aprindās tomēr liels vientulis, nav tam īpašu darba rosinātāju, vientulībā tas arī rada, daudzkārt neko lielu neinteresējoties par savu darbu likteņiem; 2) Poruka dzīve nelīdzena, saraustīta starp intensīvu radītāja darbu, dziļiem pārdzīvojumiem, izjūtu kontrastiem, slimību lēkmēm u. t. l. — Un tomēr Poruka dzejoļu skaitu rēķina apm. 400, *Kopotā rakstu* 1924. g. izdevumā dzeja aizņem veselu (VII) sējumu ar 371 lpp. Pēc šā krājuma ziņām 1890. gadā nogatavināti 10 dzejoļi, 1891. — 2; darbs atsākts 1894. gadā, kad datējami 6 dzejoļi; 1895. u. n. liela raža, mazāka 1897. u. n.; daudz dzejoļu 1900. gadā, krietni daudz 1903. u. n., bet sevišķi daudz 1905. gadā, arī 1907. u. n. vēl labi daudz; 1909. gadā 4, 1910. — 4, 1911. — 1 (*Vestaliene*). Tulkojumu Porukam maz: 4 Heines dzejoļi un pāra citi. Dažas vārsmas sadzejotas arī vācu valodā, piemēram *Albuma lapa* ligavai Ernai Pētersonei 1901. gadā:

*Schwarz ist die Liebe — sie ist der Tod
Für den, der mit Tränen ißt sein Brot...*

Bez dzejoļu krājumiem nav arī droša ieskata dzejnieka attīstībā. Neviens šai ziņā nav arī lūkojis ko pētīt. Un var jau būt, ka vismaz Poruka dzeja nav spilgtāki nošķīramu attīstības posmu. Tālab dzejniekam nav bijis pat vajadzības ar īpašu krājumu palīdzību redzami iezīmēt savu gaitu etapus. Dzejnieka mūžs un darbs ir tikai jau 80. un 90. gadu mijā izveidojušās personības īstenošanās. Jau *Ceļa jūtis* 1891. gadā dzejnieks vēro, ka „P ā r j ū r u jābrauc, vilņi c e l t i K ā k a l n i, kuņus skūpsta sniegs“, un jautājums skan: „Vai t i k a i m ā c i e s debess būs?“ Un 1905. gada rindas „neviens zaļa lapiņa Nedīgst uz manas zemes! — — — Bez Dieva, bez dabas, bez ziedoņa, Bez dziesmām, bez laimes es dzīvoju“ apstiprina 1891. gada paredzējumu. Poruks, tāpat, pavisam cits gars nekā, piem., mainīgais Ed. Virza, kā pirmais dzejoļu krājums *Bīķeris* (1908. gadā) rāda temperamentīgu, bet vēl

¹⁵) Latv. lit. v. IV, 337. lpp.

¹⁶) Pastkartes ar dzejnieku pantiem un ģimēt-nēm vienu laiku ļoti iecienītas; autoros Poruks, Rainis, Fridenbergis-Mieriņš u. c. Bet tās prasa īpaša plašāka ar grūtībām saistīta pētījuma.

¹⁷) Latv. r. v. III (1932. g.), 154. lpp.

negatavu erētiskas dzejnieku, otrs krājums *Dievišķīgās rotaļas* (1919. g.) pilns vērtīgas individuālo pārdzīvojumu dzejas, bet trešajā krājumā *Laikmets un lira* (1924. g.) Virza ar liroepiku kaņo dedzīga patriota kaņu par tautas brīvību un kultūru. Poruks ir jau sava darba sākumā Poruks: skumjš nīcējs ar ilgām pēc debess skaidrības un svētuma; tāds tas arī savas dzīves galā — 1908. gadā tas ar skumjām sūdzas pie Tēva troņa:

*K a m l i k i m a n ā s k r ū t ī s t ā d a s j ū t a s,
Kas pretī viņš stiprām klinšu sienām,
Kas atstās pret tām kā domas grūtas
Pret vienmuļīgām, neizlajojāmām dienām.
Es ticu, viss ir labs un labam c e l t s,
Tik viens es vidū stāvu ļauns...*

Poruka atziņa šais rindās, ka viņš jau radīts ļauns un ļaunam, ar ļaunu saprotot savu sāpēs saplosīto dvēseli.

Poruka dzeja arī ir, tiešām, viņa iekšienes paudēja. Poruks, kā izsakās T. Zeiferts¹⁸⁾ rakstījis aiz patiesas vajadzības; arī tad, kad pie rakstāmgalda tas sēdies aiz maizes pelnīšanas vajadzības, to apgarojusi sajūsma, dzejnieka intuicija, arī tad rakstīt tam bijusi iekšēja nepieciešamība. Poruka dzeja, tiešām, viņš pats, to garantē viņa patiesā subjektīvā romantiķa daba, turklāt lirika vienmēr subjektīvās dzejas veids. Lirika taču dzeja, kuņas radītājs parasti rada pirmā personā, formai ar saturu saplūstot nedalāmā vienībā. T. Zeiferts norāda, ka Poruku dažreiz skubinājusi rakstīt n e j a u š a i e d v e s m e¹⁹⁾. Dzejnieka brālis pat notēlojis šādus radīšanas brīžus. Tālab T. Zeiferts Poruka darbus sauc par tiešām improvizācijām, kas dzimst no stipras iedvesmes, bet kam trūkst rūpīga izstrādājuma. „Viņš sniedz savus darbus tieši tāds, kā tie viņam no dvēseles dzimst. Viņam nav vaļas padomāt par ietērpjamo formu vai arī vēlāk tos noslīpēt“. Zeiferta secinājums, ka Poruku ļoti saistījis saturs, kamēr formā tas meklējis visvienkāršāko, visparastāko.²⁰⁾

7. Pirmajā rindā divi svarīgas problēmas izvirza Poruka dzeja: 1) tās forma; 2) tematika. Diezgan dažādi tās atrisināmas.

Parasti par Poruka dzejas formu — tāpat kā par tā prozu — spriež, ka tā redzamiem trūkumiem: nepareizu valodu, neskaidru izteiksmi u. t. l. Šāds spriedums redzams, piemēram, filoloģes Al. Cīrules formulējumā: „Pāri dzejnieka darbu formas nepilnībai un valodas kļūdām vērojām domu dziļumu un plašumu“. Tātad: darbi gan vērtīgi, bet forma nepilnīga un kļūdaina valoda.²¹⁾ Pa daļai šāds vērtējums arī T. Zeifertam. Tikai gala spriedums Zeifertam tomēr tāds, ka forma kļūdaina bijusi retos gadījumos: „Mākslinieciski izjustais saturs nesa parasti sev līdz mākslinieciski izjustu formu, lai tā arī būtu improvizēta“.²²⁾ Citādi spriež J. Veselis un prof. K. Kārklīņš. J. Veselja atziņa, ka „liels dzejnieks nekad nav slikts stilists“ un tikai par trafaretu, ko „neviens nav pierādījis, ne mēģinājis un varējis pierādīt“, uzlūkojami apgalvojumi, ka „Poruks vājš stilists, ka viņa forma neinteresanta, un nav vērts to pētīt“. Poruka dzeju Veselis raksturo ar apzīmētājiem: maiga, kautra, skaidra, plastiska un mūzikāla. „Iecienītās dziesmiņas *Es zinu kā roze plaukst, Kas ir sāpes, kas ir prieki, Ceļa jūtis, Es nikstu, Pie tava augstā baltā loga, Gētes jājiens uz Zezenheimu, Biķeris mīroņu salā, Mātes dziesmiņas* var ieskanēties katrā dvēselē, ir tikamas kā vienkāršam lasītājam, tā i z s m a l c i n ā t a m garšotājam“.²³⁾ Prof. K. Kārklīņš savas domas par Poruka dzejas formu formulē šā: „Bieži J. Porukam pārmet nevērīgu izturēšanos pret dzejoļu apdari; tāds uzskats ir aplams. Rakstnieka dzejoļu apdare ir pilnīga tāpat kā saturs.“ Domas pierādīšanai Kārklīņš analizē dzejoli *Kad būs as'ras izraudātas* ar liecinājumu, „ka dzejoļa saturs un forma ir meistariski“. Gala spriedums par Poruka liriku profesoram K. Kārklīņam: „Tā ir dziļa saturā un s m a l k a a p d a r ē. Dzejnieks ir izkopies latviešu liriku līdz pilnībai. Tā godam var nostāties bla-

¹⁸⁾ Latv. r. v. III, 174. u. t. lpp.

¹⁹⁾ Turpat 178. lpp.

²⁰⁾ Turpat 178. lpp.

²¹⁾ Hānavas Tēvzemes 1946. g. 77. nr.

²²⁾ Cit. darba 177. u. n. lpp.

²³⁾ Latv. lit. v. IV, 32. lpp.

kus cittaustu meistarū lirikai²⁴⁾ Taisnība šai jautājumā gan būs J. Veselim un K. Kārklīnam! Par celmlauzi šai ziņā uzlūkojams R. Egle. Pēc darba paņēmienu nevar spriest par sniegumu vērtību: realisti jo bieži rūpīgi strādājuši ap savu darbu izveidi, radījuši tiem pat vairākas redakcijas, lai tad no tām izraudzītos labāko; romantiski strauji dzīvojuši, strauji arī radījuši, dažkārt isā mūžā radīdami daudzas lielas vērtības, un to iedvesme, intuitīvais lietu skatījums ļāvis tiem radīt arī lielas vērtības formā. Nepilnīgi izveidoti darbi var gadīties visu virzienu visiem māksliniekiem! Arī Poruka dzejas forma, steigā un bez ilgākas apdares radot, uzrāda vērtīgu sniegumu: īpatnumu un spēju ietvert sevī dzejnieka pārdzīvojumu, citiem vārdiem — kalpot dzejnieka nolūkiem: savu saturu uzticīgi nodot dzejas būdītājiem. Bet pārmetumi Poruka valodai parasti nepatur vērā vēstures perspektīvu: 1) neko labāku par Poruka valodu nav arī viņa vides laikbiedru valoda; 2) Poruka valodas vērtēšanas mērāuklas jāmeklē viņa laika p a r e i z ā s valodas normās — citādi par nerūpīgu nevižību būs jāsauc, piem., pat cītīgā filologa Juŗa Alunāna darbs, nemaz nerunājot šai ziņā par Ausekli un Andreju Pumpuru. Poruka valoda bija tieši tāda, kāda tā varēja būt pēc viņa izglītības: viņa valoda ir viņa skolas valoda. Nenākas par to spriest, piemēram, pēc XX gadsimta 20. vai 30. gadu viedokļa: valoda un arī prasības normas tai nemitīgi veidojas.

Dažādi bijuši arī mēģinājumi sniegt pārskatu par Poruka dzeju pēc tās tematikas. Visbiežāk šādi pārskati nepilnīgi. Tā T. Zeiferts dzejnieka lirikas tematiku grib raksturot pēc tā: „Ko Poruks piedzīvojis, redzējis“, kas „ir viņa dvēselē, to viņš zin, to rāda“: bērības gleznas, bērības dārgums mātes mīlestība; daba ar savām balvām — pavasari, rudeni, ziemu, kad jāizjūt dzīves tukšība un tomēr neiznīcināmā dzīvības dziņa; labā centieni un dzīves nežēlīgums (dz. *Gluži nabags esmu dzimis*), tā ka rodas dziļas sāpes līdz pat pilnīgam nespēkam (dz.

Rakstnieks). Pēc tam Zeiferts par dziļāko dziņu dzejnieka dvēselē uzrāda mīlestību, kuŗai trejādi veidi: mātes jeb vispār sievietes, dzimumu un kristīgo cilvēku mīlestība. Ar to rodas arī vairāki grupējumi dzejas pārskatā. Arpus liriskajām sīkdziesmām nodalīti garāki dziedājumi, kā *Burvu pīpe*, *Diānas medības*, *Daugava* u. c.²⁵⁾ Par pilnīgu vai vienam noteiktam dalījuma principam pakļautu šo pārskatu gan nevar saukt! — J. Silis, par galvenajiem Poruka lirikas motīviem (dzinējspēkiem!) atzīstot sāpes un patiesības un skaidrības slāpes („Un gadiem apkārt meklēt klīdu pēc patiesības, miera es.“), dzejnieka sāpju dzejā saredz šādus temātus: 1) laimīgās bērības skumjā atcere; 2) mīlestība; 3) dzīves kontrasti un nesaskaņas; 4) dzīves nogurums un 5) skaidrības ilgas un miers.²⁶⁾ Šādā sagrupējumā sajaukti dzejas priekšmeti ar dzejoļos konstatējamām dzejnieka izjūtām, piemēram, ar mīlestību var saistīties gan skaidrības ilgas, gan dzīves kontrasti un vēl citas izjūtas un atziņas. Mīlestība gan ir daudzu dzejoļu viela, bet ar to saistās ļoti dažāds saturs! — Neko labāks nav arī prof. K. Kārklīna mēģinājums par galvenajiem Poruka lirikas motīviem noteikt: reliģiju, mīlestību, dabu, skumjas, bērību, sabiedrisko dzīvi u. c.²⁷⁾ Arī te vielas un satura jucekļi. — Savs dalījums — pēc būtiskuma — J. Veselim: 1) reliģiskā dzeja ar tieksmi uz augšu, ar dvēseles ilgām pēc skaidrības un sakušanas ar Dievu; 2) mīlestības izjūtas, visādi variētas, bagātīgi un smalki niansētas; 3) varonības dzeja ar gara varoņiem, kas pauž varonīgas stipras jūtas (tādi varoņi ziemēļu pētnieks Nansens, Napoleons, dzejnieki Gēte, Verlēns u. c.); 4) filozofiskā dzeja ar dziļāko atziņu problēmām (sevišķi ap 1903. gadu sarakstītās *Nakts dziesmas*); 5) bērnu dzejoļi, piem., *Pavasara simfonija*, *Ziedonis 1904.*, *Karmenītes dziesmas*, 6) dabas dzejoļi, pa lielākai daļai ar panteistisku jutoņu pildīti; 7) garāki dzejojumi (poēmas).²⁸⁾ Arī šai diezgan pilnīgajā un dažu

²⁵⁾ Latv. r. v. III, 178. u. t. lpp.

²⁶⁾ Latv. r. v. III, 154. u. n. lpp.

²⁷⁾ Cit. darba 61. lpp.

²⁸⁾ Latv. lit. v. IV, 36. lpp.

²⁴⁾ Fišbachā izd. Latv. lit. vēsturē (1946. g.) 60. u. n. un 64. lpp.

jaunu grupu — varonības dzeju — izceļo-
šajā dalījumā nav tomēr vienības; pirmās
četrās kopas pēc problēmām, 5. un 6. pēc
vielas parastajā nozīmē, bet 7. ietilpināti
sacerējumi ar atšķirīgu formu. — Par kaut
cik pilnīgu, tāpat, nevar dēvēt nevienu šo
pārskatu; Poruka dzeja nav pienācīgi pama-
tīgi pētīta! Tā vairāk izceļama dzejoļu gru-
pa ar izmisuma pamattoni, kuŗa rosinātāji
ar dzejnieka slimību saistāmie pārdzīvojumi.
Tālāk: kā visiem romantikiem — sevišķi
spilgti Rainim, Fr. Bārdam, J. Akurāteram —
arī Porukam romantiskās ironijas dzeja; Po-
rukam gan tā reti paceļas līdz skarbūmam,
asam izsmieklam, Porukam it kā pietiek
ar rūgtu smaidu. Šo darbu grupu un rakstura
vilcienu kā pirmais spilgtāk izcēlis A. Apa-
lups.²⁹⁾

Dzejoļu grupētājam katrā ziņā teicami
turēties pie skaidrām vadlīnijām: grupēt vai
nu pēc vielas, vai satura — pēc apdzieda-
miem priekšmetiem, vai ar šiem izaugošām
izjūtām un idejām. Uzdevums savā ziņā at-
gādina Krišjāņa Barona uzdevumu t. dziesmu
kārtošānā. Barons izšķīrās par dziesmu kār-
tošanu pēc satura; pēc satura jākārtoti arī Po-
ruka dzeja, jo saturs te svarīgākais, priekš-
metiem nav pašvērtības. Kā romantikiem jū-
tu bagātīkam no satura Porukam jāizceļ
tieši izjūtas, bet līdz ar tām gan vienmēr
apgaismojuma prasīsies arī atziņas. Dzejnie-
kam jūtas vērtība, bet atziņas jeb idejas —
patiesība — mērķis, pie kam atziņas Poru-
kam bieži vien izraisa jūtu pārdzīvojumu,
bet šī savilņojumā daudzkārt dzimst, savu-
kārt, atziņas. Poruka dzeja ir vārda pilnā
nozīmē visdažādāko tās satura veidu sin-
teze. Sintēze, piem., mākslas saplūdināšana
ar filozofiju un reliģiju jau arī ir bieži dau-
dzinātais romantiķu mērķis.

8. Poruka dzejas satura meklētājam jāzi-
na, ka te forma raksturīga ar mūzikālītāti
un tēlainību; gleznieciskais elements, kas rak-

²⁹⁾ Sk. Rakstniecības un mākslas gada grāmatu
1942. gadam. A. Apalups tad arī ierādījis Porukam
pienācīgu vietu līdzās Dokam, Blaumanim, F. Bār-
dam un J. Ezeriņam savā humoristiskās dzejas ko-
pojumā Pieci paziņas pasmaida (1943. g.). Poruka
dzejoli te 42.—52. lpp., 46. lpp. Apalupa zīmēta
dzejnieka karikatūra: dzejnieks ar labsirdīga hu-
mornieka smaidu.

sturo impresionisma skartos romantiķus —
Fr. Bārdu, J. Akurāteru, J. Raini, K. Skalbi
— ar savu krāsu bagātību un simbolisku Po-
ruka dzejā nav dominētājs. Porukam nav
arī, tā sauc., liriskās nekārtības, kas raksturo,
piem., J. Akurāteru, K. Jēkabsonu, pa daļai
Fr. Bārdu u. c.; aplami šai ziņā Z. Mauriņa
savā liriskas apcerējumā par liriskuma parau-
gu izraudzījusies Poruka dzejoli: *Pie tava
augstā baltā loga.*³⁰⁾ Šķiet, pareizi spriež Ve-
selis: „Mums ir lielāki panta un ritma meis-
tari, bet nav neviena, kas tik lieliski pārval-
dītu maza dzejoļa iekšējo organisko struk-
tūru kā Poruks“. Poruks ir meistars taisni
kompozīcijā. Kā kompozīcijas dzejas parau-
gu J. Veselis plaši analizē spēcīgo divpanti
Es ilgās tev sirdī cēlu. Tāpat Veselis pie-
skaras dzejolim *Pie loga ziemas naktī*, no-
saucot to par psihodramu.³¹⁾ Drāmā, tie-
šām, uzbūvei jeb sastādei godpriz vai svarī-
gākā loma mākslinieka nolūku sekmēšanā!
Vērts arī aplūkot šo dzejoli!

*Bez stīgām kokle,
Bez prieka dzīve,
Bet vecā dziesma ausis skan.
Bez mīļās māja,
Bez mērķa soļi,
Bet dzīvot, dzīvot gribas man.*

*Pie debess velves,
Kā sniega kalnos,
Pār padebešiem mēness kāp,
Iz kailās birzes
Spīd sniega baltums,
Un krūtīs svēši, svēši³²⁾ sāp!*

*Tu, zilā debess,
Jūs, zvaigžņu dzirkstis,
Kas jums šo gaismu mūžam dod?
Man gaisma dzisa,
Pa dziļu tumsu
Vairs sirds sev prieku neatrod...*

*No salnas pārņemts,
Mirdz ledū ezers,
Un plīstot gāles klaidums skan;*

³⁰⁾ Daugavas 1928. g. I pusgadā.

³¹⁾ Latv. lit. v. IV, 33. u. n., 32. u. n., 34.
u. n. lpp.

³²⁾ Izlokšnes vārds ar nozīmi „loti sāpīgi,
skaudri“.

*Bet manas krūtis
Vēl nedrīkst sastingt,
Vēl dzīvot, dzīvot gribas man!*

1898. gadā klajā laistais dzejolis ne tikai spēj atklāt dzejnieka dvēseli ar aso sāpju un dzīves gribas cīņu, bet arī meistaradarbs vārdu mākslā: katrs pants dalās 2 pusēs, kuņas sasaista atskaņas; pret pārējām baltajām rindām atskanotās izceļas sevišķi spilgti; tās nav tikai mūzikai, rindu saistīšanai, bet arī satura pastiprināšanai. Zīmīgi, ka 1. panta atskaņas atkārtojas arī beidzamajā, jo vienādas ir abu pantu beidzamās rindas — tikai 1. pantā dots ar beidzamo rindu dzejoļa dziļākais vadmotīvs vēl kā ieskaņa, jo viss 1. pants tikai ekspozīcija (gluži kā drāmā!) — apstākļu noskaidrošana, kuņas risinās smagie pārdzīvojumi, kamēr 4. panta beidzamā rinda varena kāpinājuma kulminācija un beigu akords.

Jau 1. — ekspozīcijas — pantā kāpinājums: panta II puses rindas „Bez mīļās māja, Bez mērķa soli“ daudz dziļāka izmisuma paudējas nekā 1. puse! Tālāk skaisti izmantots dabas fons dvēseles tēlošanai: pirmajā no šiem pantiem daba pilnīga paralēle dvēselei — 5 rindās ietveras pilnīgas ziemas aina, un 6. rindā ziemas aukstumā, kaļumā un baltajā bargumā sāp dvēsele. 3. un 4. pantā sastādē jau tautdziesmās parastais absolūtais paralēlisms: 1. pusē daba, 2. cilvēks — šai gadījumā ar savas dvēseles pārdzīvojumiem. Tikai abos pantos rādītais kontrasts starp dabu un dvēseli kontrastē arī savā starpā: kamēr 3. panta I pusē dzejnieks aprīno mūžīgo debess gaismu, kam pretstats gaismas dzisums dzejnieka dvēselē — dziļa tumsa, tikmēr 4. pantā bargajā ziemas aukstumā ledū sastingušajai dabai pretstats cilvēka aukainā griba dzīvot. Vienā gadījumā brīnišķie dabas varenumi un noslēpumi liek jo sāpīgāk apzināties savu nevarību; otrā daba liek varenī pausties dzīvības gribai. — Te vēl tikai jāatgādina, ka Poruks taču studējis mūziku — kompozīcijas mākslu, kas dažkārt pat tuva matemātikai skaidrībai un ar prātu aptveramai lielumu sastatei; dažas dzejoļu virknes Poruks arī nosaucis par simfoniām.

Līdzīgi, var teikt, loģiski skaidra celtne dzejolim *Pie tava augstā, baltā loga*:

*Pie tava augstā, baltā loga
Jau klusi sniedzas rīta blāzma,
Un priekšgars sarkst, it kā tas justu,
Ka mana mīlestība tuvu.
Mirdz debesis, mirdz zeme sārti,
Mirdz lapās, ziedos šķīsta rasa;
Un priekšgars izšķīra: pie loga
Mirdz bālais tēls, mans mūža sapnis.*

Ar 1896. gadu datējamais dzejolis par savu mērķi sprauž parādīt kādu brīnišķu rīta brīdi, kad dzejnieka acīm parādās sapņos iecerētā mīlā. Visas rindas tad arī kalpo šim mērķim; logs var būt tikai balts, jo aiz tā šķīstu jūtu ietvertā, tas arī augstu pacelts pāri zemes nīcībai un ikdienai; pie tā d a loga blāzma sniedzas, protams, tikai klusi; mūža sapnis dzejniekam tik svēts, ka, tas ārpus mīlētāja jūtu viļņojuma pieskares — tikai priekšgars sarkst. Trīs reizes atkārtojas vārds *m i r d z*; lielo brīdi svētī gaismas spožums, un rasa, protams, arī var būt tikai *š ķ ī s t a*.

Tā rodas brīnum noskaņota glezna, vai, labāk raksturojot Poruka mākslu, ģeniāla skulptora radīta tēlu grupa, kuņu apvieno centrālā ideja un galvenais tēls: mīlestība ir svēta, tās nesēja dievišķā augstumā pacelta sievietē. Dzejolis ir arī ļoti skaidri norobežotām beigām, kas — tāpat kā iepriekšējā dzejolī — dzejoļa satura kulminējums un nepārprotams beigu akords. Aiz tā vairs nekas nevar nākt — šai ziņā Poruka dzejoļu beigas bieži vien stipri atšķiras, piem., no R. Blaumaņa noveļu beigām, kas vēl prasa turpinājuma. Poruka māku teicami izveidot dzejoļu beigas atzīmējis arī J. Veselis: „Poruks pa lielākai daļai nobeidz dzejoli ar iespaidīgu efektu, ar teikumu, kas piešķir visam iepriekš teiktam burvīgu jēgu. — Poruks vienmēr nosmailē savu jūtu vai domu, ko tas dzejā izteic. Tāpēc katrs viņa dzejolis ir pilnīgi noapaļots un neizplūst nenoteiktā jūsmā.“³³⁾ Tā arī šai ziņā Poruka dzejā atklājas īsts vārda mākslinieks: radošais gars, kā ipatnībā dziļajam pasaules pārdzīvojumam likt ietverties atkal jaunū pārdzīvojumu izraisošā formā.

³³⁾ Latv. lit. v. IV, 35. lpp.

Elza Kezbera

ATSPĪDUMI

Es cieši ielūkojos Tavā sejā.
Top dvēsele man burvju spogulis,
Kur atspīdums Tavš iegravējas viss.

Pat ja Tu nebūtu vairs dzīves lejā,
Prom ja Tu dotos debess mājokļos,
Dzēst manī nevarētu vaibstus šos,

Ko es no Tevis dziļi sevī tveru,
Pilns lielas mīlestības kad mans gars.
Es Tevī iegrimstu kā dzelmē stars.

No Tevis kā no avota es dzeru.
Ar dzelmi atstaroju spogulis.
Dievs atspīdumos mūs ir vienojis.

Rasma Galeniece

ZELTA PUTEKSNIS

Jel lūkojies, kas man uz vaiga viz? —
— Tur patvēries sīks zelta puteksnis.
Vējš viņu atpūtis no dziļas tāles.
Varbūt no rudzu vārpas, Jāņu zāles?

Varbūt viņš saulei dusējis uz sirds?
Es pieskaros — un mani pirksti mirdz. —
— Nem puteksni. To paturi. Tas — tavš. —
— Vējš, šalca vējš. Un puteksnis — vairs nav.

Valdis Mežezers

PIE UPES

Plūst upe guldzēdama, krastus glaužot.
Mirdz saule ūdenī, mirdz zilas debesis.
Es dabas klusumā un mierā samulsis,
Un mirkļus vadu, sevī prieku jaužot.

Un, savas dzīves šauru loku laužot,
Pats domām līdzī esmu tālu aizklīdis,
Un skaidrā skaistumā man pretim veļas viss,
Par Dieva darba pilnību paužot.

Ar dabas dāvanām, ko diena dala,
Kad upē kalnes rāma straume skalo,
Es jūtu, manī gaismas gvuums palo.

Mirdz zilas debesis, mirdz krasta mala.
Kāds putns iemērc spārnu pārlaižoties.
Vīd vilnis mazs tai vietā ievizoties.

Nikolajs Kalniņš

STRĪDUS

Ap riekstu mežā zēni iesāk strīdu.
Viens apgalvo: „Uz pusēm jāēd tas!“
Bet otram liekas — netīks tā nekas:
„Tad labāk kodolu es kājām mīdu!“

Un naidā zemi dimdinot kā grīdu,
Pār riekstu lēkā zēnu pastalas.
Uz augšu galvas netiek paceltas,
Kur saule nīrb caur raibo lapu zīdu.

Tik vāvere uz lazdas zara klusi
Var netraucēti kuplus čemus šķīt,
Jo galotne pret gaismu nolīkusi.

Bet to vairs zēni nevar ieraudzīt,
Ir viņus lejā ēna ietinusi —
Pie kājām tikai tukšas čaulas krīt.

PAR PROF. JĀŅA ENDZELĪNA DARBĪBU LITERĀRĀS VALODAS LAUKĀ

Ja gribam gūt pilnīgāku pārskatu, labāk izprast profesora Jāņa Endzelīna darbību latviešu valodas laukā, tad pienācīgi izceļama arī šās darbības praktiskā puse — mūsu dižā zinātnieka nopelni latviešu literārās valodas attīstībā. Runājot par tiem, kļūs skaidrāks arī viens otrs raksturīgs vaibsts Jāņa Endzelīna zinātnieka sejā un — vairāk saprotams, kāpēc tieši šai darbībai tā darītājs tika tik bieži pārprasts.

Darbību literārās valodas laukā noteica vispirms uzdevumi, kas bija veicami, nodibinoties patstāvīgai Latvijas valstij. Tautai sākot jaunu dzīvi, tās dažādās nozarēs darāmā darba raksturošanai bieži trūka latviskas izteiksmes — nosaukumu daždažādu priekšmetu un jēgumu apzīmēšanai.

Ķerotiens pie šā darba, izrādījās, ka to kāvē vājināta latviešu valodas apziņa resp. izjūta. Daudzi latvieši bija gājuši vācu vai krievu skolās un tā nevilšus domāja šo valodu garā. Te nu radās valodniekam otrs, ne mazāk svarīgs uzdevums — rūpēties par tēvu valodas skaidrumu un pareizumu. Tiklab valodas kuplinātāja, kā arī skaidrotāja darbu savukārt apgrūtināja zināma latviešu nevēriba pret savu valodu, kā arī dažas nevēlamas tendences tanī. Lai vājinātu svešo ietekmi, bija tad nu neatlaidīgi izceļamas tēvu valodas īpatnības, kas vēl piemita nebojātai tautas valodai.

Profesora Jāņa Endzelīna darbību šai laukā beidzot noteica arī viņa zinātnieka intereses — valodas vēstures pētīšana un pētījumu apvienošana vienā sistēmā.

Veikdams minētos uzdevumus ar lielu neatlaidību un mīlestību, Jānis Endzelīns tātad divējādi kopa latviešu valodu — kuplināja un skaidroja to. Šis darbs noritēja dažādās speciālās komisijās, Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēdēs, mūsu universitātes filoloģijas un filo-

zofijas fakultātē, skolojot un audzinot jaunus filologus, pēdējā laikā tautsaimniecības vārdnīcas darbinieku pulkā u. c.; tas izpaudās arī dažādos rakstos par valodas prakses jautājumiem, ko Jānis Endzelīns vai nu pats sacerēja, vai vismaz rediģēja.

I Jāņa Endzelīna valodas kuplinātāja darbs. Šās nodaļas nolūks nav dot cik necik pilnīgu pārskatu par profesora Jāņa Endzelīna speciālistu vai vispārības vajadzībām darinātiem vārdiem, bet gan galvenokārt norādīt uz principiem, kas noteica valodas kuplinātāja darbību, un avotiem, kuri, valodu kuplinot, tika izlietāti.

Par paraugu prof. Endzelīnam allaž bija skaidra tautas valoda, ko viņam bija mācījusī mīlēt jau bērnu dienu aukle; tās skaidrums bija saglabājams arī literārajā valodā. Otrkārt, piedalīdamies vārdu darināšanā dažādām speciālnozārēm, prof. Endzelīns bija atzinis, ka darbs vissekmīgāk veicams ciešā kontaktā ar attiecīgajiem lietpratējiem.

Bez paša radītiem vārdiem mūsu lielais valodnieks ievēdis literārajā valodā:

1) tautas vai atsevišķu personu radītus un tad) aizmirstus vārdus, piem.: laimēt, laimests, lūgsna (Gebet), mirstams, nemirstams u. c.;

2) apvidus vārdus, piem.: aizstāt, laītīt (masēt), lēst (rēķināt), sausēklis (susiņamais papīrs), tverme (garīgs spēks), zutiņš (nēģis) u. c.;

3) citu jaundarinājumus¹⁾, piem.: cilme (Ursprung, Ē. Hauzenbergaš — Šturmas v.), īstenot (reālizēt, Ē. Hauzenber-

¹⁾ Būdams īsts zinātnieks, prof. Jānis Endzelīns par visu vairāk mīlēja patiesību. To darīdams, viņš ne tikai labprāt atzina citu panākumus darbā valodas prakses laukā (piem., ieteikdams citu izdevušos jaundarinājumus), bet arī zinātnē. Atcerēsimies, ar kādu pietāti prof. Endzelīns izturējās pret nolaika Kārļa Milenbacha darbu, turpinādams un nobeigdams viņa Latviešu valodas vārdnīcu. Savus ie- un piemētinājumus prof. Endzelīns atdalīja ar

gas — Šturmas v.), pasūtināt (Dr. Kasparsona v.);

4) no tuvākajām radu valodām (īpaši liešu val.) pārņemtus vai pēc to parauga darinātus vārdus, piem.: burte (loze), burtēt (lozēt), dukte (meita), gandrs (svētēlis), nosimte (procents).

Tālāk paraugam seko kādi vispārības vajadzībām prof. Endzelīna darināti vārdi, no kuriem ar zvaigznīti apzīmētie plašākām aprindām nav pazīstami:

* aizači (Scheuklappen des Pferdes), apalītis (Rundstück), apgāds, * apkārtenis (cirkulārs), attieksme, berzumi (rīvmaize), celtuvis (lifts), cēlums (ar laužto intonāciju, Ursprung), ciparnieks (ciparnīca), * dārzeni (dārzāji), dotumi („dotības“), esme (Sein, Existenz), ēstuve, grāmatiens (grāmatnīca), izlietuve (Ausguß), izplētnis (Fallschirm), labestība (Güte), laistīkla (lejamkanna), lidonis (profesionāls lidotājs), mazgulis (kr. „mačalka“), necils (bescheiden), * neklātiene (neklātienes mācība), niece (brāķis), niecēt (brāķēt), pārpelnošana (kremācija), * piesavētiēs (zināšanas, vispār kaut ko garīgu), projene (Abwesenheit), * raidīkla (raidāmstacija), * ribenis (krūšu kurvīšs), saisteklis (Binde-mittel), skaitīkli resp. skaitekli (skaitāmie kauliņi), * skārdene (skārda trauks), spode (zābaku „vikse“) - spodēt („viksēt“), spridzeklis (spridzināmā viela), spridzīkla (spridzināmais aparāts), * svētināt, * svētot (heiligen), šķirklis (Stichwort), visuresme (Allgegenwart).

Kā jau no vārdu saraksta redzams, ne visi prof. Endzelīna vārdi ir jaundarinājumi šā vārda pilnajā nozīmē: citi radušies „pārdarinot“ agrāk nepareizi atvasi-

sevišķām iekavām, lai tikai kaut kā nemazinātu sava darba biedra nopelnus. Tiesa, pret paviršību darbā prof. Endzelīns allaž sajuta dvēseles īgnumu. — Zinātnes laukā strādājot, gadās arī maldīties, jo jauni pētījumi ceļ gaismā jaunas atziņas, aspektus un materiālus, kas, iepriekšējos pētījumus veicot, vēl nebija zināmi. Maldijās vienu otru reizi arī prof. Endzelīns, bet ar īsta zinātnieka atklātību viņš tad atzina to. Nāc prātā, ar kādu prieku prof. Endzelīns pieminēja spējīgā jaunās paaudzes valodnieka Alvila Augstkalna darbus, kaut arī tānīs dažu labu reizi bija korrigēti dižā skolotāja atzīnumi vienā vai otrā jautājumā.

nātus vārdus. Tādi ir, piem., apgāds (nevēlamās „apgādniecības“ resp. „izdevniecības“ v.), attieksme („attiecības“ v.), ciparnieks („ciparnīcas“ v.), dārzeni („dārzāji“ v.), dotumi („dotības“ v.) u. t. t.

II Jāņa Endzelīna valodas skaidrotāja darbs. 1. Nav šaubu, ka liels un svarīgs bija Jāņa Endzelīna valodas kuplinātāja darbs. Un tomēr — vēl vairāk nekā jauni vārdi latviešiem bija vajadzīgs cilvēks, kas to valodu šķīstītu no sārņiem, citiem vārdiem, — no pārliecīga svešu valodu ietekmes, kuŗa bija tik jūtama daudzu latviešu domāšanas un līdz ar to runāšanas veidā.

Šī ietekme bija gan labi saprotama, zinot mūsu tautas vēsturi un kultūrvēsturi, tomēr atzīstama nekādā ziņā ne, jo apdraudēja dzimtās valodas garu. Bet kas ir valoda bez sava īpatnēja gara?! Tautas pašas vārdu krājums, kaut arī liels, vien nespēj nodrošināt tā saglabāšanu. Lai valodas garu saglabātu, pašu vārdi arī jālietā tautai īpatnējā veidā.

To skaidri saprata profesors Endzelīns — tāpat kā pirms viņa jau valodnieks Kārlis Milenbachs — un ar lielu mīlestību ķērās pie grūtā latviešu valodas latviskošanas darba. Grūts tas bija aiz tā iemesla, ka vārdu lietāšana un jaunu atvasināšana pēc krievu vai vācu valodas parauga bija latvieša apziņā jo dziļas saknes laidusi. Tāpēc, lūk, arī daļa latviešu lāga neizprata valodas latviskošanas nepieciešamību.

Kā jaunu vārdu darināšanā, tā arī te prof. Endzelīns arvien norādīja uz skaidras tautas valodas paraugu, t. i., pretī svešajam elementam literārajā valodā izcēla nacionālo. Pārpratuma novēršanai ielāgosim: vērsdamies pret vārdu lietāšanu vācu vai krievu valodas garā, tātdat pret svešo ietekmi latviešu val. frazeoloģijā, prof. Endzelīns atzina svešo elementu latviešu val. krājumā, t. i., leksikā: no citām valodām (pa daļai jau sen) aizgūtus vārdus un tāpat arī svešvārdus — sevišķi, ja pašiem trūka vārdu to aizstāšanai, jeb arī pašu vārdi bija nepareizi darināti.

2. Vēlīgai un rūpīgai acij latviešu valodā nepalika apslēptas vēl kādas nevēlamās pa-

rādības, kas gan nebija skaidrojamas ar tiešu svešo ietekmi: tieksme nivelēt valodu (vietā un nevietā lietājot zināmus vārdus un piedēkļus, citus vārdus resp. piedēkļus toties ierobežojot vai pat pilnīgi novārtā atstājot), tālāk tieksme bez vajadzības lietāt rakstu valodā izlokšņu formas — vārdus, ko pazina tikai kādā apvidū, — no otras puses — tieksme viegli atteikties no formām, kas gadījumiem bija sīksti turējušās visas tautas apziņā.

Stādāmie pretī šīm tieksmēm mūsu rakstu valodā, profesors Endzelīns uzsvēra sistēmas un vēsturiskā principa nozīmīgumu — tādat principus, uz kuriem viņš pamatojās arī savā zinātnieka darbā. Tos izceļot, mūsu rakstu valodas kopējam rūpēja tēvu valodas pareizums, tās harmoniska attīstība un formu bagātība.

a) Cik svarīgs prof. Endzelīnam bija sistēmas princips, rāda fakts, ka, nostatīdams to pretī valodas nivelēšanas un nevajadzīgu izlokšņu formu lietāšanas tieksmei, viņš dažos gadījumos — sistēmas labā — atkāpās pat no skaidras tautas valodas.

Par sistēmas principu spilgti liecina vispirms līdzskaņu mīkstināšana resp. savienojumi ar jōtu. Labs piemērs te mīkstinātais r, ko prof. Endzelīns aizstāvēja, lai gan to pazina tikai īstajā Kurzemē. Ja arī vēlāk prof. Endzelīns atzina, ka vārda sākumā r nav mīkstināms un atsevišķu vārdu (piem., buras, jūra, karote) vidū tā mīkstināšana nav obligāta, tad joprojām palika prasība pēc r tur, kur tas bija nepieciešams sistēmas dēļ, t. i., kur mīkstināja arī citus līdzskaņus. Tāpat prof. Endzelīns pakļāva sistēmai arī citu līdzskaņu mīkstināšanu resp. savienojumus ar jōtu. Tā varēja rasties mūsu rakstu valodā arī tautai pasvešas (vai pat svešas) formas: dumpjoties („dumpoties“ vietā), praviešot („pravietot“ v.) u. c. — jo, lūk, pa lielākai daļai tautas valodā mīkstināja līdzskani verbos ar -ot(ies), ja tiem pamatā ja-celms, un prof. Endzelīns to darija konsekventi.

Vēl skaidrāk tiekšanās pēc sistēmas rakstu valodā parādījās piedēkļu lietāšana — rūpīgi novelkot atsevišķu piedēkļu

lietāšanas robežas. Un nebija arī nekāds brīnums: te stiprāk izpaudās arī nivelēšanas tieksme. Daži piedēkļi, piem., -ībā-, -īga-, -iņā- (vārdos, kas beidzas ar -ība-, -īgs-, -iņa), bija kļuvuši visai „populāri“ un tos tad izmantoja vietā un nevietā.

Tālāk sekojošie piemēri lai rāda prof. Endzelīna ceļšanos (pamatojoties uz skaidras tautas valodas) atkal ierādīt katram piedēklim tā pienācīgo vietu mūsu rakstu valodā. Vienkāršuma pēc piemēros nav apzīmēts piedēklis, bet t. s. izskaņa, t. i., piedēklis un lokāmā galotne kopā ²⁾.

-ība : -sme

attieksme („attiecības“ vietā) ³⁾.

-ība : -ums

bardzība (pastāvīga īpaš.): bargums (nepast. īpaš.); (rakstura) cietība: (priekšmeta) cietums; (dzīves) vienkāršība: (uzdevuma) vienkāršums.

-īgs : -ējs

galēja (tumsa): galīgs (lēmums); ilggadējs (darbinieks): ilggadīgs (augšs, kas spēj augt ilgus gadus; tādat te apzīmēta īpašība); pēdējs (pēdējais laiks, nams): pēdīgs (pēdīgais nelietis); vispārējs (bads, nemiers): vispārīgs (vispārīgā psiholoģija, vēsture, vispār. zināšanas).

-īgs : -isks

cilvēcisks (viss, kas cilvēkam īpats): cilvēcīgs (humāns); pavasarisks, rudenisks, vasarisks: (labāk nekā) pavasarīgs, rudenīgs, vasarīgs ⁴⁾ laiks, apģērbs.

-īgs : ģenitīvs

četrmotorīgs (labāk: četrmotoru) bumbvedis; 12 collīgs (labāk: 12 collu)

²⁾ Ne visai izdekušās „izskaņas“ vietā ieteicams mūsu Pinnebergas Studiju centra lekt. J. Zaubes darinātais vārds „piedara“.

³⁾ Daudzi vārdi ar -ība, kas atvasināti no substantīviem, adjektīviem, vārdiem, apzīmē kādam dzīvam radījumam piemītošu aktīvu un pastāvīgu īpašību; šās nozīmes nav „attiecības“ vārdā, tāpēc tās vietā tika ieteikta forma attieksme.

⁴⁾ Piemēribu izsaka ir vārdi ar -īgs, ir -isks, tikai ar -īgs palaikam atvasina vārdus dzīvu radījumu apzīmēšanai (blēdis — blēdīgs, draugs — draudzīgs), turpretim ar -isks vārdus ir dzīvu, ir nedzīvu radījumu apzīmēšanai (lops — lopisks, vergs — verdzisks, zinātnie — zinātnisks).

lielgabals. Tātad reizēm izskaņa -īgs pārkāpusi arī ģenitīva robežas.

-iņa : -īte

Prof. Endzelīns aizrādījis arī uz tādiem gadījumiem, kur nivelēšanas tieksme izpauzies gluži formāli — piem., darinot ar -iņa pamazināmos vārdus ne tikai no ā-, i-, u-, arī līdzskaņu celmiem (lāpstiņa, zivtiņa, ragutiņa, debestiņa), bet arī no ē-celmiem: kartiņa (par.: kartīte), kastiņa (par.: kastīte), krūziņa (par.: krūzīte).

Jāatzīst gan, ka pa daļai šai gadījumā (kartiņa, kastiņa, krūziņa) var runāt par izlokšņu formām. —

Dzišanās pēc sistēmas (šai gadījumā varbūt labāk teikt: sistematizēšanas) izpauzies arī tai ziņā, ka no 2 tautas valodā bez nozīmes izšķirības lietātām formām prof. Endzelīns katrai piešķīris savu nozīmi rakstu valodā:

gulu (miegā): gulu (ich liege); palieku (palikšana vecajā stāv., tautas val. arī stāv. pārmaiņa): (stāv. pārmaiņas izteikšanai rakstu val. ieteikts) kļūstu resp. topu; latvis (augstajam stilam): latvietis (sarunu val.); leitī (zinātniskā un sarunu val.): lietuvī (augstajā stilā): lietuvietis (Lietuvas pilsonis, tātad arī citas tautas loceklis); vēlu (piem., laimes): vēlēju (piem., komiteju). —

Cerams, nedaudzī piemēri būs derējuši par apstiprinājumu šās nodaļas sākumā izteiktajām domām, ka sistēmas principu prof. Endzelīns lietājis ne tikai pretstatā valodas nivelēšanas vai izlokšņu formu lietāšanas tendencei rakstu valodā, bet arī tur, kur šās tendences nebija (piem., pa daļai mācībā par līdzskaņu mikstināšanu) — paudzams valodas praksē principu, kas viņu raksturoja jau zinātniskos darbos. —

b) Kā jau teicām, latviešu rakstu jeb literārajā valodā bija arī vērojama tieksme viegli atteikties no formām, kas tautas apziņā gadsimtiem sīksti bija turējušās. Griebdams ierobežot šo tieksmi, bez tam arī zinātnieka interešu skubināts, prof. Endzelīns izcēla vēsturisko principu — pietāti pret vecām formām. Par to liecina

jo sevišķi mūsu valodas deklinācijas un konjugācijas sistēma.

Runājot par latviešu val. deklināciju, sevišķi duļņas acīs substantīvu līdzskaņu celmi. Vīriešu dzimtes līdzskaņu celmu viensk. nōminātīvā un ģenitīvā rakstu valodai ieteiktas vecākās formas akmens, rudens, ūdens, zibens u. c., lai gan liela latviešu daļa tās vairs nepazīst, lietādama to vietā ja-celmu formas: akmen(i)s, ruden(i)s, ūden(i)s, ziben(i)s nōminātīvā un akmeņa, rudenā, ūdenā, zibenā viensk. ģenitīvā.

Arī noteikto adjektīvu abu dzimšu un skaitļu datīvā un lokātīvā, bez tam daudz. instrumentālī, prof. Endzelīns rakstu valodai ieteicis vecākās, garākās formas (piem., labajam, labajai, labajā, [ar] labajiem, labajām, labajos, labajās), kaut gan vairums latviešu tās vairs nelietā. — Tas pats sakāms par kārtas skaitļiem, ko loka pēc noteikto adjektīvu parauga un kur arī prof. Endzelīns ieteicis garākās formas.

Par prof. Endzelīna pietāti pret vecām formām konjugācijā gaiši liecina vispirms dažas atsevišķas verbu formas, tā lietāt un sargāt tagadne sargu. Blakus tagad parastajai formai „lietot“ literārajā val. atstāta arī f. „lietāt“, lai gan pēdējo mūsdienu valodā gandrīz vairs nepazīst.⁵⁾

No tagadnes formām „sargu“ un „sargāju“ rakstu valodai ieteikta pirmā kā vecākā, kaut gan tautas valodā parastā ir „sargāju“. Garākā forma rakstu val. lietājama vienīgi salikumos, piem., „apsargāju“, „aizsargāju“, „nosargāju“ — blakus „apsargu“, „aizsargu“, „nosargu“.

Jo spilgti vēsturiskais princips izpaužas a- un ā-celmu šķiršanā verbu tagadnes formās.⁶⁾ Ja runājam un rakstām no vienās

⁵⁾ Krōnvalda Ara darbības laikos (sk. Krōnvalda rakstus) „lietāt“ bija vienīgi sastopamā forma; vēlāk tā tika jau lietāta blakus „lietot“, līdz beidzot „lietot“ to gandrīz pilnīgi izskauda.

⁶⁾ Par „a-celmiem“ te vienkāršuma pēc sauksim arī tos celmus, kur piedēklis (ne tikai pastāv no -a-, bet arī) beidzas ar -a-: tātad arī na-, ja-, sta-, āja-, oja-, īja-, ēja-celmus, kas pieder pie I no II lokāmās šķiras, bez tam arī III lok. šķ. 3. pašķiras. Līdzīgi par „ā-celmiem“ te sauksim arī verbus ar tag. pied. -inā-.

puses, piem.: cērtam, ceļam, mazgājam, cērtat, ceļat, mazgājat, cērtamies, ceļamies, mazgājamies, cērtaties, ceļaties, mazgājaties, cērtas, ceļas, mazgājas, jācērtas, jāceļas, jāmazgājas, cērtams, ceļams, mazgājams, bet no otras puses: skatām, klabinām, skatāt, klabināt; skatāmies, klabināmies, skatāties, klabināties, skatās, klabinās, jāskatās, jāklabinās, skatāms, klabināms, — tad šādai a- un ā-celmu šķiršanai atrodam atbalstu tikai mazākajā mūsdienu tautas valodas runātāju daļā.⁷⁾

Lielākās runātāju daļas apziņā šie celmi saplūduši, t. i., tie runā: „skatam“, „klabinam“, „skatat“, „klabinat“, „skatamies“, „klabināmies“, „skataties“, „klabināties“ u. t. t. tāpat kā: ceļam, cērtam, mazgājam, ceļat, cērtat, mazgājat, ceļamies, cērtamies, mazgājamies, ceļaties, cērtaties, mazgājaties, ceļams, cērtams, mazgājams⁸⁾ u. t. t., bet: „cērtās“, „ceļās“, „mazgājās“, „jācērtās“, „jāceļās“, „jāmazgājās“, tāpat kā: skatās, klabinās, jāskatās, jāklabinās, vai arī: „skatas“, „klabinas“, „jāskatas“, „jāklabinas“ tāpat kā: cērtas, ceļas, mazgājas, jācērtas, jāceļas, jāmazgājas.

Ir tad nu saprotams, ka rakstu valodai nederēja šāds a- un ā-celmu mistrojums; tāpēc prof. Endzelīns ieteica šķirt a- un ā-celmus, ko kādreiz visi tautas valodas runātāji bija darījuši. Turklāt, šķirot šos celmus, bija saglabāta arī verbu celmu sistēma, tātad te vēsturiskais princips balstīja arī sistēmas principu.

Cik svarīgs un mīļš profesoram Jānim

Endzelīnam bija vēsturiskais princips, to vislabāk rāda viņa skolām sarakstītā latviešu skaņu un vārdu mācība (īpaši pēdējā) — salīdzinot to ar leišu valodas skaņu un vārdu mācību. —

Rezumējot rakstā izteiktās domas, tātad varēsim liecināt, ka profesora Jāņa Endzelīna darbību mūsu literārās valodas veidošanā noteica gan viņa zinātnieka intereses, gan arī uzdevumi, kas valodas kopējam bija veicami, nodibinoties patstāvīgai Latvijas valstij.

1) Bija jārada (resp. jāpārrada) nosaukumi daudziem priekšmetiem un jēgumiem;

2) bija jāstājas pretī vispirms stiprajam krievu un vācu valodas ietekmei latviešu val. frazeoloģijā;

3) bet bija arī jāierobežo neatkarīgi no svešām ietekmēm vērojamās tieksmes: literāro valodu nivelēt, tanī ievest bez vajadzības izlokšņu formas, viegli atteikties no formām, kas gadsimtiem bija siksti turējusās tautas apziņā.

Veikdams šos uzdevumus, prof. Endzelīns svešajam elementam latviešu valodā nostatīja pretī nacionālo — nepieciešamību saglabāt valodas latviskumu, pretī valodas nivelēšanas un izlokšņu vārdu lietāšanas tieksmei — sistēmas nepieciešamību (pakļaujot skaņas un formas sistēmai, bet runātājus — prasībai pēc pašas tautas ģenija radītu valodas likumu ievērošanas), — beidzot pretī tieksmei atteikties no sendienām lietātām formām — vēsturisko principu — pietāti pret vecām, pārbaudītām formām.

Tomēr tiklab zinātniskajai, kā arī praktiskajai darbībai latviešu valodas laukā bija pamatā skaidra tautas valoda, kuŗas dzidrumu mīlēt Jānim Endzelīnam bija mācījusi jau viņa bērnu dienu aukle.

⁷⁾ Protams, jāpatur prātā, ka šās mazākās runātāju daļas vidū ir arī vidus dialekta runātāji — dialekta, uz kuŗa pamatojas rakstu valoda it sevišķi.

⁸⁾ Daļa runātāju atkal viscaur pagarina a tag. divdabi -ms priekšā, tātad, piem., runā ne tikai skatāms, klabināms, bet arī ceļāms, redzāms, mināms.

PAR LIRIKAS MĀCĪŠANU VIDUSSKOLĀS

Mācot dzeju vidusskolās, skolotājam jāpārvar diezgan lielas grūtības. Skolēni lāgā netiek ar dzejoļiem galā. Viņi tajos nespēj labi iedzīvoties. Pārbaudījumos biļetes, kur jārunā par liriku, pieder pie grūtajām. Visu to ievērojot, gribu šajā rakstā pakavēties pie lirikas mācīšanas vidusskolās. Lirikas mācīšana atkarās no trim galveniem faktoriem: 1) liriskās dzejas īpatnībām, 2) skolnieku dvēseles dzīves un 3) mācīšanas paņēmieniem. Vispirms pakavēsimies pie lirikas sacerējuma īpatnībām.

Lirika ir jūtu māksla par excellente. Tās uzdevums ir izteikt dvēseles noskaņas un emocijas. Lirika spēj arī notēlot afektus un kaislības, bet tas notiek samērā reti. Afektu un kaislību notēlošana nepieder pie lirikas uzdevumiem. Tos tēlo traģēdija, romāns u. c. žanri. Par noskaņu piemēru noder J. Akurātera dzejolis *Skanošā birzī*, J. Raiņa dzejolis *Kad naktis un Sīks lietnīs*, par emociju paraugū minēsim R. Blaumaņa dzejoli *Pērkonis*, K. Skalbes sacerējumu *Barka ar sienu* u. t. t.

Tomēr lirika izraisa lasītājā bieži vien arī domas. Latviešu literatūrā ir diezgan daudz domu lirikas pārstāvju. Lai minam J. Raini, J. Poruku, Fr. Bārdu, A. Braču u. c. Viņi savā dzejā izsaka dziļas domas. Minēsim Fr. Bārdas dzejoļus *Atgriešanās*, *Robežas*, *Albumā*, *Tuvi-tālie*, J. Raiņa *Daba un dvēsele*, *Nenīcība*, *Gals un sākums*, J. Poruka *Alpos*, *Ziemassvētkos* u. c.

Tomēr domu lirika ir īsta tikai tad, ja tā modina lasītājā spēcīgas jūtas. Kā dabas tēlojumā spēj modināt stipras jūtas, tāpat arī domu lirikai jāizraisa tajā spēcīgs pārdzīvojums. Šajā sakarā jāaizrāda, ka arī filozofiskā domāšana nereti modina prātniekā spēcīgas jūtas (Archimeds). Tāpēc jo vairāk tās modina domu lirika. Tādā kārtā kā jūtu, tā domu lirika rada lasītājā spēcīgas jūtas. Tas nopietni jāievēro skolotājam, mācot liriku skolā. Arī skolniekos ar dzejoļa palīdzību jāmodina dziļš jūtu pārdzīvojums.

Izšķir tiešu un netiešu liriku. Ja dzejnieks izteic savas jūtas bez kaut kādas starpniecī-

bas, runājam par tiešu liriku. Tiešo liriku latviešu literatūrā pārstāv J. Poruks (*Kad būs as'ras izraudātas*, *Mīlestība* u. c.). Netiešā lirika izlieto kādu starpnieku, ar kura palīdzību izsaka savas jūtas. Tāds starpnieks bieži vien ir kāda dabas norise. Piemēra dēļ minēšu R. Blaumaņa dzejoļus *Kā zagšus*, *Rudens* u. c. Skolotājam nopietni jāpadomā, vai viņam darišana ar tiešo vai netiešo liriku.

Tiešā lirika izteic dzejnieka pārdzīvojumu bez citu priekšmetu starpniecības. Tomēr viņš reti izsaka savus pārdzīvojumus tā, kā tie norisinājušies viņa dvēselē. Parasti viņš ievēro zināmu attālumu starp savu pārdzīvojumu un dzejas darbu. Tas notiek tādēļ, ka dzejnieks grib savu intīmo pārdzīvojumu darīt pieejamu arī citiem cilvēkiem. Citiem vārdiem, dzejnieks savu dvēseles pārdzīvojumu vispārina. Literatūras vēsturēs iemīļots paņēmiens norādīt uz apstākļiem, kuŗos dzejolis radies. Tā, piemēram, R. Blaumaņa dzejolis *Vēl tu rozēs plūc* radies M. Svīles ietekmē, J. Raiņa dzejoļim *Sīkie pirkstiņi* ierosinājumu devusi Aspazija u. t. t. Daži skolotāji stundās uz to tieši arī norāda. Tā var darīt, jo tāds aizrādījums ļauj skolniekiem dzejoļi labāk izprast. Daži literatūrvēsturnieki gan noraida tādu aizrādījumu uz rakstnieka intīmo dzīvi. Tas tomēr nav pareizi. Tikai uz to vēl gribu aizrādīt, ka skolnieki savā fantāzijā var radīt apstākļus, kuŗos dzejolis radies. Vispār zināms atstatums starp dzejas darbu un dzejnieku jāievēro.

Pilnīgi pretēja ir dzejnieka vispārīgā pārdzīvojuma individuālizēšana. Arī tai jāpievērš skolās nopietna uzmanība. Te parādās dzejnieka spēja vispārīgā pārdzīvojumu konkrētizēšanā. Dažreiz dzejnieks netiek vaļā no vispārīgiem uzskatiem, gataviem paņēmieniem. Tā, piemēram, Lapu Mārtiņš savā laikā netika vaļā no konvencijas. Viņam trūka oriģinālītes. Tāpēc viņu vēlāk aizmirsa. Tas pats zināmā mērā sakāms par Zvārguļu Edvardu.

Liriku var iedalīt mūzikālā un gleznie-

ciskā. Pirmā tuvojas mūzikai, izlietodama tās izteiksmes līdzekļus: ritumu, metru, tempu, intonāciju, melodiju u. t. t. Mūzikāla ir J. Poruka, J. Akurātera, K. Skalbes, Aspazijas, J. Raiņa, V. Plūdoņa lirika. Viņu dzeju aplūkojot, jāuzsver mūzikālais elements. Tādēļ dzejoļus var klasē deklamēt, dziedāt, ja tie ir komponēti. Te galvenā nozīme piešķirama vārdu mūzikai. Mūzikālā lirika valda latviešu literatūrā 90.—900. gados.

Glūži citāda ir gleznieciskā lirika. Tā galveno uzmanību pievērš gleznām, ainām. Tā izceļ kādu glezniecisko pusi. Tā tuvojas glezniecībai. Gleznieciskā lirika valda mūsu dienās. Lai minam Fr. Bārdas, A. Franča, Z. Lazdas dzeju. Aplūkojot glezniecisko liriku, galvenā uzmanība pievēršama gleznām, tomēr arī jūtas nedrīkst atstāt novārtā.

Tik daudz par pašas lirikas īpatnībām. Tagad pievērsīsimies otram lirikas mācīšanas faktoram — skolniekiem. Skolnieka dzīvē jūtas un domas sāk ieņemt svarīgu vietu tikai sākot ar pubertātes laikmetu. Tad rodas skolniekos interese par iekšējo pasauli. Tad viņi pievēršas savai dvēseles dzīvei. Vairāk par to interesējas meitenes, mazāk zēni. Tāpēc starp meitenēm ir vairāk lirikas cienītāju nekā starp zēniem. Šarlote Bilere laiku skolnieku dzīvē no 15.—18. gadam nosauc par lirikas un romānu posmu. Šo laiku nākas izmantot skolā, lai iepazīstinātu skolniekus ar liriku.

Interese par liriku jāmodina visādiem līdzekļiem, jo tā ir uzmanības modināšana par cilvēka iekšējo pasauli vispār. Mūsu laikmets gan nav lirikas laikmets. Tagad ārpausaule valda pār iekšpasauli. Te jāizlieto katrs gadījums, kas skolniekam paveras.

Tādēļ pievērsīsimies trešajam faktoram — lirikas mācīšanas paņēmieniem. Lirikas sacērējumu var uzdot skolniekiem sagatavot uz noteiktu stundu. Dzejoli uzdot var skolotājs, bet var izvēlēties arī paši skolnieki kādu dzejoli no zināma rakstnieka. Šeit nepietiek tikai ar dzejoļa noskaitīšanu vien. Skolniekam jāpastāsta par dzejoli izteiktām domām un jūtām, tā ārējo un iekšējo formu. Jānoskaidro, kādas domas un jūtas dzejoli izpaužas; jāparāda tā noskaņas maiņa (V. Plūdoņa *Pēc gadiem tēva mājās*). Jāpaka-

vējas pie pantmēra, atskaņām, tempa, intonācijas, jānoteic dzejoļa piederība pie zināma literāra žanra. Dzejoli sagatavo skolnieki paši, savā starpā pārdomādami un pārrunādami.

Var lietot klasē arī citādu paņēmieni. Skolnieki sāk katru literatūras stundu ar lirisku dzejoli. To viņi sagatavo alfabēta kārtībā. Pirms stundas darba sākuma skolnieks norunā un iztulko dzejoli klasē. Sagatavošana tāda pati kā iepriekšējā gadījumā.

Lai ierosinātu skolniekus uz pašdarbību, ieteicams lietot dzejoļa mācīšanas paņēmieni, kuru lieto Hūgo Gaudīgs savā seminārā. Viņš pirms lasīšanas liek skolniekiem iedziļināties varbūtējā dzejoļa saturā. Skolnieki brīvi notēlo dažādas varbūtības, kas lielākā vai mazākā mērā iespējamas. Kad skolnieki dzejoļa saturu pietiekami iztīrājuši, skolotājs nolasa dzejoli priekšā. H. Gaudīga paņēmieni modina skolniekos interesi par dzejoli un veicina pašdarbību. Tāpēc tas silti ieteicams skolotājiem.

Te tikai jāaizrāda, ka nedrīkst dzejoli par daudz izskaidrot, noplicināt, jo jūtas nepieļauj garu prātojumu. Jānoskaidro dzejolis tik daudz, lai skolnieks to varētu izjust un saprast. Tomēr atstāt dzejoli bez izskaidrojuma arī nevar. Tāpat nedrīkst dzejoli likt skolniekiem atstāstīt, jo tam parasti trūkst sižeta. Atstāstīt var gan liroepiskus darbus, kā, piemēram, balādi vai poēmu. Atstāstījuma vietā dzejoli vajag sadalīt ainās un tās iztēlot. Sadalīšanas darbu veic paši skolnieki ar skolotāja palīdzību. Tā, piemēram, V. Plūdoņa dzejoli *Pēc gadiem tēva mājās* skolnieki sadala šādās daļās: 1) puķu grava, 2) smilgu nora, 3) lēnā upe, 4) vecā liepa un 5) mātes kaps. Šīs ainās tad nu skolnieki iztēlo, tās skatīdami savā fantāzijā. Skolniekiem dziļi jāiejūtas dzejoli. Viņiem vajaga visu redzēt, dzirdēt, taustīt, izjust tāpat, kā rakstnieks to darījis.

No katra rakstnieka skolniekam jāizmācās divi dzejoli. Arī prōzas gabaliņi jāizmācās no galvas. Jāprot no galvas arī prāvs skaits tautas dziesmu. Tas viss noder skolniekiem jau skolā. Bet arī vēlākajā dzīvē tas rādīs savu svētību. Skolniekam jāprot citēt darbus kā saistītā, tā nesaistītā valodā.

Nopietna uzmanība jāpievērš dzejoļa priekšā celšanai. Skolnieki nedrīkst dzejoli noskaitīt kā bībeles pantus. Vislabāk ir to skaidri, pareizi un sirsnīgi norunāt bez kādiem mākslīgiem izpušķojumiem. Jo dabīgāk dzejolis skan, jo labāk.

Lirisku dzejoļu mācīšanai jāveltī pienācīga uzmanība. Lirika ir latviešu literatūras krāšņākais zieds. Tā jādara skolniekiem pieejama. Tajā viņiem jādzīvo. Lirika labvēlīgi ietekmē jauniešu dvēseles dzīvi. Tā nomierina viņu afektus un kaislības. Tā ienes saskaņu psihiskajos procesos. Tā lej mierinātāju elji jauniešu sabangotā dvēseles dzīvē. Liriskā dzeja samierina ar dzīvi, modina skolnieka psihē prieka jūtas. Tā liek pieņemt, svētīt un atzīt dzīvi, kaut tā arī sniegtu dziļas ciešanas. Tad arī skolnieki varēs teikt līdz ar dzejnieku V. Plūdoni dzejoli *Dailei*:

*Daile, caur tevī es dzīvoju.
Dievīgu nektaru tu manī dzirdi,
Dziedīni rūpestu sagrauztu sirdi,
Rādi man ceļu uz laimību,
Daile, tev piederu.*

Paraugam te sniegšu pārrunas par K. Skalbes dzejoli *Barka ar sienu*.

Stundas sākumā skolotājs pasaka skolniekiem dzejoļa virsrakstu un liek iedziļināties tā varbūtējā saturā. Skolnieki dažādi iztēlo to. Kad skolnieki pietiekami ieinteresēti par dzejoļa saturu, tad skolotājs nolasa tiem dzejoli priekšā. Pēc tam to lasa labākie skolnieki.

Pārrunājot dzejoli, skolotājs vispirms vai cā, kāda situācija attēlota dzejoļa pirmajās divās rindās. Situācijas ievadu skolnieks iedomājas šādā veidā: rudens vakars, barka ar sienu kaudzi, kas peld pa tumšo ūdeni. Tad skolnieki pievēršas laivīniekam, kuŗa dvēseles pārdzīvojums saista dzejnieka uzmanību. Laivīnieks ir jauns, rada vasarai, viņš labi neiederas mirstošajā, rudenīgajā ainavā. Viņš vada barku ar sienu pa tumšajiem ūdeņiem, bet domā tikai par aizgājušās vasaras skaistumu. Kāds skolnieks tēlo laivīnieka dvēseles stāvokli. Augšā ir nakts, bet

ūdeņu lejā zvaigznes lūkojas laivīniekam sejā. Skolotājs jautā, kāpēc rakstnieks piemin zvaigznes. Cits skolnieks atbild, ka zvaigznes ir nemainīgas, bet cilvēka dzīve ir padota mainām. Mūžīgais stāv pāri pār laicīgo. Kāds cits skolnieks tuvāk tēlo laivīnieka dvēseles stāvokli. Tas atspiedies sienā, un vēro debesis. Vēl kāds cits skolnieks aizrāda, ka vasaras krāšņums, zāles, vēl it kā glabā silto vasaras elpu. Tās apkampj laivīnieku kā mirstošas rokas un čukst viņam ausīs vissaldākās mokus. Tās ir dzīves slāpes, kas nāk no mirstošajām zālēm. Tam prātā vasaras nakšu reibums un tvans, kas dūc pār laivīnieku kā aizsmacis zvans. Kāds skolnieks apgalvo, ka pēc vasaras ilgojas kā laivīnieks, tā arī mirstošās zāles. Vasara ir dzīvības, prieka un laimes laiks. Tas ir dzīvības augstākais vilnis. Dzejoļa kodols izskan vārdos:

*Ak, cik reiz tuva bij daba un prieks:
Runāja puķīte, kukainīt's, nieks...*

Visa daba — kukainītis, puķīte, nieks — vasarā jūt dzīvības pilnību. Cilvēks un daba dzejolī saistīti ciešām saitēm. Tādā kārtā dzejoļa saturs dibinās uz pretstatu starp tagadni un pagātnei, dzīvību un nāvi. Dzejolis kāpina vasaras skaistuma jūtas līdz beigām un nosmailē minētajā teicienā. Skolotājs aizrāda, ka tāds kāpinājums sastopams ļoti daudzos dzejoļos, piem.: R. Blaumaņa dzejolī *Kā zagšus*, J. Poruka *Kad būs asras izraudātas* u. t. t. Pēc tam, kad vasaras skaistuma izjūta notēlota pilnīgi, dzejnieks atgriežas iepriekšējā stāvokli. Tā dzejolis izveido gredzenu. Bet ievada situācija, kas atkārtojas dzejoļa beigās, ir pārmainījusies. Beigās tā ir paplašināta, padziļināta ar vasaras skaistuma izjūtu. Tajā ietverta visa vasaras burvība. Kā vakara saule noejot zeltī koku galotnes, tā vasaras burvība skauj jaunā laivīnieka dvēseli.

Dzejolis sacerēts tīri toniskajā pantmērā: katrā rindā četri dinamiskie akcenti, zilbju skaits starp akcentiem nav vienāds. Dzejoli lietotas blaku atskaņas.

LAIKMETI, STILI UN VIRZIENI

I

Izsekojot periodizācijas sistēmai mūsu literatūras vēstures grāmatās un vielas sīkākam iedalījumam pa atsevišķiem laikmetiem, bet it īpaši jaunāko laiku rakstnieku un viņu darbu apcerei, kļūst redzama liela jēdzienu juceklība: chronoloģiski nospraustie laikmeti jauca ar stilu un virzienu raksturojumiem, kādi nereti lietoti arī it kā laikmetu apzīmēšanai.

Vispirms jāizšķir divu dažādu kategoriju jēdzieni: laikmets un stils. Laikmets ir tīri vēsturisks (chronoloģisks) jēdziens, kurpretī stils plašākā nozīmē saprotams kā „mākslinieka īpatnējais paņēmieni īstenības vērošanā, tās faktu izvēlē, to pārveidošanā un savu tēlu radišanā“ (Prof. Konrad Lange, *Das Wesen der Kunst*, 2. Aufl. Berlin. 1907, 254.). Citādi sakot, stils ir īpatnēja mākslinieciskas domāšanas koncepcija, un tās pamatiezīmes nāk no mākslinieka personas, apstrādājamās vielas un vēsturiskā laikmeta (K. Lange). Tātad literatūras vēsturē šie divi jēdzieni var arī sakrist un ir iespējams runāt par laikmeta stilu, kad ilgākā laika posmā pastāv vienveidīgs stils (tādā nozīmē runājam, piem., par renesansi, gotiku u.tml.). Bet visbiežāk gan vienā un tai pašā laika posmā mainās vai pastāv līdztekus viens otram vairāki stili. Cik tālu tie raksturo vienu vai otru laikmetu, literatūrvēsturniekam jāņem vērā arī stili, aplūkojot literārās parādības laika secībā un arī stilu tapšanā un maiņā jāsaskata ģenētiski sakarīgs attīstības gājiens. „Mākslas formu sakaru ar kultūras dzīves kopumu var saskatīt īpatnā posmu ritmā, iekšējiem likumiem pakļautā periodicitātē, kas vilņo cauri stilu vēsturiskām maiņām, tās sakļaujot zināmos attīstības ciklos“ (prof. J. Siliņš, *Mākslas stili un laikmetu gara dzīve, Sauksme*, 1947. Nr. 3./4.). Bet stilu maiņā paliek arī kas konstants: tautas un vietas iezīmētas īpatnības; tāpēc var runāt arī par nacionālu (piem., latvisku stilu mūsu tautas dziesmās) un vietu

stilu (piem., Kursas stilu Janševska romānos vai Zemgales stilu Virzas poēmās).

Būtiski, atkarā no formas un idejas salīdzējuma, Hegelis izšķīris trīs stila pamatveidus: 1) ja mākslā ir pārsvarā ārējā forma, kas spēj piemēroti izteikt ideju, tad tā ir simbolika (seno austrumnieku māksla); 2) ja ideja līdzsvarota harmoniski ar formu, rodas klasika (seno grieķu māksla); 3) ja ideja pārsvarā pār ārējo formu, tad tā ir romantiskā māksla (sākot ar kristiānisma parādīšanos). Mākslas psihologs un dzejas teoretīķis R. Millers-Freienfelzs saskata trīs stila pamatveidus citādā šķirojumā: naturālismu, romantismu un ideālismu (atvasinājums no Platona idejas jēdziena), kas viņa izpratnē iznāk kongruents klasicismam.

1. Naturālisms (t. i., reālisms konsekvētākā veidā) pēc mūsu J. Jansona formulas tēlo „dzīvi tādu, kāda tā ir“. Būtiski apmēram to pašu izsaka daži citi naturālisma resp. reālisma teoretīķi. Piem.: „Naturālisms ir īstenības fragments, skatīts caur mākslinieka temperamenta prizmu“ (E. Zolā). „Naturālisms ir mākslas tendence kļūt atkal par īstenību“ (Arno Holcs). „Īstenība, īstenībā pārdzīvotais, redzētais un dzirdētais, vārdu pa vārdam, notikumu pa notikumam. Īstenības fotogrāfija un fonogrāfija — kārtīgs, neviltots, pedantisks protokols“ (H. Bārs). G. Flobērs izšķīr reālismā 3 pakāpes: 1) patiesu īstenības atdarinājumu, 2) īstenību, papildinātu ar dzejnieka iztēli un 3) dzejnieka iedomātu un iztēlotu pagātni vai nākotni kā iespējamu īstenību (Dr. P. Milléquant, *Le réalisme dans la littérature et dans l'art*, p. 67.).

2. Romantisms ir pretstats naturālismam resp. reālismam un nozīmē bēgšanu no laika un telpas konkrētības iztēles un izjūtu pasaulē. „Seni grieķu dzeja atbilda īstenībai, mūsējā izpaužas ilgās; viņu dzeja balstījās uz reālas zemes, mūsējā svārstās

starp atmiņām un nojautām“ (V. Šlēgels). Fr. Bārda deklarē: „Es nereāls esmu un gribu tāds būt“. Viņa uztverē romantisms apvieno visus gara un dvēseles meklējumus un pretešķības; romantiķim dzīve ir „mūžīgi atdzimšanas svētki, mūžīga dvēseles uzvara“.

3. Klasicisms atšķiras kā no naturalisma, tā no romantisma: kamēr naturalists un romantiķis kavējas pie īstenības detaļām vai īstenības un nojautas varbūtībām, klasiķis ideālizē un sintezē īstenības faktus. To raksturo 1) stipra, izcila dzejnieka personība un 2) nogatavojušies, monumentāla forma (R. Millers-Freienfelzs). Klasicismā nav pārsvarā ne īstenība (daba), ne forma, bet te sasniegts ideāls izlīdzinājums starp abiem šiem momentiem, kā tas bijis antīkajā mākslā (K. Lange).

Šie trīs stilu pamatveidi kā būtiskas ievirzes dzejnieka domāšanā var ne vien mainīties un pastāvēt līdztekus vienā un tai pašā literatūras attīstības laikmetā, bet pat vienā un taj pašā dzejnieka personā var viena otrai sekot dažādas fazes (Gēte, V. Igō, Aspazija). Tāpēc literatūrvēsturniekam jābūt apdomīgam, piekaŗot vienam vai otram rakstniekam attiecīgu „signātūru“, kā prof. E. Zicāns saka. Vēl apdomīgāk jārikojas, veselus grupējumus un laikmetus apveltījot ar šādām „signātūrām“, jo „ikvienā laikmetā darbojas vairākas paaudzes: vadītāja, topošā un aizejošā“ (prof. J. Siliņš min. rakstā). Riskanti rīkoties ar vispārējām shēmām, pakļaujot tām individuāli ļoti dažādas dzejnieku personības un viņu darbību: „Tie vienkārši neiekļaujas vispārējā shēmā un paliek neapmierināti, kad tādu tiem uzspiež“ (prof. E. Zicāns, *Piezīmes literatūras teorijas metodoloģijā, Ceļš*, 1946., Nr. 7./8.).

Jaunāko laiku parādība ir vēl tā, ka modernā cilvēka dzīve sadrumstalojas, līdz ar to viņa psihē iestājas disharmonija, apstikt stilistiska viengabalainība un skaidrība. Tā rodas dažādas stilu variācijas un jauni meklējumi vai eklektiski atdarinājumi, kuŗus vairs nevar saukt par stiliem, bet tikai par stilu novirzieniem jeb, kā parasti mēdz sacīt — par virzieniem (impresionisms, ekspresionisms u. t. t.), kas būtiski vairs nav dzejiskas domāšanas veidi, bet tikai zināmas

izteiksmes īpatnības. Vēl rodas arī t. s. „skolu“, t. i., spilgtāku talantu tradīciju turpinājums viņu pēcteču darbos, kas dod iemeslu kāda rakstnieka vārdā apzīmēt veselu laikmetu. Tā angļu literatūras vēsturē mēdz runāt par „Šekspīra laikmetu“, „ezeru-
nieku skolu“ (Vordsvorts, Kolrīdžs u. c. — nosaukums cēlies no Vordsvorta dzīves ezeru novadā) vai par kāda īpaša literāra žanra cienītāju grupu, kā par „dabas liriķu“ grupu XVIII g. s. u. tml. (J. M. D. Meiklojohn, *English Literature*, Lond., 1928.). Notiek arī, ka kāda dzejnieku grupa pati sevi norobežo no pārējiem tā laikmeta pārstāvjiem, deklarējot īpašus dzejas principus („parnasieši“ Francijā, mūsu „dekadenti“ XX g. s. sākumā). Bet arī tas vēl būtiski maz ko izsaka. Piem., franču „parnasieši“, kas nav gribējuši uz sevi attiecināt romantiķu nosaukumu, tomēr daudz neatšķiras no pēdējiem. Par viņiem mēdz sacīt: ja Viktora Igō (kā romantiķa) sauklis bijis „brīvu mākslu!“ — tad parnasiešu teiciens bijis: „respektu mākslai!“ Tik vien arī esot bijis būtiskas atšķirības starp romantiķiem un parnasiešiem! (Dr. P. Milléquant, *La réalisme etc.*, 13.). Šādas signatūras vien literatūrvēsturniekam vēl nekā nedod: tam jāatrod ģenētiskā sakarība starp visām literārām parādībām gan pēc radniecības, gan pretešķības pazīmēm, jo tikai tā viņš katram parādību un faktu kompleksam varēs ierādīt pareizo vietu literatūras vēsturē.

II

Kā nu ar visām šīm laikmetu, stilu un virzienu problēmām tikuši galā mūsu literatūrvēsturnieki? T. Zeiferts vispār centies izvairīties no dažādu „ismu“ definīcijām, un tā viņa *Latviešu literatūras vēsturē* (I—III sēj.) veltīgi meklēt periodizācijā iekļautu stilu un virzienu noskaidrojumu. Piem., Rainim viņš kļuvis ciešot pagājis gaŗām, neminot ne vārda par viņa literāro stilu vai virzienu. Bet A. Niedras izdomāto apzīmējumu „jaunnacionālisms“ viņš uzņēmis savā terminoloģijā un kopā ar Niedru apvienojis vienā grupā vēl citus autorus, devis tiem nosaukumu „nacionālistiskais vir-

ziens". Vai un kādā veidā latv. literatūrā saskatāms klasicisms, kādas fazes pārdzīvojis reālisms, kāda atšķirība starp romantismu un jaunromantismu, kā izaudzis impresionisms — tādi un tamlīdzīgi jautājumi atstāti pilnīgi neskarti.

Centīgāki par T. Zeifertu šinī ziņā bijuši skolu mācības grāmatu autori, bet arī tie nekādu skaidrību nav nodibinājuši. Tā J. Silis (*Latv. rakstn. vēsture*, vidusskolu kurss, I. d. 1937., II. d. 1938.) operē ar šādiem jēdzieniem: tautiskās sajūsmas romantika, reālisms, aistētiskais reālisms, jaunromantisms, sabiedriskais, individuālais un filozofiskais romantisms, patriotiskā dzeja. Visai skopi un pavirši ir virzienu apcerējumi A. Dravnieka *Latv. lit. vēsturē* (1946.).

Prof. K. Kārklīņš savā *Latviešu literatūras vēsturē* (I.—IV., 1946.—1947.) ar dažiem grozījumiem pārņēmis J. Sila terminoloģiju un runā par ētisko, aistētisko, psiholoģisko un sabiedrisko reālismu, tautisko, nacionālo, sabiedrisko, filozofisko un individuālo romantismu u. t. t., klasicisma jēdzienu viņš ignorē. Reālismu viņš definē kā „pozitīviskā pasaules uzskata izpaudumu metonīmiskā izteiksmē“ (III, 11.; IV, 16.), tātad apvienodams filozofijas un stilistikas jēdzienus. Apšaubāms ir jau pirmais no tiem (vai katrs reālists būtu pozitīvis O. Konta filozofijas nozīmē?), bet gluži nepareizs ir otrais: ja reālists ir tāds rakstnieks, kas lieto metonīmisku izteiksmi, tad iznāk, ka cits rakstnieks, kas lieto, piem., sinekdochas, epitetus vai salīdzinājumus, vairs nebūtu reālists. Savas lit. vēstures IV daļā, kur speciāli aplūkoti literārie virzieni un tie iedalīti pa laikmetiem (tautas atmodas, brīvības cīņu un neatkarības laikm.), viņš nodarbojies sīkāk ar virzienu klasifikāciju. Viņa uzrādītie pamatvirzieni ir: reālisms, romantisms, impresionisms, simbolisms, konstruktīvisms (dekadentismu un ekspresionismu viņš uzskata par romantisma paveidiem). Reālisms tālāk iedalīts: 1) ētiskā, psiholoģiskā un sabiedriskā un 2) pozitīvā un radikālā reālismā. Romantisms iedalīts tautiskā, sentimentālā, individuālā un universālā romantisma paveidos (pēdējais savukārt iedalīts filozofiskā, nacionālā un sociālā romantismā).

Symbolisma paveids varot būt arī — reālais simbolisms. Visa šī komplicētā klasifikācijas sistēma esot „līdzeklis sagrupēt rakstniekus pēc kopējām pazīmēm, lai lasītājs vieglāk varētu orientēties viņu darbos“ (IV, 5.). Panākts gan gluži pretējais: visādu jēdzienu jucekliba. Piem., ja viens ir ētisks reālists, tad otrs varētu būt arī — neētisks? Un ja viens ir aistētisks reālists, tad otrs būtu — neaistētisks? Jau R. Millers-Freienfelzs dibināti norādījis, ka „lieli dzejas darbi verd no tādiem cilvēka dvēseles dziļumiem, kur ētiskas, reliģiskas un aistētiskas jūtas nav šķirojamas. Ja mūs, kas šodien lasām Sofoklu vai Danti, interesē tikai aistētiskā puse, tad tas nebūt nav pierādījums, ka dzejnieka vienīgie daiļradīšanas dzinuli būtu bijuši tikai aistētiskie momenti. Izšķirīgs ir tikai jūtu stiprums un dziļums, ne veids“ (*Poetik*, 9.). Patiesi, vai grieķu traģēdi, Dante, Gēte u. c. lielle klasiķi, savus darbus sacerēdami, ar lielu patosu nav izcīnījuši sava laikmeta ētiskas un politiskas cīņas? Tikai šīs kādreizējās aktualitātes tagad zaudējušas savu spilgtumu un izprotamas tikai speciālam pētniekam (piem., Gētes *Fausta* komentāri), bet kas ņemsies apgalvot, ka šādi darbi ir „ētiski“, „sabiedriski“ u. tml., bet nav „aistētiski“? Tikpat samākslota ir arī romantisma klasifikācija. Nevar visur piekrist prof. K. Kārklīņam arī tad, kad viņš sāk rakstniekus novietot savās klasifikācijas būrišos. Piem., R. Blaumanis nodēvēts par „aistētisko reālistu“ („aistētisks reālisms aplūko literatūras parādības no skaistuma viedokļa“). Nē, Blaumanis gan nav tīrā aistētisma pārstāvis! Vai viņa darbos mazums ētisku problēmu (*Pazudušais dēls*, *Indrāni*) un sociālu konfliktu (*Andriksons*)? Bet visspilgtāk gan iezīmējies viņa dzīves tēlojums psiholoģiskā plāksnē (*Uguni*, *Nāves ēnā*, *Salna pavasari*, *Raudupiete*). Tāpēc gan pareizāk būtu sacīt, ka „psiholoģiskais reālisms ir Blaumaņa mākslas formula“ (K. Osis, *Blaumaņa mākslas formula*, *Sauksme*, 1946., Nr. 25./27.). Tikpat patvaļīga un nejauša ir romantiķu ierindošana dažādos šī virziena paveidos. Pieņēmis R. Kļaušņa apgrozībā laisto „tautiskā romantisma“ jēdzienu, prof. K. Kārklīņš tam blakus liek „nacionālo ro-

mantismu" (A. Niedras personā). Skaidrs, ka Niedram neder tā pati signātūra, kādu piesprauž Auseklim un Pumpuram, bet kāda tad būtu principiālā atšķirība starp „tautisko“ un „nacionālo“ romantismu? Tad — vai Aspazijas un Raiņa dzejas darbi ir būtiski tik vienādi, ka tos var apzīmēt vienlīdzīgā nozīmē par „sabiedriskiem romantiķiem“? Tāpat zināma atšķirība būs konstatējama starp J. Poruku un Fr. Bārdi kā „filozofiskiem romantiķiem“ (vai nīčēanietis Poruks drīzāk nebūtu dēvējams par individuālu romantiķi?). K. Skalbe un J. Akurāters salikti kopā kā „individuāli romantiķi“, bet kā šīnī jēdzienā lai iekļaujas J. Akurāters kā dedzīgais nacionālists ar *Pēteri Dangu, Latvijas balādēm, Viesturu* u. tml. darbiem un K. Skalbe ar patriotisko dzeju? Tā pa šo „ismu“ klasifikāciju mēs maldāmies kā pa labirintu, un rodas iebildums iebilduma galā. Arī laikmetu iedalījumam pieņemamās šķirtnes ir tikai literātūrvēsturnieka mehāniski ievilkta robežzīmes, jo literātūras attīstība katrā tautā ir vienmēr dzīva, plūstoša straume. Tāpēc literātūrvēsturnieks nedrīkst runāt tik sausā kanceljas reģistratora stilā, kā to dara prof. K. Kārklīšs, sacīdams, piem., tā: „Tautas atmodas laikmets sākas 1856. g. un beidzas 1893. g.“ (II,7.). Pat kādā notāriālā līgumā paredzēts darījums ar precīzi fiksētu sākuma un beiguma momentu ne tā iesākas, ne beidzas, kur nu vēl literātūras attīstības periodi!

J. Vesēļa *Latv. rakstniecības vēsturē* (1947.), kuŗai gan trūkst īstas vēsturiskas konstrukcijas, stila un virzienu problēmas sakarā ar periodizāciju daudz nopietnāk pārdomātas. J. Vesēlis nav baidījies izteikt vienu otru patstāvīgu un oriģinālu domu, atsakoties no agrāko literātūrvēsturnieku konvencionālajām formulām. Tā viņš atzinis par nepareizu Ausekļa un Pumpura apzīmējumu par romantiķiem, jo Auseklim, piem., nav romantiķiem raksturīgā subjektivisma: „viņš meklē tikai visai tautai nozīmīgo. Viņa dzeja ir objektīva, idejiska, ar personiskām jūtām neiekāršota. Tā nav dzejojuši romantiķi, bet gan literātūras sākumu epīķi un klasīķi“. J. Vesēlis arī atrod

par vajadzīgu ievest latviešu literātūras vēsturē mācību par klasicismu.

Secinājums no visa teiktā var būt vienīgi šāds: stīlu un virzienu izpratnē sakarā ar periodizāciju mūsu literātūrvēsturnieku darbos valda tik liela neskaidrība, ka šīnī ziņā nepieciešama radikāla revīzija. Sistēmātiskas pārskatāmības un skaidrības nodibināšanai te vajadzīgs balstīties uz jaunākiem literātūras teorijas atzinumiem, necenšoties tik daudz pēc zināmas signātūras pielāgošanas katram autoram, kā dodot vispārīgus stīlu un virzienu raksturojumus un norādot, kas šīnī ziņā mūsu literātūras attīstībā patstāvīgi radies un nodibinājies, kas un kādos laika apstākļos nācis ietekmes veidā no cittautu literātūras un kā tas organiski iekļāvies mūsu literātūrā vienā vai otrā attīstības posmā.

III

Atsevišķa rakstnieka un viņa darbu iesaistīšana literātūras vēstures gājienā un tā periodizācijas sistēmā ir uzdevums, kas literātūrvēsturniekam dažkārt var sagādāt lielas grūtības.

Katra vēsturiska apcerējuma pamatā ir dedukcija. Turpretī prof. E. Zicāns (min. rakstā) prasa induktīvu metodi: „Pirmais solis ir atsevišķa mākslinieka un viņa darbu izpētīšana, kam seko tālāki vispārinājumi“. Te nu rodas jautājums: pie kuŗas no šīm metodēm īsti turēties? Atbilde var būt pavisam vienkārša, ja protam izšķirt divas dažādas lietas: 1) literātūrvēsturnieka pētniecības darbu un 2) viņa darba rezultātu vēstures konstrukcijas veidā. Pirmajā gadījumā viņš lieto induktīvo, bet otrā — deduktīvo metodi.

Kā vajadzētu risināties literātūrvēsturnieka darbam pirmajā pakāpē, to prof. E. Zicāns (min. rakstā) diezgan skaidri norādījis: vispirms uzmanības centrā ievirzās rakstnieka radītāja personība, literātūrvēsturnieks studē rakstnieka biografiju un viņa personības attīstību, ņemot vērā tā laikmeta materiālo un garīgo vidi, bet paturot acīs to, ka „topošais mākslinieks paņem no savas vides to, kas atbilst viņa būtībai, atmezdams pārējo kā nederīgu un nevajadzīgu“. Pie tam

literātūrvēsturnieks var „pieklaunēt pie viņa mākslas darbnīcas durvīm“, lai „dabūtu pārskatu par aplūkojamā rakstnieka darbiem“. Pat rakstnieka darbu chronoloģisks sakārtojums un datējums ir tikai „metodoloģisks priekšdarbs pārskata iegūšanai“. Darba tālākā norise būs šāda: „Ja tas ir panākts, ja zinātnieks ir jau izstudējis rakstnieka personību un īpatnības, kas, protams, atspoguļojas arī viņa darbos, tad iespējams atrisināt svarīgu problēmu, kas dzejnieka darbos ir svešs un kas viņa paša. Kļūst redzami visi „vides“ iespaidi un kā dzejnieks ar tiem cīnījies, tos asimilēdamās vai atmezdams. Noskaidrojas arī, cik lielā mērā dzejnieks ir satura vai formas ziņā sekojis svešiem paraugiem un kādiem, kā arī, ko viņš ar to ir panācis“. Tā visbeidzot notiek iedziļināšanās dzejnieka daiļradīšanas procesā, kas ir „īpatnēja parādību uztvere, pārveidošana mākslinieka garā un atspoguļošana mākslas darbā“. Tā noskaidrojas arī rakstnieka stila būtiskā īpatnība, jo, atceroties K. Langes definīciju, stils ir „mākslinieka īpatnējais paņēmiens īstenības vērošanā, tās faktu izvēlē, to pārveidošanā un savu tēlu radīšanā“ (prof. E. Zicāna daiļradīšanas procesa formula te sakrīt ar K. Langes stila izpratni).

Pirmais darba posms paliek literātūrvēsturnieka kabinetā vai arī parādās publikācijās, kas vēl nav literatūras vēsture, bet tikai studijas, materiālu sagatavošana tai par atsevišķu rakstnieku dzīvi un darbiem. Tā ir **a n a l i t i s k ā** pētniecība. Otrs literātūrvēsturnieka darbā posms sākas no tā brīža, kad viņš lūko **s i n t e z ē t** iegūtos faktus un atziņas, radot iespējamus kopslēdzienus par kāda rakstnieka darbību un vēl tālāk par vairāku rakstnieku grupām. Kādai jābūt šai otrā darba posma norisei, arī to norādījis prof. E. Zicāns (turpat): „Ja kāds rakstnieks un viņa darbi ir izpētīti, tad nebūs grūti noteikt arī viņa vietu literatūras vēsturē, kas ir tautas gara dzīves vēsture“. Te nu sākas cikliskas attīstības un laikmeta kontūru zīmēšana. „Katrs laikmets ir dažādu paaudžu polifonija, veļ sarežģītu ainu, taču tam ir savu stilisko līdzekļu dominante un sava garīgā pamatievirze. Kā tvērt šo ievirzi, izejot no formu problēmatikas? Jā-

meklē abiem kopēja sakne. Tādu varam sākatīt zināmos galvenos kodolos, ap kuriem kristalizējas laikmetu dzīves izjūta un pasaules uztvere, kas strāvo pašā formu valodā. Ar šādiem kodoliem sapratīsim vadītāju noskaņu un ideju režģus, kas strāvo un izpaužas veidolos“ (prof. J. Siliņš min. rakstā).

Pārejot no atsevišķu rakstnieku darbu analīzes uz sintētiskiem kopsavilkumiem, mūsu literātūrvēsturnieki, kā redzējam, ir gan izrādījuši lielu centību dažādu parādību klasificēšanā, taču dzejas izpratnei un vēsturiskai pārskatāmībai tas ne katrreiz nācis par labu. Nebūtu jābaidās vienu otru autoru ar viņa darbu komplektu dažreiz atstāt bez noteiktas signatūras, ārpus visām katēgorijām, sevišķi tad, ja aplūkojams liels, jeb, kā mēdz sacīt, „vienreizīgs“ talants, jo virzienus, stilus un laikmetus taču rada lielas personības, nevis otrādi. Nemsim, piemēram, Raini, kurū parasti mēdz apzīmēt vai nu par simbolistu, vai par romantiķi. Atcerēsimies, ko viņš pats par sevi teicis: „Neesmu simbolists. Tas izsaka par maz. Tāpat arī neesmu ne impresionists, ne romantiķis. Vajaga cita vārda, ar ko mani apzīmēt“. Viņš bijis reizē vientulības izjūtu nomākts individuālists un aktīvs politisko cīņu līdzdalībnieks, reizē nacionālists un sociālists, reizē mūsu tautas tradīciju gara turpinātājs un pasaules lielo klasiku mācekļis; būdams reizē vismaigākais jūtu lirīķis un dziļš intelektuālists, viņš savā domu koncepcijā tiecies uz veselu laikmetu, pat kosmiskā „visuma“ sintezi; viņš reizē rakstījis lirisku impresiju miniatūras un cēlis drāmatisko kompozīciju varenās katedrāles, tā tiekdami uz klasicisma monumentalitāti. Jā, kāda signatūra te būtu īsta un pāreiza? Un kam lai ticam: literātūrvēsturniekam, kas iesprauž satura un formas gigantu vienā vai otrā „isma“ katēgorijā, vai dzejniekam pašam, kas protestē un saka: „Vajaga cita vārda, ar ko mani apzīmēt“?

Te būtu viens no spilgtākiem piemēriem, kas liek nopietni apcerēt, cik apdomīgam jābūt literātūrvēsturniekam, lai neradītu pārāk vientiesīgas un nenozīmīgas formulas, kas tālākās sintezēs un periodizācijā tik un tā izrādīsies nederīgas.

C H R O N I K A

SCIENTIAE ET PATRIAE

(No referāta Latvijas univers. saimei pag. gadā, universitātes gada dienā.)

Ja runājam par mūsu universitātes izcelšanos, tad varēsim ar vecu vārdu sacīt, ka tas ir noticis, kad laiks bija piepildīts. Proti, agrāk augstskola ar latvisku raksturu nebija domājama nevien aiz politiskiem iemesliem, bet ka tai trūka priekšnoteikumu arī kultūras ziņā. Ja priekš 100 gadiem kāds būtu runājis par tādu skolu latviešu apstākļos, tad tas būtu noticis tikai ar rūgtu izsmieklu. Trūka mācības spēku, nebūtu bijis vajadzīgā kontingenta studentu un nepavisam nebūtu vēl bijis pie rokas vajadzīgās literatūras. Atgādinu, ka 1839. g. Vidzemē, nodibinot draudzes skolotāju semināru, Cimzem nācās izkaņot tiesību savus audzēkņus mācīt ar vācu valodas palīdzību. Zināms, dažs domās, ka Cimze nav diezgan augstu cieniņš savu tēvu valodu. Bet tas ir nožēlojams aizspriedums. Cimze, taisni otrādi, uzdrošinājās izteikt prasību, ka latviešiem latviešu zemē pienākoties tādas pat tiesības kā vāciešiem Vācijā un frančiem Francijā. Praktiskās iespējas tomēr bija citādas, un ja Cimze pirmajā laikā savus audzēkņus būtu skolojis tikai ar latviešu valodas palīdzību, tad līmenis būtu bijis pārāk zems, jo trūka, piem., daudzmaz noderīgu grāmatu. Ja pirmajos dziesmu svētkos entuziasts Kronvalds sludināja latviešiem un latviešu valodai jaunus laikus, tad viņam uz to bija zināma tiesība, bet šiem jauniem laikiem pretim bija noiets liels solis taisni ar Cimzes mūža darbu un viņa audzēkņu darbību visā Vidzemē. Galda runā pirmajos dziesmu svētkos Cimze ne velti runāja par „trējādiem bāleļiņiem“. Minēdams tēva brāli un mātes brāli, viņš kā apdomīga amata persona bija parādījis vajadzīgo ievēribu krievu un vācu varām latviešu kultūras dzīvē, bet augstāko uzdevumu, zelta yaka līdināšanu, viņš bija rezervējis istajam brālim, t. i. latviešu tautai pašai. Un tiešām! latviešu pašu starpā bija sākusies un pakāpeniski augusi stiprāka gara dzīve. Domāsim tikai par Juri Allunānu, par Pēterburgas Avīžem, Valdemāru etc. Klāt nāca arī tas, kas zemnieku turība vairojās un līdz ar to latviešu bērniem atvērās skolas, latvieši dibināja biedrības, īpaši korpus, ieņēma amatus etc. Dzīve gāja strauji uz priekšu. Bet neļūkojot uz šo straujo attīstību, vēl manā jaunībā par latviešu universitāti būtu grūti bijis domāt. Jau studentu skaits jā. Kad 1891. g. nonācu Tērbatā, Lettonias aprindām piederēja 92 personas, literāriski zinātniskajā pulciņā locekļu skaits bija stipri mazāks. Tā, Rīgu, Pēterburgu un Maskavu līdzī skaitot, studējošo latviešu skaits varēja sniegties kādos simtos. Universitātei ar visām humānītārajām un tehniskajām fakultātēm tas būtu bijis pārāk mazs sastāvs. Pieminu, ka pat vidusskolas Lat-

viņā vēl nebija ieguvušas latvisku raksturu. Tā Jelgavas ģimnazija 1891. g. pēc sastāva bija pārsvarā vāciska. Mācības valodā patlaban notika maiņa, jo vācu valodai atņēma vietu krievu valoda. Par latviešu valodu gādāts netika. Skolnieku starpā, īpaši vecākajās klasēs, ar kuņām man gadījās vairāk iepazīties, latvieši bija minoritāte, pie tam neliela. — Vēl grūtāks tai laikā būtu bijis jautājums par mācības spēkiem. Praktiskajā teoloģijā gan bija jau Vidzemes draudzēs diezgan daudz noderīgu spēku, kas šai katedrai būtu darījuši godu — domāsim par Kundziņu, Avotu, Irbi —, bet jau teoloģijas citās nozarēs būtu bijuši neaizpildāmi robi, kur nu vēl citās zinātnēs! Kaut ko dzirdēja par retiem, izkaisītiem spēkiem, bet viņu skaits nebija liels un viņu sakars ar latvietību ne ikreiz skaidrs. Ar vienu vārdu sakot, latviešu zinātnieku bija vēl plāna kārtā, kas nevarēja segt visas akadēmiskās vajadzības. Ka tas tā ir, to rādīja, piem., 1896. gads. Rīgā tobrīd notika Viskrievijas arheologu kongress, kas Baltijas tautām deva iespēju zinātnē reprezentēties. No vācu puses šī iespēja tika spoži izmantota, bet cits stāvoklis bija īgauniem un latviešiem. Ar V. Olava enerģiju latvieši gan sarīkoja labi izdekušos etnogrāfisku izstādi, bet nebija latviešiem zinātnisku referātu, izņemot vienu, ko bija sarakstījis Krodzenieks un nolasīja F. Veinbergs. Man personīgi tas sagādāja atziņību un prieku, jo R. L. b-as priekšnieks Grosvalds, lai robu kaut druscīņ aizpildītu, referentos iesaistīja mani, jauneklīgo referentu tīri no ielas paņēmdams. Kā citādi bija izveidojušies apstākļi Latvijas laikā, arheoloģisku kongresu rīkojot. Improvizētus referentus tagad nevienš nebūtu domājis aicināt. Un kā arheoloģijā, tā citās zinātnēs laiki bija mainījušies, gan pakāpeniski, bet arī radikāli; tādā mērā, ka, maz gados veidodamās, Latvijas universitāte godam strādāja dažu dažādās zinātnēs nozarēs. Trūkumi, protams, ir visās lietās; bet ja šodien skatāmies atpakaļ uz Latvijas universitātes īso mūžu, tad drīkstēsim liecināt, ka viņa ir pildījusi, ko viņa savā devīzē rakstījusi: *Scientiae et patriae*.

Bet kā būs ar mums tagad trimdas apstākļos, kad viss, kas iegūts, liekas noārdīts un pamests? Kāda varētu būt mūsu kalpošana zinātnei un tēvijai? No savas tēvu zemes gan esam šķirti, bet mēs paši kā personības esam savas tēvzemes sastāvdaļa. Mēs esam pielīdzināmi kuģim, kas tēvzemes krastus gan pamet, bet, ar tēvijas karogu braukdam, ir šīs tēvijas neatņemama daļa. Vai domāsim par to arī tādā kārtā, ka esam savas tēvijas sūtņi, pie kam katram no mums ir uzticēta kāda pilnvara. Par šādām morāliskām pilnvarām runāt ir tiešām pie-

tiekams iemesls. Mēs taču izkaisīti dzīvojam starp daudz tautām, kas agrāk ar Latviju varbūt nekādā kontaktā nebija nākušas un kurām latvietis bija svešs. Tīri dabīgi šīs tautas par latviešiem un Latviju spriedīs pēc tā iespaida, ko tās gūst no mūsu trimdniekiem. Un nu ir nopietns jautājums, vai šīs iespaids ikreiz būs pozitīvs. Nedrīkstam aizmirst, ka kapa apstākļi, nometņu dzīve un trūkums lielā mērā draud ieskrāmbāt mūsu tautas morālisko seju. Tad nu taisni uz latviešu tautas akadēmisko jaunāni krūt svarīgs un goda pilns uzdevums rādīt svešajai pasaulei mūsu tautas pozitīvās īpašības, sevišķi centību un godprātību. Gribētos te pieminēt, ka arī svešumā mums nākas paust savas dziņas pēc kultūras, lai latviešiem nevarētu pārnest šinī ziņā vienaldzību vai nolaidību. Ja tautas dziesma saka:

Garām gāju sīla maļu,
Aboliņu dēstidams;
Es gribēju sīla zemi
Par ārisku padarīt,

tad ļoti apsvicams būs arī katrs solis, kas palīdz trimdnieku dzīvē izkopt un saglabāt labu ārēju iekārtu, īpaši, lai mēs, kultūras tautu vidū dzīvodami, tām neizskatītos kā „sīla mala“. Visvairāk tomēr kommitoņi var darīt kalpošanā zinātnei. Nopietna nodošanās studijām dod jaunatnei izredzes sasniegt vispirmā kārtā jau panākumus praktiskā plāksnē; jo nevar būt ne mazāko šaubu, ka, izkoptot spēkus nopietnās studijās, inteliģents jauneklis sev nodrošinās dzīvē vietu un varēs, ja laiki grozās, savus spēkus lietāt arī tēvzemes labā. No mājām esam izgājuši tukšām rokām un tukšām kabatām; garīgā bagātība ir viss mūsu kapitāls un nākotnes cerība, un

Daža laba rudzu klēts
Gudra vīra galviņa.

Lietderīgai gudrībai pienākas goda vieta visos laikos, bet jāsaka, ka mūsu dienās, kur valda krīzes visu visādas saimniecības laukos, „gudri vīri“, kas prot roku darbā pielikt lietpratīgi, ir sevišķi meklējami un atzīstami. Tomēr ne šī praktiskā puse ir pats svarīgākais: kalpošana zinātnei sniedzas dziļāki cilvēka būtībā. Zinām jau, kaut no saviem skolnieku gadiem, kādu mantojam gandarijumu un prieku, ja esam kādu rēķinumu uzdevumu pareizi atrisinājuši. Lūk, augstākie spēki cilvēka dvēselē grib tikt darbīgi un viņu aktivitāte, nogremdēšanās neizsmejamo atziņu dzelmēs ir kas vairāk nekā praktiskie panākumi svārstīgajā ikdienas dzīvē. Dzīves jūklīm stāv pāri tas atziņu meklētājs, kas, ienaidniekam visu apkārtni postot, var vēl pilnā koncentrācijā pievērsties saviem pētījumiem, gādājot tikai, ka viņa domu gaita netiktu traucēta: Noli tangere circulos meos! Arī no šī viedokļa skatoties, un no šī it sevišķi, ir apsvicama tā parādība, ka latviešu jaunatne arī trimdas apstākļos nav zaudējusi centību un mūsu studējošo skaitis sniedzas tūkstošos. Ja studijām būtu arī tīri teorētisks raksturs, garu kopdāmas, horizontu paplašinā-

damas, viņas savā laikā var izrādīties derīgas arī reālajā pasaulē. Prof. P. Šmits kādreiz sacīja, ka pārāk liels praktiskums neesot praktisks. Tā drīkstam cerēt, ka arī mūsu kommitoņiem dziņas pēc teorētiskām atziņām nebūs par šķērslī dzīves uzdevumu pildīšanā; protams, gan ar to noteikumu, ka studēšana neaprobežojas ar ieskaitīšanos kādā fakultātē, bet ir patiesā kalpošana zinātnei.

Te nu gan — un šķietami ne bez pamata — kāds varētu iebilst, ka mūsu dienu jaunatne nemaz īsti nedabū koncentrēties, lai patiesi izjustu zinātnes saldumu. Pārtikas rūpes, mazturība, skrīniņi, sliktā satiksme, literatūras trūkums u. t. t. ir lieli šķēršļi trimdnieku izglītības ceļā. Bet nav tā, ka visas šīs parādības būtu vērtējamas tikai negatīvi. Vispirms, drīkstam teikt, šie mums nepatīkamie apstākļi vairo dzīves pieredzi. Parastajā, ērtajā dzīvē cilvēks tādās grūtībās nonāk reti un līdz ar to mazāk izkoptas viņa spējas orientēties visādās situācijās. Klāt nāk vēl tas, ka, svešu tautu vidū dzīvodami, mēs gribot negribot uztveram daudz ko tādu, ko, tēvzemē un mierā dzīvodami, pamanijuši vis nebūtu. Iecerēsimies tūk 1905. gadu! Cik dažs no toreizējiem emigrantiem bija tēvzemei vēlāk derīgs taisni tā iemesla dēļ, ka bija svešumā vārstījies bēdu durvis. Kā par teiksmaino Odiseju ir dziedāts, viņš esot iepazīnis ar svešām tautām un ieražām, tā trimdnieka ceļš viņam arī rāda daudz ko jaunu. — Bet šaurie apstākļi, grūtības, svešums izkopt nevien attapību un vaļņo pieredzi, tamlīdzīgi dzīves noteikumi norūda arī raksturu. Vecā derība uzsver, tas vīram esot labi, ka viņš jūgu nesot jaunībā. Glēviem cilvēkiem nav nākotnes pašiem, jo mazāk tie spēš nodrošināt nākotni tēvzemei, kam vajadzēs karstu sirdi un nenogurstošu roku. Jo lai mūsu tēviņas attīstību iedomājamiem ejam vienā vai otrā virzienā, viena lieta ir skaidra, ka jauna dzīvība tur ir ceļama uz drupām, kālab no ērtas dzīves nebūs ko saņņot. Kā citādi uz šādu dzīvi lai gatavojami, kas disciplinēdami un ierobežodami savas prasības? Būs mūsu akadēmiskai jaunatnei tāpēc pie laika jāiegūmē, ka „tikai caur grūtībām Vīrs par vīru var rūdināties“, un tikai disciplinējoties var kalpot scientīae et patriae.

Prof. L. Bērziņš

VEL PAR BALĀDI

Šīs manas piezīmes turpina un papildina manu rakstu par balādes uzbūvi, kas iespiests Ceļā 1946. gada 4. burtnīcā, tāpēc te izteiktais nebūs labi saņemams bez iepazīšanās ar minēto rakstu.

Esmu priecīgs, ka ieskaits par augšējo un apakšējo norisi kā balādes būtisko pazīmi, par ko runāju iepriekšējā rakstā, ir atradis atbalsi un ievēribu vienā otrā latviešu literārā apcerējumā. Par šo abu norišu konstruktīvo lomu man ir šie vairs tikai nedaudz ko piebilst.

Jau minēju, ka augšējā norise, kas ir nereāla un tinas liktenīgā noslēpumā, beidzot sadurās ar apakšējo norisi, kas rit reālā, visiem pārredzamā, plāknē. Šī abu norišu saskaršanās ir arī balādes — parasti

drāmatisks, nereti pat trāgiskais — atrisinājums. Ar šo atrisinājumu, kas lasītājā rada jūtu sasprindzinājumu, savā apcerējumā saistīju katarses vārdu, aizņemoties to no grieķu trāģēdijas. Arī katarses vārds, šai sakarā minēts, ir parādījies pēc tam dažos apcerējumos par balādi. Arī tas mani iepriecina, jo norāda, ka izvēlētais vārds ir bijis vietā un ir pieņemams un saprotams.

Kā jau teicu, abām norisēm jāstājas, lai balādiskais noskaņojums varētu rasties, un parasti tas tā arī mēdz būt. Tomēr dažos gadījumos šis atrisinājums un reizē ar to arī balādiskais noskaņojums rodas, abām norisēm vēl nemaz nesastopoties, bet tikai lasītājam zinot, ka šīs norises nākotnē sastapsies. Iepriekšējā rakstā minēto iemeslu dēļ man arī šoreiz jāņem teiktā ilustrēšanai piemēri no manām balādēm.

Balādē Sarkanā svītra apakšējā, reālā norise ir tā, ka Šēnbrunnas parkā rotālās divi bērni — Mocarts un Marija Antuanete. Viņu bērnišķīgajam sarunām tomēr vijas cauri divains skumīgums, un šo skumīgumu kāpina līdz baiguma sajūtai šķietami mazsvarīgā saruna par dārgakmeņiem, svešo valsti, kurp mazo meiteni aizprecēs, un kakla rotas iežņaugto sarkano svītru kaklā. Šī baigā augšējā norise, kaut gan parādās, tomēr ar apakšējo norisi nesadurās vienkārši jau tādēļ vien, ka tās vienu no otras laika ziņā šķīr dažī desmiti gadu. Pieejot šai balādei ar iepriekš minēto shēmu, var likties, ka tāpēc balāde paliek bez atrisinājuma un nepabeigta. No lasītāja varētu sagaidīt, lai viņš drusku zina vēsturi. Tāpēc jāpieņem, ka, lasot par dārgakmeņiem, viņš atcerēsies Marijas Antuanetes kaislību uz tiem, atcerēsies gadījumu ar dimantu kakla rotu, un sarkanā svītra viņam atgādinās gīlotinās asmens griezienu. Lasītājam, zinot Marijas Antuanetes likteni, bērnu runas un nojautu baigums kļūst zīmīgs, viņš redz abas norises tālā nākotnē satiekamies un balādes darbību un uzbūvi konstruktīvi noslēdzamies. Liktenības izjūtu te vēl kāpina tas, ka, abām norisēm balādē nemaz nesaduroties, vēl it kā paliek brīva iespēja izvairīties no šīs liktenības nākotnē. Mēs zinām, ka tas tomēr nevienam nav iespējams.

Vēl par abām norisēm runājot, jāpiemin, ka augšējā norise parasti nav zināma nevienai personai, kas balādē darbojas, brīžiem tā tikai nojaužama. Tomēr katrreiz tam tā nevajag būt, dažkārt visu balādes darbību ar abām norisēm pilnīgi pārredz un saprot daļa personu, un tikai otrai daļai augšējā norise nav nedz redzama, nedz saprotama un paliek visu laiku apslēpta. Šai apstāklim tad arī meklējams balādes kāpinājums, atrisinājums un katarse. Piemērs šādai balādei ir Sfinga smaids (Ceļa 1947. g. 12. burtn.). Te zinātnieks Tuljē kļūdas choleras sīkbūtes noteikšanā. Tuljē maldīgi notur par sīkbūtem asinis redzamos trombocītus. Šo kļūdu pamana Roberts Kochs, kas pats ir uz pēdām meklējamai sīkbūtei, un dodas pie Tuljē aizrādīt tam viņa kļūdu. Tuljē pa tam ir saslīmī ar cholera, un Kochs sastop viņu nāves gultā. Nevēlēdamies mirēju apbēdināt, Kochs apgalvo, ka viņš, Tuljē, esot sērgas sīkbūti ārklājis, un ka viņa

vārds palikšot pasaules piemiņā, slavas spožuma apmirdzēts. Apakšējā norise te ir Tuljē meklēšana pēc sērgas sīkbūtes, vēlākā saslīmīšana un miršana. Augšējā norise, kas nav zināma Tuljē, bet zina māma Kocham, ir tā, ka Tuljē, sīkbūti noteicot, ir kļūdījies, un ka miršanas brīdī Kochs melo, apzīmēdam Tuljē par sīkbūtes atklājēju. Šie meli dara Tuljē miršanu vieglu, un, mājup ejot, Kochs domā, ka pastarā tiesā viņam šie meli tiks atzīti par vērtīgākiem, nekā visas viņa pateiktās patiesības. Balādes atrisinājums te ir cilvēka augstsirdīgajā rīcībā, darot otram cilvēkam vieglu miršanas stundu, pie tam droši pārkāpjot parasto patiesības un melu robežu.

Vērtējot abas balādes norises, vēl aizvien nākas sastapties ar ieskatiem, ka augšējo irreālo norisi var realizēt vienīgi pārdabiskas būtes, kā velns, ragana vai kāds vinpasaules ceļu gaitinieks. Kaut gan par šo jautājumu esmu jau pirmajā rakstā pietiekami skaidri savas domas izteicis, it īpaši runājot par balādēm Sakrātais sudrabs un Pēdējais plāvums, tā kā man pat nav gandrīz nekā ko piebilst, atgriežos pie tā vēlreiz, lai pasvitrotu šo atziņu. Tādēļ atkārtošu: pārdabiskas būtes balādē nebūt nav nepieciešamas, gluži otrādi — ja tam balādē jādarbojas, tad tās nedrīkst parādīt skaidri saskatāmas un taustāmas. Velnam nedrīkst būt ne astes, ne ragu, ne nagu. Augstākais — cilvēkam, kas nāk saskarē ar būti, ko viņš par velnu tur, var likties, ka šai būtei ir, teiksim, smaili un gaņi nagi, vai arī tā mazuliet ož pēc sēra. Balādēs, kur šādas pārdabiskas būtes nav, darbojas liktenība, kas gan it kā izpilda kāda apmāta cilvēka vēlēšanos, bet divainā un baigā veidā, ačgārnī, ne tā, kā cilvēks ir domājis un gaidījis, un ne tā, kā to gaidījuši citi. Mārietai (Sakrātais sudrabs) sakrātā naida gan it kā noder, bet tikai... noslogojot viņas aizspiestos plakstus pēc nāves. Tuljē (Sfinga smaids) gan mirst pārliecībā, ka viņš ir atklājis choleras sīkbūti, bet tā nav taisnība.

Dažreiz šīs abas balādes norises redzamas ikvienam, un, arī ārēji aplūkojot balādi, var likties, ka tur augšējās norises nemaz nav, ka viss ir reāls un taustāms, un ka mēs lasām tikai stāstu, kam, varbūt, drusku neparasts sižets. Bet tad redzam, ka kāda darbība ar savu pārcilvēcisko raksturu un spēku augsti paceļas pāri ikdienas dzīvei, kļūst liktenīga un top par augšējo norisi. Balādē Pēdējais ieraksts (Ceļa š. g. 1. burtn.) mācītājs palicis viens mācītāja mājā ar savām draudzies grāmatām, kur viņš rūpīgi gadu no gada ierakstījis ikviena draudzes locekļa mūža gaitas līdz pat miršanas brīdim. Tagad, mēra laikā, draudze ir izkliudusi pa mežiem, līdzī pārējiem aizgājuši arī viņa mājas iemētnieki. Mirušos vairs neviens nespēj pieteikt mācītājam un aizvest uz kapsētu apbedīt. Ja kāds to arī vēl spētu, tad bailes no aplīšanas' ar mēri, kas ļoti iespējama satiksmē ar citiem cilvēkiem, ikvienu attur iet uz kapsētu un mācītāja mājū. Beidzot mācītājs mana, ka sērga pielipusi arī viņam. Pēdējiem spēkiem viņš notur miršējam paredzētos dievvārdus, skaita miršanas lūgšanas, bauda svēto vakareidienu un beņ sev uz krūtīm trīs sau-

jas zemes, pagrābis tās no trauka, kur aug kupla mirte. Liekas, ka te nekādas augšējās norises nav un ka šis sacerejums ir tikai vienkāršs stāstījums. Tomēr tas tā nav. Mēs te, piemēram, nesastopamies ar varonību, kādu parāda kareivis kaujas laukā, apzīmogodams to ar savu nāvi. Vienkārša varonība, bez blakus norises baiguma, vēl nav balāde. Pārdabiska mācītāja rīcībā gan nekā nav. Tomēr neikdienišķīgs te ir lielais miers, ko mācītājs parāda apstākļos, kas citus, vājākus, būtu satricinājuši līdz pašiem dvēseles pamatiem. Viņa izturēšanās priekš nāves, pievienojot tai vēl balādē attēloto vientulīgo baigumu, paceļas pārcilvēciskā plāknē, to lasītājs nevarēja iepriekš ne sagaidīt, ne nojaust, tā kļūst par balādes augšējo norisi. Pēdējais mācītāja ieraksts draudzes grāmatā ir arī balādes atrisinājums.

Tāpat jāsaka, ka balāde nebūt nav vienmēr baigu vai drūmu un bēdīgu notikumu attēlotāja, kā dažkārt var lasīt literatūras teorijas mācības grāmatās. Cirtautu balāžu starpā sastopamas arī t. s. kōmiskās balādes, gan ar balādei raksturīgajām divi norisēm, bet ar kōmisku darbību, kas brīžiem var būt pat parupja. Šai sakarā varu norādīt kaut vai uz balādi, kur saimnieces un viņas mīļākā norādītāis naktsmāju lūdzējs ādu tirgotājs uzlien istabas augšā un pa plausu griestos noskatās, kā saimniece savu mīļāko pacienā ar cepeti un vīnu. Saimniekam mājās pārņākot, saimniece cepeti paslēpj krāsnī, viņu skapī, bet pašu mīļāko pūra lādē. Saimnieks ādu tirgotājam naktsmājas neliedz un aicina to vienkāršās vakariņās, ko saimniece pa tam uzlikusi galdā. Ēdot tirgotājs grabina kādu ādu un tad to apsauc. Saimnieka jautāts, tirgotājs saka, ka dumjā āda melšot, ka krāsnī esot cepetis, skapī vīns un pūra lādē — pats nelabais. Tā saimnieks un ādu tirgotājs tiek pie labām vakariņām un izdzen velnu no mājas. Gudro ādu saimnieks no tirgotāja nopērk par labu naudu. Augšējā norise te ir paslepen iegūto novērojumu sniegšana vientesīgajam saimniekam, kas rada kōmisku situāciju. Ka kōmika būtu balādei raksturīga, to es gan negribētu teikt, bet kōmiska balāde iespējama ir, un citām tautām šādu balāžu skaits nav pārāk mazs. Nupat atstāstītais sižets latviešiem vairāk pazīstams pasakas veidā. Balādes autoru un nosaukumu, diemžēl, nevaru precīzi pateikt.

Šādām kōmiskām balādēm dažā ziņā blakus liekamas t. s. politiskās un sociālās balādes, kurū pamatos ir politiski notikumi un sociālas problēmas. Arī te pārdabiskā un mistiskā elementa var pilnīgi trūkt. Tāpat šī elementa parasti nav jaunākajā laikā rakstītajās t. s. tehniskajās balādēs, kur ievērojama loma, kā jau nosaukums rāda, dažādām mašīnām un aparātiem. Piemēram, lidotājs, lai pievērstu sev iekāroto sievieti, grib pārspēt augstlidošanas sacensībā šīs sievietes pašreizējo mīļāko. Viņš tiešām iegūst augstuma rekordu, bet tad lidmašīna sabojājas un lidotājs nokrīt ar to zemē un nositas. Pēc augstuma mēritāja stāvokļa komisija mirušajam lidotājam piespiež uzvaru, bet tā viņam, protams, vairs nav svarīga. Arī šīs balādes autoru trimdas apstākļu dēļ nevaru nosaukt. Vēlreiz —

augšējā norise var būt mistiska un noslēpumaina, bet tādai tai nav katrā ziņā jābūt. Labi uzrakstītā balādē augšējā norise arī bez mistikas piejaukuma radīs vajadzīgo balādisko noskaņu.

Apzinīgi esmu kōmiskās, sociālās un tehniskās balādes dēvējis par „tā saucamām”, jo balāžu iedalījumam pēc to satura nav nekāda dziļāka pamatojuma. Sīkāk esmu par to izteicies jau savā pirmajā rakstā, runājot par spoku u. c. balādēm.

Var vēl rasties jautājums par balādes elementu — lirikas, drāmas un eposa — savstarpējiem samēriem. Vai, piemēram, balādēs nevajadzētu kādu no šiem elementiem palielināt, samazinot citus?

Kā jau minēju savā pirmajā rakstā, balāde nav ķīmisks savienojums, kurā sastāvdaļām jābūt noteiktā savstarpējā attiecsmē. Cik kādā balādē ietelp no katra pamatelementa, no lirikas, drāmas un eposa, to nosaka vienīgi balādes sacerētāja izjūta un īpatnība, kā arī apstrādājamās vielas raksturs. Domāju, ka manās balādēs redzama vieta ierādīta episkajam elementam.

Ar balādes kāpināto darbību un drāmatisko spraigumu saistās arī īpatnējas dzejas formas prasības. Liktenības bargums, kas balādē bieži parādās, cietība un pat nežēlība pret cilvēku, kam bieži vien jāiet bojā, gan daudzkārt tai pašā laikā augstu paceļoties pāri ikdienai un vidusmēram, prasa arī piemērotu izteiksmes veidu. Tam parasti jābūt raupjākam un negludākam par liriskai dzejai vajadzīgo. Šis jautājums ir par plašu, lai to šai vietā pilnīgi pārrunātu. Tam tikai pieskaņoties, atzīmēšu, ka, manuprāt, pa daļai lietotas pieskaņas (pieskaņa = asonance) atskaņu vietā varētu būt viens no tiem elementiem, kas pastiprina balādes raupjo un šķautnaino izteiksmi. Šai gadījumā gribētos atzīmēt, ka es nebūt neturu pieskaņu par autora darba atvieglojāju vai par atskaņu nepilntiesīgo aizstājēju. Pieskaņām ir īpatnējs skanīgums. Bez tam — tās paplašina zilbju saskaņošanas iespējas. Ar to nebūt negribu teikt, ka dzejoj ar pilnām atskaņām nevarētu. Viss ir atkarīgs no dzejnieka izjūtas. Zināms, aizvien dzejā kā dzejniekam, tā kritiķim ir jācinās ar pierastām atskaņām, ar to atkārtotošanos, nolietotošanos un nodilšanu. Ja lasītājs no viena vārda jau zina otru, ar ko pirmais saskaņots, atskaņa ir nodilusi. Labai atskaņai jābūt negaidītai, svaigai un vienreizējai, un lasītājam tā jāsaņū kā elektrības dzirkstele. Ciņa ar pierastām atskaņām ir diezgan sena. Ka mēs šim jautājumam šobrīd mūsu dzejā jau būtu pārauguši pāri, to gan nevarēs teikt. Zināms, atskaņu svaigumu un vienreizību gan reti varēs dzejā visur saglabāt, būs šur tur sastopamas arī dzirdētas un vairāk aprestas atskaņas. Tomēr no banālām atskaņām jāvirās. Aizvien ir skaidri manāma robeža, kas nodala atskaņu ziņā grūti baudāmu dzeju no labi uzrakstītas. Ja es paveru kādu trimdā nesen iespiesto dzejas krājumu, ko kritika ir diezgan ievērojusi, un redzu tur atskaņas mirdz un sirds, šalc un salds, tad es lēnā prātā aizveru grāmatu ciet — šī dzeja mani apvairo.

Balāde daudzkārt prasa pēc vārdiem, ko liriskā dzejā nekad nevarētu lietot tiem piedēvētā nedze-

jiskuma un neliriskuma dēļ. Piemēram, apstāšos pie svešvārdiem, ko vispār labā liriskā dzejā nesastop. Balādē, turpretim, raksturojot kādu laikmetu vai īpatnēju vidi, var rasties vajadzība pēc svešvārda, un tad nu dzejniekam jābūt arī drosmīgai svešvārdu lietot. Balādē Sfinga smaids, gan pēc zināmas vilcināšanās, esmu lietojis bioloģijā pazīstamo vārdu „trombociti“. Domāju, ka tas tur bija vajadzīgs.

Esmu sastapies ar domām, ka pārāk sīka, lai neiteiktu — pārāk pedantiska kāda dzejas veida, šai gadījumā balādes, teorētiskā analīze pašam šo balāžu rakstītājam nepiederētos, jo tā nomainātu brāzmīgās un intuitīvās radīšanas prieku, kas nepazīst prāta nospraustu robežu, bet tomēr rada mākslas darbu pilnīgā skaistumā. Vēl vairāk, mēdz teikt, ka ja kāds grib radīt mākslas darbu, bet, tam topot, to pastāvīgi kontrolē ar mērķu, tad ar to gan radīsies prāta nosprausta konstrukcija, bet dievišķīgās dzirksteles (lūdzu man piedot šo klišeju!) tur nebūs.

Domāju, ka tas tā nav. Vismaz, pro domo sua runājot, varu teikt, ka vispirms gan esmu iemīļojis balādi pašu, un tikai pēc tam esmu sācis interesēties par tās teorētisko analīzi. Bez tam domāju, ka teorētiskā iedziļināšanās kādā dzejas veidā var tikai palīdzēt vēl dziļāk šo dzejas veidu iemīļot. Vai iepazīšanās ar kāda laikmeta mākslas vēsturi ir likusi atdzist mīlestībai pret šī laikmeta kādu gleznotāju vai tēlnieku? Gluži otrādi! Bez tam man visnotaļ liekas, ka visos laikos māksliniekam ir vajadzīga sava teorētiska un tehniska māka un zināšana. Mākslas darbs ir gudri vadīta sajūsmas zirga skrējējs.

Vēl pāris vārdu par sižetu izvēli. Balāžu ir rakstīts daudz. Ja izsijā kādu tūkstoti balāžu, tad redz apstrādājamos tematus ne un atkārtotajam, bet tomēr ar zināmu līdzību. Arī savām balādēm es varu dažkārt atrast cīttautu literatūrā radnieciskas situācijas. Man gan tas ir aizvien sagādājis zināmu netiksmi, bet izvairoties no tā ir grūti. Piemēram, par mēri ir rakstīts bezgalīgi daudz, ne mazāk par vilkačiem. Šur tur pieminēta kauliņu spēle; pāris gadījumos pagānu dievi palīdz kristietim, kas tos piesauc. Domāju, ka tas nav svarīgi.

Beidzot savu rakstiņu, lūdzu literatūras teoretikus neņemt man ļaunā, ka es, biologs, rakstu par literāru tematu. To darīt mani spiež mana lielā mīlestība uz balādi. Esmu arī pāris desmit gadus veltī gaidījis parādāmieš kādu rakstu par balādes uzbūvi un balādes teoriju, ko ar degsmi un prasmi būtu rakstījusi literāta spalva.

Kārlis Ābele

DAŽAS PIEZĪMES PAR BALĀDI SAKARĀ AR KĀRĻA ĀBELES UN TEODORA ZELTIŅA GRĀMATĀM

Pagāj. gadā iznākuši divi balāžu krājumi — Kārļa Ābeles Vēlais viesis Vircburgas Ceļā apgādā un Teodora Zeltiņa Balādes — apgādāts Vircburgā. Šie notikumi mūsu interesi piesaista balādei kā īpatnējam dzejas veidam un ievirza balādi uzmanības un pārrunu centrā.

Latviešu balādes vēsture jau diezgan gara, bet īpašu uzplauktumu un izzarojumus tā uzrāda taisni mūsu gadsimtā: Mūsu balāde nav veidojusies gluži patstāvīgi un neatkarīgi, kā tas ar daudziem dzejas veidiem visu tautu literatūrā, tādēļ der brīdi apstāties un pavērot balādes veidošanās vēsturi un īpatnī vīspāri.

Balādes veidošanās. Balāde sens dzejas veids, kura saturs laiku ritumā grozījies līdz mūsdienu īpatnī. Bez tam katrā tautā tas ieguvis citu raksturu, veidojoties dažādos savu pamatpazīmju apvienojumos. Vārds „ballata“ raksturo kādu senu italiešu dejas dziesmu, bet senās dejas un rotaļas tēlo notikumus ar dziļāku mītisku, reliģisku saturu. (Viduslaikos balāde izveidojas par kādu liriskas dzejas formu.)

Ar italiešu dejas dziesmām vārds kļuvis pazīstams Francijā un Anglijā. Sākumā vārds lietots pirmatnējā nozīmē, vēlāk attiecināts uz īpatnējam senangļu tautas dziesmām. (Skotu episkās dziesmas 14. g. s.) Īpaši šīs dziesmas uzplaukst 15. g. s.

Pārņemšana bijusi viegli iespējama tādēļ, ka arī šīs senangļu dziesmas dziedātas kopā ar ritmiskām un mīmiskām kustībām, bet to saturs bija mistiski dziļāks. Un tā balādes vārds piesaistās pie šīm dziesmām (senangļu). No šīm dziesmām tālāk attīstības gaitā izveidojas dzejas veids, kas patur balādes nosaukumu īpaša satura darbiem arī vēlāk. Blakus balādes vārdam bieži lietots arī romances vārds, sāļāzot šos abus apzīmējumus kopā, nešķirot vienu no otra. Šī nedrošība un nenoteiktība terminoloģijā un īpatnē pastāv vēl 19. g. s. un pat B. von Minchhauzens vēl savā 1923. g. izdotajā grāmatā Die Meister-Balladen apliecina, ka balādi un romanci dzejnieki praksē noteikti nešķirot. Tomēr balāde un romance šķiramas. Romance tipiska romāņu tautām, tur veidojusies. Francijā ar šo vārdu apzīmēts īpašs mīlestības dzejas veids. Episkais elements un bruņniecisko raksturo tēlojumi ir bijuši par iemeslu satura paplašināšanai uz balādes pusi, tuvinot balādei. Romance vieglāka, liriskāka, tai raksturīgs trochaļa pantmērs. B. Minchhauzens domā, ka romanci un balādi grūti šķirt — vienīgi pēc izjūtas, citi mēģinājumi esot veltīgi.

Balādes istā pamatne ir ģermāņu zemes, ģermāņu tautas. Tur balāde ar mūsu īpatnēnes elementiem jau sastopama tautas poēzijā.

Vecākie balāžu paraugi atrodami Skandināvijā. Tās ir varoņu dziesmas, kas balstās uz vecākām mītiskām dziesmām. Eddas dziesmas. Šīs dziesmas pauž spēku, drosmi un ar savu drāmatisko trausmi īpašā kārtā izceļas un atšķiras.

Arī vācu un angļu dzejā pazīstamas varoņdziesmas. Seniem balāžu veidiem pieder arī mītiski romantiskā balāde. (Dānijas Elfu balādes — Gētes Erlikönig.) Vēl varētu runāt par balāžu tipu, kur izpaužas cilvēku attieksmes un konflikti.

Vācu literatūrā balāde attīstās kopš 13. g. s., tā ir tautas balāde, kas atšķiras no vecākās varoņu balādes, tai vairāk episks nekā drāmatisks saturs. Īpatnējās bretoņu tautas balādes atplauksnās seno ķeltu gara kultūra. Tām eļģisks, mistēriozs saturs

un noskaņa, īpatnēja dziedoša ritmika. Ķeltu poēzija ietekmē angļu balādi.

Tā redzam, ka jau vecākā balāde veidojas dažādās tautās un laikos dažādos īpatnējos elementu grupējumos un kārtojumos. Izveidojas dažādi balāžu tipi. Balādes attīstās īpaši ziemeļu tautās.

Modernās balādes sākumu skaita no Birgera laikiem. Lenores publicējums 1773. gadā. Tad nāk Gēte un Sillers, kas balādi izveido un paceļ lielos mākslas augstumos, tā ka daudzi vācu teātriņi uzskata balādi par speciālu vācu un tikai vācu dzejas formu (Langs, Minchhauzens). Minchhauzens raksturo balādi kā romantisku mākslas formu, kas raksturīga ziemeļniekiem, īpaši germāņiem. „Ziemeļnieku balādē ir vairāk gudrības nekā simtu itāliešu sonetos un franču romāncēs.“ Vācu balāde izvirzās satura ziņā galvenokārt divi tipi — 1) hēroiskais un 2) mistiski daimoniskais. Varoņu balādi izveido Sillers. Viņa balādes spēcīgs drāmatisms, lieliska uzbūve, cēlas idejas, tomēr trūkst pirmatnēja spēka un dziļuma. Šo balādes tipu padziļina romantiķi. Ūlānds to tuvina tautas balāžu stilam. Šai grupai pieder arī Minchhauzens.

Mistiski daimonisko balādi izveido Gēte. Šī virzienā iet dzejnieki, kas sakņojas tautā un dabā, kas meklē visa esošā dziļāko iru. Šīs balādes darbojas dažādi neapzināmi spēki un varas, arī jutekliski, erētiski. Šo balāžu stils lirisks, sensibls. Še jāmin tādi autori kā Mērike, Rikerts, Agnese Migele, Frīda Šance, Droste-Hilshofa, kuņas balādes aiziet līdz halucināciju robežam. Ir arī rakstnieki, kas rakstījuši abu tipu balādes — Heine, K. F. Meiers.

Jaunākos laikos redzam balādes sazarojamies vēl smalkāk un sikāk. Bez tam dažos dzejas darbos izpaužas tikai daži balādes elementi — balādiskas dziesmas — Gottfr. Kellers.

Arī latviešu literatūrā sastopami dažādi balāžu tipi un veidojumi, bet tas prasa īpašu pētījumu par latviešu balādes izveidošanos un raksturu.

Jaunas iespējas balādes attīstībā izvirzās ar impresionismu. Veidojas liriskā balāde — Rilke, Momberts, Follmellers u. c.

Balādes izpratne. Balādi, kā to saprotam jaunākos laikos, labi raksturojis Gēte. Gēte balādi raksturo kā mediferencētu sinkrētisku literāru veidu, kur episkie, liriskie un drāmatiskie elementi vēl nav šķirti, bet apvienoti kā kādā dzīvā pirmolā, kas tikai jāizperē, lai ar zelta spārniem paceltos gaisā brīnišķais putns. To pašu arī vēl arvien par balādi saka jaunlaiku teātriņi (Bencmans, Lēmans, Langs). Bet tas vien vēl pilnīgi balādi neraksturo, jo šie elementi sastopami arī citos sacerējumos, bet balādē tie īpaši kārtā apvienoti un izteikti.

Par balādes būtībai raksturīgu Bencmans tur „tragiski hēroisku vai mistēriozu dvēseles noskaņu“, kas konkrētējās kādā notikumā, kur šī noskaņa tiek kāpināta līdz tragiskai katastrofai un tā kļūst liktenīga.

Ar šo savu īpatnējo noskaņu un izjūtu balāde atšķiras no episka vēstījuma, bet izveidojas tās liriskais un drāmatiskais stils. Balāde modina nojaudas par kādu mūžīgu vāru, liktenīgu spēku.

Balādē notiek saskare ar irracionālām varām. Dzejnieks šē meklē un atklāj to, kas stāv aiz lietām un parādībām.

Balādē par svarīgāko izvirzās transcendentais moments.

Saskaršanās ar irracionālo var notikt dažādā veidā. To var izmanīt dabā — Gētes Zvejnieks, tas var atklāties vēstures notikumos, tas var izlauzties cilvēka dvēselē — Plūdoņa Dūkņu sils un tā jo-projām.

Svarīgi tas, ka cilvēks nostādīts pārvarīgā priekšā. Dzejnieka skatījums balādē subjektīvs, un tā balādē ienāk liriskais elements.

Sadursme ar pārvarīgo iespējama dažāda — tā var radīt konfliktus — drāmatisms. Bet pašu notikumu sakārtojumā un norisē parādās epika. Lirisms balādē atšķiras no liriska dzejola. Liriskā dzejolī lirisms tiešs, vienkāršs, dabīgs, bet balādē pārdzivojums īpaši kāpināts, valoda stilizēta, bieži patētiska. Arī notikums organizēts īpatnēji un citādi. Notikums sākas pēkšņi, nav vēstures. Tūles karalis (Gēte) gan sākas ar Reiz bija... bet tas reti un arī šē pagātnes notikums ievirzīts īpaši noskaņā. Drāmatiskais elements gan bieži balādes spēcīgs, bet atšķiras no drāmatisma lūgā. Bez tam balādes šie balādiskie elementi apvienojas un veidojas dažādi, dažādas attieksmes. Sillera balādes drāmatiskākas, Gētes liriskākas, ir autori, kam episkais elements pārsvarā.

Visspēcīgāk iedarbojas un visskaistākas liekas tās balādes, kur visi elementi saskanīgi apvienojušies un saslēgušies kopā, kā Gētes Elfu karali.

Tā redzam, ka attiecīgie elementi balstās balādes būtībā.

B. von Minchhauzens, runājot par balādi savā grāmatā Die Meister-Balladen, attīsta mācību par divi paralēlām darbībām, divi norisēm, kas atrodamas katrā labā balādē. Šos uzskatus pārņem un atbalsta mūsu balādists Kārlis Ābele, iedams vēl tālāk par Minchhauzenu un teikdams, ka „šādu iedalījumu vajag paturēt rigorōzi līdz galam, jo tad tiks novērsta daudzas neskaidrības“, skat. Ceļu 1946, IV b. Šī atziņuma ietekmē Kārlis Ābele veido pats savas balādes un teōrijā ar šo mēru mēri arī ikvienu latviešu balādisku dzejas darbu, bet pēc šī mēra istu balāžu latviešu literatūrā visai maz.

Minchhauzens pievēršas galvenokārt balādes uzbūves jautājumam, raksturo tās celtni, izteiksmi. Pamatos viņa balādes izpratne nestāv pārāk tālu no Gētes balādes izpratnes. Tikai viņa divu blakus norišu teōrija atbalsta episkā elementa pārsvaru balādē. Tādas lielāko tiesu viņa paša balādes, tādas mūsu Kārļa Ābeles balādes. Balādē tiešāk kā citur mēs redzam, ka jutekliski tveramā realitāte ir kādas citas realitātes veids, no kā tā atkarīga. Aiz īstenības jāstāv patiesībai.

Šīs divas norises dažādu autoru darbos atklājas dažādi. Tas atkarīgs no rakstnieka individuālitātes. Laicīgais un mūžīgais balādē ir kā viena zvana divējādas skaņas, kas izskan te harmonijā, te sadursmē.

„Nur der obere Vorgang gibt die Harmonien zu

dieser Melodie, die Farbe zu dieser Zeichnung, den Kampf der Einherier droben in den Wolken über dem Kampfe der Helden auf der Heide.“

Tatad par svarīgāko un galveno Minchhauzens tur augšējo, irēālo norisi.

Tas tā dzejas analizē. Bet dzejas darbi ne tikai pilda kādu gatavu teoriju, bet rada to.

Ja mēs izejam un sākam mērit ar kādu vienu mēru, viss mūsu priekšā pazūd un iznīkst, mēs paši radām tuksnesi ap sevi. Bet ja mēs skatāmies, kas ir un pastāv un varam esošajā ieskatīt tur ietverto īpatnējo likumību, tad mūsu priekšā atveras lielas bagātības.

Ja kāds dzejas darbs nepilda kādu noteiktu mums zināmu mēru, ar to tas vēl nav iznīcināts, tas tikai rada, ka šo darbu teorija vēl nav atklāta, ka mums nav vēl ieskata par šiem darbiem pēc viņu likumības. Tā ir ar balādi latviešu literatūrā, kas vēl tikpat kā nemaz nav pēta.

Arī latviskās balādes pamati meklējami tautas dzejā, tad pētījami rakstnieku balādiskie darbi, kas radušies gan patstāvīgi, gan cittautu balāžu ietekmē.

Mums tiešāka un spēcīgāka ģermāņu balādes ietekme, īpaši Gētes izpratnē — Plūdoņa balādes, Minchhauzena — Kārļa Ābeles.

Brīvvalsts laikā izplatās franču balādes tips — Sudrabkalns, Medenis, Strēlerte. Šī balāde, liriskāka, vairāk formas balāde. Bet bez tam vēl pētījama tīri latviskā balādes līnija dažādu mūsu rakstnieku darbos — Ausekļa, Blaumaņa, Skalbes, Akurātera, Raiņa, Virzas, Medeņa senlatviskās un kareivīgās balādes un citur. Kā latviešu dzejnieks balādē tver irēālās un reālās pasaules kopskaņu? — Kādās formās tas ietverts dzejā? — Te pētniekiem lieli uzdevumi.

Par balādes formu. Balādes forma gan izaug no balādiskās vietas, no īpatnējā notikuma, kur ielaužas vai atklājas pārļaicīgais, tomēr varētu teikt, ka vienīgi un tikai forma ir tā, kas balādi savukārt padara par balādi un nošķir no citiem dzejas veidiem.

Forma šē saprotama plašākā un dziļākā nozīmē, kā tā atklājas notikumu veidojumā, saskaroties ar epiku, liriku, drāmu, bet arī noteikti atšķiroties. Balādē notikums izpaužas īpašā kārtā, arī notikums pats nav parasts, tas ir kāds liktenīgs notikums. Notikums nerisinās vienmērīgi, to pārtrauc liriskas vietas, drāmatiski spraugumi. Tēloti atsevišķas ainas galvenie momenti. Tas sākas tieši, beidzas spēji, bieži neparedzētā kārtā, bez loģiskas kauzālītātes un cēlonības kā drāmā.

Izteiksme spilgta, krāšņa, vālo da bieži patētiska. Izteiksmē sastopami pārtraukumi, atkārtojumi, dialogi, refrēni. Uzbūvē — paralēlisms, kontrasti. Pantmēri mainās, tāpat mainīgas pantu formas. To liela dažādība. Īpaši krāšņā izteiksmē un īpatnēji spilgti veidotas Plūdoņa balādes.

Bet šē man nav iespējams aplūkot balādes formu un izteiksmes līdzekļus. Šis jautājums atkal īpaši pētījams.

Vēl šini sakarā arī minēsim kādu Minchhauzena

citātu, jo Minchhauzens arī apstājas pie balādes izteiksmes līdzekļu savdabīgā rakstura.

„Die Behandlung ist im lyrischen Gedichte schlicht, natürlich, so wie die Sprache des Dichters. In der Ballade ist sie nicht so wie die Sprache des Alltags. Je tiefer man in das Wesen der Ballade eindringt, um so mehr merkt man, daß nicht die Handlung das letzte, entscheidende Kennzeichen für sie ist, sondern die Behandlung. Das lyrische Gedicht redet eine einfache Sprache, die Sprache der Ballade ist stilisiert. Und stilisieren heißt: Um der dekorativen Wirkung willen von der Natur abweichen. So spricht der Dichter in der Ballade wie in einer Rolle, und welche Rolle wurde ohne Theaterwirksamkeit und ohne Pathos geschrieben! Darum sind die Ausdrucksmittel der Ballade von jener selbstbewußten Eigenart, die sich von der Pose unterscheidet, wie die Figuren Botticellis von denen des Barock.“ — lpp. 198 D.M.B.

Kārļa Ābeles — Vēlās viesis. Kārlis Ābele raksta savas balādes pēc B. Minchhauzena teorijas par divām paralēlām darbībām, pats par to liecinādam 1946. g. IV Ceļā. Pēc šīs teorijas Ābele tāpat kā Minchhauzens savā grāmatā Die M.B. analizē gan savas, gan citu balādes.

Var apbrīnot dzejas darbus, kas, tā rakstīti, labi pilda teoriju un ir arī labi dzejas darbi. Tas liecina, ka Kārļa Ābeles dzejnieka daba labi saskan ar šo paša izvēlēto un par derīgu atrasto balādes likumību.

Kārļa Ābeles balāžu krājums iedalīts divi daļās: 1) Ziemeļu kara balādes, 2) Likteņa balādes. Tie divi dalīšanas principi: pirmo grupu raksturo Ziemeļu kara tematika, otrai par raksturīgo izvirzīts liktenīgais, pirmo pēc vietas, otru pēc balādiskā pamata. Bet liktenīgais taču arī pirmajā balādē! Tomēr pirmās daļas balādes atšķiras no otrās ne tikai ar tematiku, bet ar savu raksturu, tās lēnākas, episkākas, gausākas, viela latviska.

Otrās grupas balādes raibākas, tur lielāka dažādība kā vietas, tā iekārtojuma un apstrādājuma ziņā.

Kārļa Ābeles balādēs visur ievērots darbību paralēlisms, bet to risinājums mierīgs, rāms, bez kādiem pārtraukumiem vai kāpinājumiem, īpaši pirmās daļas balādēs. Kārlim Ābelem kā balāžu rakstniekam pirmā vietā izvirzīts episkums, mierīga plūsma, kas dažviet kļūst vienmuļīga, arī stilā maz dažādības, tāpat ritmikā.

Maz lirisma un drāmatisma. Tās var saukt par episkām balādēm un šini ziņā tās zīmīgas un raksturīgas. Tomēr tās baigu izjūtu pilnas, ap tām vējo svešu spēku dvēsmā.

Tās korrekti un labi rakstītas, viscauri turas literāri mākslinieciskā pacēlumā, vietumis arī ornamentālās izteiksmē, piem., Viens vairāk. Ritmiskā vienmērība gan nogurdina, bet labi atbalsta episko plūdumu.

Pēteris Ērmanis grāmatas ievadā par to izsakās šādi: „Visām Ābeles balādēm vispār vienāds isti balādiskis ritms, atskauņu vietā bagātīgi lietotas asonances. Balādes gandrīz visas vienā pantmērā un šķiet kā vienas dziesmas dažādas variācijas.“

Atskaņu trūkums šē nav trūkums, kā vispāri tās nav obligātas dzejā, īpaši episkajā.

Grāmatas pamatpantmērs — sešpēdīgie trochaji un daktili tīri vai kopā, kur gan trochajs atbalsta daktilisko ritumu, piem., Pēdējais plāvums, Viens vairāk, Zīmīgās zintes u. c. Cezūras viena vai divas rindā dažādā iekārtojumā.

Vēlāis viesis — trochaju divpēži jeb dujpeži, kā teica Medenis, tātad: 2 + 2 + 2 — šāds iekārtojums ritmiski steidzīgāks, nekā būtu ar vienu cezūru un raksturo ceļavīru došanos uz Rīgu.

Pēdējais plāvums — viena cezūra 3 + 3, ar pilnu daktilisku vidus pēdu katrā daļā, bet divzīlīgos vārdos apkārt to aizstāj kvantitate vai pauzējums.

Tad Aklās acis — viena cezūra, bet aiz ceturtais pēdas, tātad 4 + 2, tikai šē vietām cezūra daļa vārdu, kas latviskā tradīcijā nevēlami, jo traucē organisko kopskaņu ar valodu.

Uz ritmisku dažādību celta un veidota balāde Mēris Matīšos. Šī arī viena no zīmīgākām un spilgtākām Abeles balādēm.

Ābele ar savu Vēlo viesi ieņem īpašu vietu latviešu balāžu literatūrā, pievienojot tai jaunu balādes tipu, savdabīgi veidotu episko balādi. Tas ir ieguvums, kas atzinīgi novērtējams.

Teodora Zeltiņa — Balādes. Teodora Zeltiņa grāmatā ir sešas garas balādes. Tās varētu saukt ar seno latviešu literatūrā pazīstamo vārdu stāstu dziesmas, jo patiesi ikviena no tām ir kāds stāsts, ko rakstnieks dzejas formā izstāsta, pats maz ko grozīdams vai pielīkdams klāt.

Prestatā Ābelem, kas savas balādes veido pēc zināmas noteiktas teorijas, Zeltiņa balādēm pavisam trūkst sakaru ar jebkādu balāžu teoriju.

Tomēr nevar teikt, ka Zeltiņa balādes būtu bez balādiska pamata.

Viņš parasti izvēlas jau kādu zināmu balādiski zīmīgu gatavu vielu un to gandrīz bezpersoniski izstāsta dzejas pantos. Viela nav nekādi īpaši organizēta vai iekārtota, tā runā pati par sevi, piem., Kāzu dzīres kapsētā, arī Upuris. Dažviet šē balādiskie stāsti liekas stiepti, bet autors uzsāktu plūdumu neaizdambē, nepārtrauc, bet ļauj tam ritēt pēc vienas dzejiskās pašplūsmes spēka un gaitas — tāda, piem., ir balāde par Virburgas vīnu. Tami diezgan daudz drāmatisma, bet tā spēks izplūst stāstījumā un neiedarbojas tieši. Tāpat tas Drēzdenes pazudināšanā, arī Parīzes Sibillā.

Irracionālais parādās cilvēcīgā liktenībā, notikumu norisē, bet vairāk jauzāms tieši vienā plāksnē, nenoskīrti no realitātes — pretēji divu pasaulu parallelismam vai pretstatam citu balādistu darbos. Tā Zeltiņa balāžu īpatnība.

Zeltiņa izteiksme spilgta un krāsaina, tematika dažāda. Blakus bībeles sižetiem izlietota vēstures viela, latviešu pasaku viela — Kāzu dzīres kapsētā — un pat mūsdienu notikumi — Drēzdenes bombardēšana.

Panti — galvenokārt — četrpēdas ar atskaņām, pantmērs visbiežāk piecpēdu jombs un trochajs, kas gan piešķir cildenumu un svinīgumu, bet bezpersoniski objektīvs. Kaut gan Zeltiņš savās balādēs

maina arī pantu formas un pantmēru, tomēr netiek ar to notikumam virspusē un netur to savā varā, bet tas rauj pašu dzejnieku sev līdzī.

Dažās vietās ko piedurties arī valodā — Jehovas vietā taču būtu liekams jau sen nodibinājies pareizais Jahves vārds, tad kas ir par vārdu — pur? „Tumšas nopūtas sirds krūtīs pur“ lpp. 48, turpat tālāk tāse — tāss vietā, bez tam arī dažas ortografijas kļūdas, kas varbūt korektora vaina.

Zeltiņa balādēs gribētos manīt vairāk paša dzejnieka organizatora spēka notikumam kārtojumā, lielākas koncentrācijas un vārda vienreizīguma. Tomēr savu īpašu vietu grāmatā mūsu balāžu literatūrā ieņem.

Zinaīda Lazda

ANDREJA EGLIŠA DZEJA

Krājums Uz vairoga, Jaunā Vārda apgāds, 1947.

Andreja Eglīša jaunākā dzeja sakārtota krājumā Uz vairoga, kas otrajā izdevumā tagad kļuvis plaši pieejams arī tautiešiem Vācijā.

Bez visa tā, ka Andrejs Eglītis jau ar Nicību nostājās mūsu dzejnieku pašs pirmajās rindās, viņš ir arī piemērs kādai attīstībai, bez kuņas varbūt viņa dzeja tagad nevarētu būt par tik pilnīgu laikmetiskās dzejas liecību, kādā tā ir tagad. Šī attīstība dzejnieku no viņa pretestības kustības aktīva locekļa lomas baigajā gadā veda uz austrumu fronti, uz legendāro Kurzemes cietoksni, uz tautas tribūna un jundās saucēja uzdevumiem brīvās Latvijas pēdējā sargvietā, uz pārdzīvotā, izjustā un atklātā tiešu izteikumu dzejā, no kautra vienpūlnieka, klusa mīlētāja un cietēja uz atbildīgu cīņā saucēju, iedvesmes un spēka devēju pagurušiem, uz nacionālu un politisku dzeju šo jēdzienu pilnīgākā nozīmē. Apzināti vai neapzināti šai attīstības procesā Andrejs Eglītis nonācis kādreizējā Raiņa pozīcijā, kad tas no tālas trimdas Šveicē, kas glāba viņa brīvību un dzīvību, iedrošināja ticīgos, šauta neticīgos, izsmēja kompromisa meklētājus dzimtenē un praviešoja jaunu atdzimšanu, vecajai kārtībai pišļos un putekļos sakrīt. Arī Eglītis tagad stāv šajā visprogresīvākajā pozīcijā, jo patiesi kāda savā laikā par radikāli progresīvu uzskatīta kustība un politiska pārkārtošanās novedusi pie tā, ka cilvēces progresa labā tagad Raiņa situācijas mantiniekiem jāvērsas pret spēkiem, kas viņa priekšteča progresa idejas praksē pārvērtušas galejā regresā.

Bet lai cik līdzības situācijās, kādā abus dzejniekus nostādījuši viņu laikmeti, būtu aplamība Eglītim piedēvēt Raiņa ietekmi. Mūsu laikmets dzeju piesātinājis ar citu garu un saturu, devis pavisam citu nacionālu un sociālu bazi, kas laikmetīgām dzejniekam un patstāvīgai personībai, kāds Andrejs Eglītis neapšaubāmi ir, padara neiespējama kā Raiņa izteiksmes līdzekļu, tā pasaules uzskata akceptēšanu un turpināšanu. Var gan atkārtoties būtiski romantiķi, var rasties otrs Poruks vai Fricis Bārda, bet Rainis ir neatkārtojams. Jau tas vien, ka Andreju Eglīti nekas nesaista ar tautas senatnes un nacionālo varoņu romantizēšanu un idealizēšanu, krasi norāda, kādi talumi viņus šķir.

Un tomēr — lasot Uz vairoga, neviļus nāk prātā

Raiņa Daugava. Vai abiem darbiem nav lemta vienāda loma? Tās ir mūsu likteņa dziesmas, kas spilgti iezīmē mūsu situāciju, mūsu uzdevumu. Tikai tagad ciņas un drāmatisma dimensijas tik tālu paplašinājušās, ka aptvērušas visu cilvēci. Ne velti Andrejs Eglītis apelē pie visas Eiropas. Ir abi abi senie pretinieki — Rainim Jānis un Miķelis, Eglītim — universālās dimensijas — sātns un Kristus. Pēdējie simboli tipiski Eglītim, kas tikpat tuvs dainām, cik bibelei. Bet ja Raiņa Daugava ir senā sērdieņu dziesma jaunās skaņās, tad Eglīša grāmata ir saturā, ir formā liek vairāk atcerēties Jeremijas raudu dziesmu varenō patētiku un austrumnieciskos žanus, ko viņu spilgtumā neviens vēl nav pārsņējis. Bet nozīmes ziņā darbus grēbētos uzskatīt līdzīgus. Kā Raiņa dzeja sildīja un iedvesmoja mūsu brīvības cīnītājus 1919. un 1920. gadā, pacēla spārnos tautu tuvās brīvības jausmā, tā Andreja Eglīša patoss, nacionālā kvēle un profētiskā ticība laikmeta dziļākajā samulsumā un tumšākajā naktī dod spēku un izturību trimdnieku tūkstošiem saslieties cīņai par zaudētās brīvības atgūšanu.

Istu dzeju nevar aprakstīt. Krājumā Uz vairoga dokumentējas visi pēdējo liktenīgo gadu pārdzīvojumi, sākot ar briesmu nojautām par kaŗa un iznīcības postu un beidzot ar pašreizējās situācijas raksturojumiem nacionālā un vispārcilvēciskā nozīmē.

No vienas puses krājumā Uz vairoga Eglītis turpina Nīcībā pasāktos kaŗa žanus, ar kuriem pārdzīvojumu intensitātē un formas tvērienā varēs mēroties tikai retie. Savās kaŗa dziesmās Eglītis bāzejas uz tās pašas mūžīgās pamatnes, uz kuŗas celtas visas mūsu kaŗa dziesmas, dainas ieskaitot. Mazāk balādiska būdama nekā Medenim un Cedriņam, Eglīša kaŗa dzeja ir tiešāka, aktīvāka, tā gluži dabiski izraisīs ciņas un pretestības apziņu un sauksmē: „Es kautō vīru dusmu vējš, Es mīto sievu vaidu bals, Tā uguns es, kas pati kuŗas, Tas dzelons, kas caur nāvi duras“ (41. lpp.). Tās pašas noskaņas dzejoļos 66., 67. lpp., kas pieder īpatnākiem dzejnieka sniegumiem. Ne kauju ainas, ne uzvaras skurbums vai sāpes par zaudējumu, ne kādi citi afekti nepārvalda šo kaŗa dzeju, tikai nīcības elpa to aplido, atveras vārti, kas ievēd varoņus aizsaulē, savu augstāko šizemes misiju piepildījušus. Tādi žanra šedevri, kā soneti 42., 52., 57., 58., 60. un kvartas 65. lpp. liek atcerēties augstākos sasniegumus pasaules literātūrā. Godam tie mērosies arī ar Li Tai Pē un citu veco ķīniešu meistarū kaŗa žanriem.

Dzejnieka redzējumi būtiski sakusdami ar kaŗavīra un tautas dvēseles noskaņām un dzimtenes nolādētā likteņa atskārtumiem — allaŗ prasīt par brīvību dārgu asins maksu — padara šo dzeju par mūžīgu monumentu Latvijas ciešanu laikam.

Savu patriotisko dzeju tāpat kā Nīcībā arī šai krājumā dzejnieks pacēlis līdz himniskam spēkam. Jāņa Medeņa motīvu — Dzejniek, trulas spalvas necilā, — Eglītis satvēra jau krājumā Varavīksna dzejoli Dzejniekam: „Tu puķei rada, ugunsliesmai, Tu dzejnieks, sava laika pilns“ — ar kvēlu aicinājumu nobeigumā: „Nāc, jaunā laika audējs tiec Un

spožās nītis rokas liec!“ Eglīša patriotiskā dzeja izaugusi no šīs nostājas un visspožāk dokumentējusies Nīcībā un Uz vairoga. Ja Zelta vālodzē tā vēl ir arāja mīlestības apliecināšana savai zemei apmēram tādā garā, kādā Vilis Veldre to ietvēra spārnotajā dziesmā par ilgu dzīvošanu savā pagastā, tad Varavīksnā, vispersoniskākajā Eglīša grāmatā, tās motīvi jau savērijas liktenīgas saistības atziņā: tev nav citas zemes, ja zudīs šī, zudīs arī pats. Nīcībā šīs motīvs vēl padziļinās, dzejniekam arvien vairāk zemojoties tautas priekšā. Tēvzeme un tauta dzejniekam top par jaunu spēcīgu pārdzīvojumu un reliģiskas degsmes avotu. Krājumā Uz vairoga patriotiskā dzeja novesta līdz pēdējai konsekvencei: „Tu (Latvija) gars mums, Tu liktenis pats...“ 88. lpp. Šis motīvs pārvalda visu krājumu. Personīgā lirika notušēta līdz minimumam un kļuvusi tik astrāla, ka autors pats savu mīlestību salīdzina ar mēness gaismu. Tāda tā arī šai krājumā iedēras, plaiksnīdamās kā balta mutautiņa plīvojums kaŗavīram atvadoties, kā malduguns velu naktis miglā.

Krājums sakārtots tā, ka atgādina monologus un dialogus par vienu tematu — tēvzemes un tautas likteni uguns gaŗos un lielajā pasaules sirdsapziņas pārbaudē, kas tapusi par kaŗa lauku divām pretējām idejām, kuŗas sevī izcīna nevien katrs atsevišķs cilvēks, bet katra tauta, katrs kontinents. Šos laikmetīgos motīvus dzejnieks iestrādā drāmatisma pilnos priekšstatos, personificējumos, patētiskos saukļos, kas labi raksturo sadursmes milzīgo spriegumu un reizē arī traģisko situāciju, kad iekšējā nesagatavotība un šaubu kompleksi, taustoties tumsā, bieži noved pie komiskas savstarpējas izplūkšanās un vārdu kaŗa. (Vai tās nacionālā un universālā ietvarā neatspoguļo tagadējo t. s. auksto kaŗu?) Varbūt dzejnieks, to raksturodamas, šur tur krāsas un citus tēlošanas līdzekļus par daudz sablīvējis, kas pamudinājis kritiku viņa dzejā saskatīt kaut ko histērijai līdzīgu, taču kā izdomas ziņā, tā krājuma kompozīcijā tai nevar noliegt daudz sarkastiskas oriģinalitātes, kas viņa dzejai doŗ iezīmīgu laikmetīgu nokrāsū (116., 118., 125.lpp.).

Salīdzinot ar agrākiem krājumiem, Andreja Eglīša dzeja Vairogo sasniegusi formālu virtuozitāti, kāda lemta tikai patiesi izredzētiem. Katrs vārds, katra rinda nesaudzīgi reducēta un tēlainības piesātināta. Dzejnieks uzgājis noslēpumu, ko glabā verbs, un līdz ar to agrāko pa daļai statisko dzeju pārvērtis dinamiskā. Šajā krājumā, tāpat kā Nīcībā, tālāk attīstītas tās kvalitātes, kas jau pazibēja agrākajās dzejnieka kapu dziesmās, sevišķi Kapu suņos (Zelta vālodze) un Kapu svētkos Gauriņos (Varavīksna), kas bija viņa dzejas vienreizīgākā daļa. Tēlainības koncentrācijā un verbu mērķtiecīgā izmantošanā lai minēti šādi tagadējam Eglīša dzejai raksturīgi piemēri, kas tās intensitāti kāpina līdz retam spriegumam:

Starp vīksnām sudrabainām svētcēlnieki bijām,
Kur krāsas asiņainas ziedu paklājs šķieŗ,
Līdz šķita — tuvāk nākdams, meŗš mūs kopā spieŗ.
Par vēlu sagūstītus sevi pamaniņām. (32)

Ziedu paklājam un mežam intuitīvi laimīgi izvēlēti vārdi šķīež un spiež piešķir tādu intensitāti, ka ains kā ar vesera sītienu iespējās mūsu iztēlei ar dzejiskā sprieguma aktivitāti un tēlainības pirmreizīgumu. Tāpat:

Jāj tautu šņācot atkal uguns lietuvēns,
Un vecā rīja klausās apdegušos veļos —
Kaps, šūpulis un dvēšles staigā uguns ceļos. (42)

Dažkārt vārsmā tik virtuōza, ka verba kvalitāte dota pat diezgan sastingušai negācijai:

Man sen vairs sāpju nav,
Tik visas tautas.
Man sen vairs sāpju nav,
Tik visas tautas... (43)

Kā jau minēts, dzejnieka patētika šai krājumā ievērojami kāpināta, viņa tēlainības līdzekļi vietumis sasniedz dimensijas un spilgtumu, kāds raksturīgs vienīgi austrumnieku dzejai. Dažkārt tāpēc gadās vārsmas, kas, lai tās ar gauri baudītu, par daudz akcentē asiņainas scēnas:

Izdzēra asinis,
Atplēsa miesu...
Ugunis deldēja,
Putekļos izsēja... (77)

To pašu redzam šādās vārsēm:

Cik es asru padzeļos, stāvus klintīs triecos,
Kā pret nāvi atsitos, kad pēc tevis tiecos (92)
Kā čūskas šņāc gaisi, un kritušo kaulus lauž ap-
spiests vairs —

Tas neatriebto brāļu naidis (62)
Nu es kauto asinis,
Dievs, pret Tevi rīdu (63)

Tie ir priekšstati, kas tvērti tā, ka atraujas mūsu iztēlei pierastām dimensijām un ielaužas austrumnieku fantāzijas reģionos, kuŗa parasti mēdz kairēties ar mocību un asiņainu skatu attēlošanu.

No otras puses — šo parādību vērojoŗ un paturot acīs Dievs, Tava zeme deg otrā daļā sasnigtās patētikas un bibeliskā stila virsotnes, var uzskatīt bazas, vai šī saspilētā stila attīstība beidzot dzejnieku nenovedīs strupceļā, tāpat kā dziesmas vedēju dziedonī, kas sasniedzis pēdējo izdziedamo tonu limeni. Kurp tālāk doties vai atkāpties? Ir dažas pazīmes, kas liecina, ka Eglītis izvēlējis pēdējo ceļu. Bet vai dabisko šķietami neizsmelamo dotību rezervju būs diezgan, lai autoram, kas nav sevišķi rūdīts rutinētā un sistēmātiskā klasiskās dzejas kultūrā, neatkārtojoties un neizsmeloties izdotos godam atkāpties uz kļūsinātāku stilu, nekā tomēr nezaudējot no izteiksmes pirmatnējā spēka un svaiguma? Bet ja pati daba talantam devusi zelta mēru, taŗ iespējami arī pavisam īpatni ceļi un veidi, kā tvorties formas izsmalcinātības pēdējām robežām un tās lokanuma attīstīšanai jebkuŗas dzejas problēmas pārvarēšanai.

Atstājot pēdējo jautājumu nākotnei, par Andreja Eglīša dzeju aplūkojamā krājumā un vēlākā posma periodikā var teikt droši, ka tā sasnigusi satura un formas briedumu, kas tai neapstridami ļauj nostāties laikmetīgās dzejas ceļveŗa lomā. Uz viņu un Veroniku Strēlerti kā uz jaunākajiem un pomēŗ gatavākajiem arī gulstas viss atbildības smagums par mūsu dzejas progresu, kopš no ierindas izstāties Medenis un Cedriņš, šie abi aicinātie dzejas kultūras kopēji un attīstītāji, stiprākie klasisko un latvisko dzejas tradīciju tālāknēsēji. Katrā dzejoli dot kaut ko jaunu, lasītājus apbur ar kaut ko svaigu un ar katru darbu pievienot jaunus vērtības mūsu dzejai — lemts tikai izredzētiem. Viņiem pieder arī nomoda turēšana par sasnigto augsto dzejas limeni, kur trimdas apstākļos daudzkārt manāma negribēta eklektisma ieviešanās un mīņāšanās uz vietas. Šādos apstākļos pati Dieva svētība ir, ja priekšgalā var iet aicināti un svaidīti nacionālās dzejas kopēji, dedzīgi un jūtīgi garī kā pret laikmetīgo, tā arī pret mūžīgo, kādiem pieder Andrejs Eglītis.

Eriks Raisters

GAISMA TUMSĪBĀ

Bībeles panti katrai dienai. 1948. g., Latvijas ev. lut. baznīcas Virsvaldes izdevums.

„Un tu, Betleme, jūdu zeme, tu nebūt neesi mazākā starp Jūdas lielkūņiem; jo no tevis nāks valdnieks, kas ganīs manu Izraēļa tautu.“ (Mat. ev. 2.6.) Šos Vecās derības pravieŗus vārdus varam attiecināt arī uz recenzējamo jaunāko Latvijas ev. lut. baznīcas Virsvaldes izdevumu. Grāmatas nolūks ļoti necils: trimdīnieka uzmanību — un ja vien iespējams, tad katru dienu — saistīt pie kāda bībeles panta. Cik lielā mērā šai ziņā spēj palīdzēt svētdienu un svētku dienu tekstiem pievienotās svētceres, tik lielā mērā tās sevi ņeit atļaisno. Par kādiem teksta izskaidrojumiem vai dziļāku sakarību meklējumiem dažos teikumos ietvertajā apercē, protams, nevar būt runa. Tās ir drīzāk lūgšanas, kuŗas ierosinājis attiecīgais teksts, kaut arī lūgšanas formā ieturētas īsti ir tikai kādas divas (sal. 28., 71. lpp.). Šai ziņā jānožēlo, ka svētceres bijis iespējams pievienot tikai svētdienu un svētku dienu tekstiem. Dziesmas vai garīgās dzejas pants, lai cik izdevīgi izmeklēts, uz tekstu gan norāda un to atgādina arī vēl ilgi pēc tam, kad grāmatīna aizvērta, tomēr viens vien nespēj to dot, ko dod svētcere resp. lūgšana, lai arī cik īsa. Bet tāds pat trūkums ir arī jaunākajiem vācu Hernhutes evaņģeliskās brāļu draudzes gadskārtējiem Losungen izdevumiem, pēc kuŗu parauga grāmatīna sastādīta. Katrā ziņā tas sakāms par Losungen 1946. g. izdevumu, kuŗ nav pat svētdienu un svētku apercū, ir tikai bībeles un attiecīgu dziesmu panti. Iemesls, bez šaubām, tā pati šaurība, no kuŗas vēl vienmēr cieš visa mūsu dzīve.

Par tekstu izvēli grāmatīnas ievadvārdos uzziņām, ka tie, tāpat kā vācu brāļu lozējumiem (Losungen!), izvēlēti lozējot, izmantojot šī gada

Losungen izdevumu, kas šogad iznāk jau 218. reizi, pie kam Vecās derības tekstam, ņemotā, gan ne liekākas reliģiskas vērtības, bet vēsturiskās prioritātes dēļ ierādīta pirmā vieta (tas tad nu arī tas lozētais teksts), vēlāk attiecīgi pieskaņots pants no Jaunās derības. Ipaši panti paredzēti arī katrai nedēļai, katram mēnesim un arī visam gadam. 1948. gada pants: „Saucēja balss tukšnesī: sataisiet tam Kungam ceļu!” (Mrk. 1,3.)

Svētceres rakstījuši: archibīskaps Dr. T. Grinbergs, prāvesti J. Kullītis, A. Birznieks, A. Rumpešs, K. Valters, mācītāji prof. Dr. K. Kundziņš, A. Anševics, A. Čops, D. Grauds, A. Dūmiņš, J. Dzirne, O. Kleinbergs, K. Kronis, P. Kīrsons, V. Mežezers, A. Ozols, N. Ozols, E. Pavasars, N. Reinfelds, E. Rozītis, E. Rūsa, Ž. Upīte un P. Zemītis, cik var vērot, katrs dodams apm. 3 svētceres. Kuņš isti kuņģu apceri devis, nav teikts. Arī no stila autoru grūti uzminēt, yel jo vairāk tāpēc, ka autoru skaits ir isti prāvs. Tā autoru vēlēšanos pazemīgi palīk malā var uzskatīt arī par pazemīgu bībeles lasītāju piezīmēm uz lappušu malām. Paliek nezināms arī tas „mūsu ev. lut. draudzes mācītājs”, kas grāmatīņas izdošanu ierosinājis un visu darba smagumu iznesis uz saviem pleciem. Archibīskaps savos priekšsvārdos un svēti- baš vēlējumos gan viņu piemin, bet viņa vārdu nemin, bez šaubām, respektēdams attiecīgu vēlē- šanos. Bet ja nu Ceļa redaktors man šo „mūsu ev. lut. draudzes mācītāja” vārdu ir izpaudiv, tad, ceru, ne viens, ne otrs neļausosies, ka es to daru zināmu arī Ceļa lasītājiem: grāmatu sakārtojis mācītājs A. Ozols. Darbs slavē darītāju.

Ir sniegti arī norādījumi sistematiskai bībeles lasīšanai. Vai daudz būs to, kas šim jaukajam aicinājumam sekos, var šaubīties. Tāpat var šaubī- ties, vai daudz būs to, kas ievēros „lūgšanu pro- grammu” (Aizlūgšanu temati katrai nedēļas dienai, sk. lpp. 175), bet ja arī grāmatīnā izdotos sasniegt tikai savu vistuvāko mērķi, proti, grāmatīņas ipa- sniekām atgādināt katru dienu vienu bībeles pantu un pamudināt to pārdomāt, tad jau būtu sasniegts ļoti daudz, jo mūsu pašreizējā situācijā gara spēku kontemplatīva kopošana vairāk nepieciešama kā jebkad. Svētdienu un svētku dievkalpojumi te var līdzēt gaužām maz, it sevišķi vēl tāpēc, ka tikai tagad daudz sākam meklēt, kur isti palicis ceļš, kas veda uz baznīcu. Un ja protam cienīt un citēt, teiksim, Gēti un Rāini, jeb, bībeles vārdiem runā- jot, „Zalamānu” un „Jonu”, tad te ir vairāk nekā Zalamans un Jona. „Dienvidzemes kēniņiene stāsies soda dienā pret šīs cilts ļaudīm un tos pazudinās; jo viņa nāca no pasaules gala, klausīties Zalamana gudrību, un redzi, te ir vairāk nekā Zalamans. Ninivieši celsies soda dienā pret šo cilti un to pa- zudinās; jo viņi, dzirdējuši Jonas sludināšanu, at- griezās no grēkiem, un redzi, še ir vairāk nekā Jona.” (Jēzus, Lūk. ev. 11,31—32.)

Bet ja nu bībeles panti, tad bībeles panti. Grā- matīņa saucas Gaisma tumsībā. Atļaujiet beidzot vēl vienu — „Gaisma spīd tumsībā, bet tumsība to neuzņēma... Viņš nāca pie savējiem, bet tie viņu neuzņēma. Bet cik viņu uzņēma, tiem viņš

deva varu kļūt par Dieva bērniem, tiem, kas tic viņa vārdam.” (Jāņa ev. 1,5. 11. 12.) Tur, kur šī grāmatīņa atradis tādus „uzņēmigus” lasītājus, tur tā arī tiešām būs gaisma tumsībā.

Osv. Gulbis

ALFREDA DZIĻUMA ROMĀNS CELMENIEKI

Izdevis Jānis Alksnis Altgargē, 1948.

Balstīdamās uz stingri reālistiskām stila tradīci- jā, A. Dziļuma proza salīdzinājumā ar citu lat- viešu reālistisko lauku dzīves tēlotāju darbiem savu īpatnību radusi laikmetīgu pārvērtību tver- šanā lauku sadzīve un ievērojamā dabas lirikas elementa piejaukumā sava plūdma rotāšanai. Šajā ziņā Dziļuma iejūta un mierīgais tēlošanas veids sasniedzis augstu pilnību, kas šiem dabas parā- dibu un norišu tēlojumiem ļauj nemanāmi saplūst ar skaidrā un vienkāršā stāstījuma tējumā epis- kas elpas pilnā un nevainojami saliedētā maks- las darbā, kas liek atcerēties līdzīgu Apsišu Jekaba, brāļu Kaudziņu un Blaumaņa paraugus. Šī skola un šis paraugs lauku dzīves tēlotājam ir vairāk kā svētīgs, jo liek ieskatīt dabas un cilvēka saistību liktenīgo vienību mūsu zemnieku tautas pasaules izjūtā. Tādā ziņā tā arī acizstama par krietnu un pārbaudītu metodi, mūsu zemes un tās kopēju seju parādīt visā tās veselajā un pilnasinīgajā sa- tvārā. Tā kā šie neparastas dzīvības pilnīte dabas tēlojumi ir Dziļuma mākslas sevišķa pazīme, par skaistākajiem rakstnieka darbiem gribas uzskatīt tieši tos, kur tiem ierādīta goda pilna vieta, se- višķi viņa episkās fabulas Sarkanais velns (J. Alk- šņa izdev. 1947., šogad piešķirta Kultūras fonda prēmija), Meža Andrievs (Ceļš, 1947. g. 7./8. nr.) u. c.

Jaunajā romānā Celmenieki aprādītais elements saprotamā kārtā reducēts, lai vairāk izceltos pats stāstījums, kas ir romāna kodols. Sižetam ņemta zemnieku dzīve kāda pagasta nostūrī, pār kuņu valda lielais Sūnekļa purvs. Tie ir purva un cel- māju ļaudis, jaunās Latvijas jaunsaimnieku cilts, cilvēki ar citu pagātni nekā vecajiem zemniekiem, ļaudis ar daudzām blakus interesēm, tieksmēm un savādībām, kuņus nu autors noliek cīņā par šī pur- va kultivēšanu un labākas dzīves izkaņošanu. Rā- dot šo dzīvi visā viņas kopumā, neiestrādājot tās līnijas kādā centrālā tēlā vai kādas dzimtas sevišķā liktenī, romāna personāžs dots iespējami plašs un daudzpusīgs, bet reizē arī zaudēts spriegums, ko dotu tāda apvienošana un koncentrēšana. Var sākt pamanīt arī, ka daži krāsaināki un tamlidz veido- šanai pateicīgāki tipi un raksturi Dziļuma darbos sāk atkārtoties. Šoreiz tas īpaši attiecas uz veco Salīņu tēvu, kam autors nežēlo špetnas valodas un skarbu krāsu, bet kas pārāk atgādinā citus viņa niknos, pret jaunajiem un visu jauno neiecietīgos večus. Tāpat ar citiem Dziļuma varoņiem radnie- cigi vilcieni saskatāmi Karstajā Maksī, kas kopā ar veco Salīņu un Teļaploku Gustu pieder romāna galvenajām figurām. Gusts, šis diezgan bieži sastopamais mūžīgais naidētājs un vaidētājs, bet istena- jā raksturā cietais un stingrais aprēķinātājs un kon-

junktūras izmantotājs, iznācis mazāk akcentēts un tāpēc pārlicenošāks, sevišķi intimākajās izdarībās un viņam tipiskajos slepenajos gājienos — negribētajās precībās, mērnieku apvārdošanā un tirgoņa gaitās.

Pavisam kaut kas jauns un sveigs Dzijuma varoņu virknē liekas būt abi Salīņa dēli, sevišķi „ideālists“ Reimis, ko izdevies parādīt pietiekami spilgti stipri atturīgiem līdzekļiem. Viss labs sakāms arī par neparastās Vāvuļu dzimtas locekļu sulīgajiem un it kā rotaļīgajiem raksturojumiem, no kuriem ļoti reljefi izceļas izdarībās virietīgā, bet sirdī sievišķīgā Tince. Ja savā krasumā un skarbajā vienpusīgumā tik trafrarēts nebūtu vecais Salīņš, arī šī dzimta izceltos tikpat dzīvi un krāsaini. Sveigi vilcieni arī Stūru dzirnavnieka un tā meitas sejā. Bezkrāsainas, kā jau zemnieku romānā, pilsetnieku figūras, kurām ierādīta tikai epizodiska loma.

Ja arī varētu vēlēties stāstījumā un darba uzbūvē vairāk episka lieluma un tādai zemnieku dzīves epopejai piedienīgas monumentalitātes, vairāk reducētu sīkdaļu un mazāk pedantisma lietu attīstības izklāstījumā, tad visam tam pretī stāv vietas, kur autora izteiksmē sasniedz lielu spēku un lokanību. Piemēra dēļ par tādām lai minēta epizode par mērnieku apciemojumu Teļaploku Gusta mājā 35.—37. lpp. un 7. nodaļa sākums, kur atjautīgi parādīts Karstā Makša cilvēciskais, reizē apbrīnojams arī reizē arī nožēlojamais veidols, cilvēks, kas vienmēr rīkojas otrādi nekā citi. Monumentālāk tverti, ar mazāk pedantiskuma raksturoti un vairāk noapaļoti un dziļumā vērsti, kā Teļaploku Gusta, tā Karstā Makša tēli kļūtu par klasiskiem mūsu bagātajā zemnieku tipu galerijā. Šis moments var būt paslīdzējis garām tāpēc, ka autors ar sevišķu centību par galveno uzmanības objektu pūlējies padarīt Sūnekļa purva nosusināšanas pasākumu un tā realizēšanu, kas pēdējo gadu zemnieku romānos jau diezgan cilāta un tāpēc arī padeldēta lieta. Maz liecību arī, ka Dzijūms šo problēmu būtu gribējis sniegt kādā īpatnē skatījumā. Vismaz Celmenieku pirmajā grāmatā tā nostādīta uz parastās bāzes, tēlojot to ieinteresēto personu pro un contra uzskatu sadursmē.

Ja romāna otrajā grāmatā rakstnieks centrālā vietā nostādītu interesanti aizsāktu Reina tēlu, bankrotējušo dzirnavnieku Stūri, tā meitu Irenu un rastu pagriezieni jau minēto divu tipu tālākā attīstībā, varētu sagaidīt jaunu un nebiļušu paņakumu viņa romānista gaitās. Tagadējā koncepcijā ar Karsto Maksi un Teļaploku Gustu lielas pārvērtības, liekas, nevarēs notikt, viņiem piederētos kāda no blakus lomām, izņemot gadījumu, ja šos tipus attīsta tālāk dzimtu likteņos.

Dzijuma stils jau nodibinājies, taču ne sastindzis. Būtu labi vēl šo to korigēt, svitrojot kaut vai kritikas jau apstrīdētos liekos salīdzinājumus, vēl vairāk kāpinot izteiksmes lokanību un vēl vairāk tipējot personāžu. Kompozīcijā jāsarģās no vienmērības, kas allaž apdraud plašos darbos stingri ieturētu realismu, vairāk jādomā par intrigas un atjautīgu pagriezīnu lomu personāža raksturojumā. Bet par visām lietām lai Dievs dod, ka autoru sa-

grābj slāpes pēc lieluma, dziļas problēmas, radāmo tēlu monumentalitātes. Viņa mākslas ievirze ir par daudz tradicionāla un pozitīva, lai savu misiju piepildītu bez tās.

Eriks Raisters

DŪKAS KUNGS UN VIŅA MĀJA, JONĀSA MIESNIEKA STĀSTI

Harija Griceviča grebumi kokā. 216 lappuses. — Gaismas Pils. Hanavā, 1947.

Skriet, jau tik tāla pagātnē un tomēr vēl tik tuvs mūsu garam ir tas laiks, ko mums te tēlo autors šā sava krājuma 12 stāstos. Ir te notikumi, kas saistās ar laikmetu vēl priekš pirmā pasaules kara — mūsu gadu simteņa pirmajā desmitā, bet centrā ir notikumi, kas saistās ar mūsu valsts neatkarības laikmetu. Notikumi tēloti pa lielākai daļai autobiografiskā pieejā, un arī kur tie tēloti kā autoram personīgi sveši, tur viņš tomēr ļoti labi pazīst tēlojamo cilvēku psihi, viņu dzīves apstākļus. Jo tālāk kāds notikums pagātnē, jo spilgtāka un maigāka tā atmiņu gaisma, kas ap to zaigo un list tam pāri, jo tuvāks tas tagadnei, jo vairāk kritiski reāla un objektīva ir autora pieeja. Bet visur stāstos darbojas isti latviešu ļaudis ar visām latviešu psihei tik raksturīgām īpatībām — centību, neatlaidību, izturību, bet arī fantaziju un sapņiem. Tādēļ arī ik no katra stāsta divēš pretī isti latvisks gars, tikai citos stāstos tas vairāk izpaužas pašos tēlotos ļaudis un viņu pārdzīvojumos, citos vairāk mūsu dzimtenes dabas un vispārējās dzīves tēlojumos.

Tīri autobiografiskas reminiscences, saprotams, mākslinieciski tipizēta veidā, atrodam pirmajos trijos stāstos — Zēns, Melnais dēlis un Dakteris. Vidējā ir tomēr kaut kas no mūžīgās latvieša cīņas par savu kaktiņu, savu stūrīti zemes, ir rādīts, cik neatlaidīgi latvietis turas pie sava reiz iegūtā zemes stūrīša. Simpatiska te ir attēlotā mūsu tautiešu starpā ne tik bieži sastopamā īpašība, palīdzēt savam tuvākam. Ar ceturto stāstu — Alīda Lāne — mēs jau ieejam citā — ļoti spēcīgu erētisku pārdzīvojumu problēmu pasaulē. Šais stāstos autobiografiski ir vienīgi tikai ārejie logāti — un arī tad ne visos. Paši stāsti ir objektīvi, var teikt, gluži episki tēlojumi, kur centrā ir dziļāka mīlestības traģika. Bez Alīdas Lānes tāpat tas ir stāstos — Maska, Stīpra kā nāve un Melīga sirds. Bet patīkamā veidā nevienā no stāstiem nav atkārtotāšanās un katrā erētiskie pārdzīvojumi tēloti citādā aspektā, citādos dzīves stāvokļos. Maskā to tēlojums vēl saistās ar mūžīgo jautājumu, kas savos pamatos ir vērtīgāks un labāks — sapņi un iedomu tēli vai skaidra patiesība. Ļoti izteiksmīgi un spilgti mīlestības vispēcība tēlota stāstā Stīpra kā nāve. Tā iet pāri nodrošinātai dzīves laimei, drošam dzīves stāvoklim, tā liek cilvēkam ar pirmatnēju, tīri elementāru milzīgu fizisku spēku, kāds ir kalējs Jērum, tik uzticīgi līdz nāvei mīlēt daļo meldeļa sievu Baibu; liekot iet nāvē savas mīlestības dēļ pret kalēju. Ne bez sava dziļa dzīves un dvēseles sarežģījumu traģisma ir arī Melīgā sirds.

Sava neautobiogrāfiskā rakstura dēļ šai katēgorijai pieder arī zināma sāpju pilna humora apdvēstais stāsts Viemēr tas pats. (Pēc sava satura šo stāstu un tāpat Melīgā sirds sakārtojuma secības ziņā vajadzēja patiesībā likt priekš centrālā — Dūkas kungs un viņa māja; tagadējā sakārtojumā tie sarausta krājuma dabisko psiholoģisko kontinuitāti.) Stāsta varonis ir savdabis, it kā zināms epigonu tips, kas dzīvē īsti nekur neiederas. Garīgi viņš diezgan nevarīgs, kaut arī kādreiz pārdzīvo spēcīgākus enerģijas uzliesmojumus.

Lekšēji tas sašķelts, un var teikt — pat drusku slimīgas paškritikas pilns, apm. kā Puškina Oņēgins vai it sevišķi Lermontova Pečorins, vai arī kaut kas apm. tāds, kādus savā laikā mūsu rakstnieki tēloja kā tā saucāmos vienaldzīgos. Autors šā tipa psihi tomēr labi pazīst. Autora rosīgā fantāzija mums viņu rāda visai dažādos dzīves sarežģījumos, un ar visām savām negatīvām īpašībām viņš tomēr iznācis dzīvs cilvēks, īsts latvietis, un viņā mīt arī dziļi latviska dzimtenes mīlestība. Ar interesi lasītājs seko viņam visdažādākās dzīves situācijās, viņam, kas tiešām paliek vienmēr un visur viens un tas pats.

Jaunāks autora autobiogrāfijas posms šķietami paveras centrālajā stāstā Dūkas kungs un viņa māja, kam piesienas Vindedžu mātes bēres, Jaudzumu boja ēja un Mani kaimiņi. Tā ir mūsu neatkarības laiku Latvija ar saviem centieniem pēc materiālās labklājības, bet arī pēc skaistas un apgarotas dzīves, mūsu tā laika cilvēki, pa daļai sapņotāji un idealisti, ne bez sāpīgas smeldzes savā dvēselē, bet arī reālam darbam spējīgi, neatlaidīgi un izturīgi savu reiz sprauto nodomu sasniegšanā. Vesela galerija tādu cilvēku figurē mūsu priekšā Dūkas kungā, daži drusku humoristiski tēloti, visumā tomēr vērtīgi un pozitīvi. Skaisti te arī Vidzemes centrālās augstienes dabas tēlojumi, sirdi aizkustina tā dziļā dzimtenes mīlestība, kas vijas visam stāstam cauri un apgāro to. — Dziļa traģiska elegisma gars lido pār stāstu Vindedžu mātes bēres. Tas arī viens no pašiem labākajiem krājumā. Brīnišķi te attēlots, kādas prēcīgas noskaņas paredz pārdzīvot stāsta varonis, un cik sēru un sāpju pilni šie pārdzīvojumi iznāk patiesībā. Spēcīgi te attēlots arī tas dziļais traģisms, kāds bija nogūlies pār mūsu zemi un tautu 1943. g. beigās un 1944. g. sākumā.

Augstāko pakāpi šis traģisms tomēr sasniedz nākamajā stāstā — Jaudzumu boja ēja. Atkal vesela rinda mūsu latviešu lauku lauku aizslid garām mūsu garīgam skatam. Dažādi ir viņu raksturi, bet viens kas ir visiem tiem kopējs — īpatnēji latviskā neatlaidība, varētu teikt iedzīmīts titanisks spēks un enerģija, kas iemājojusi viņos visos, kas likusi tiem neatlaidīgi cīnīties un darboties un sasniegt arī atzīstamus panākumus dzīvē. Un lūk, kāda augstāka nepielūdzama traģiska vara bija nolikusi viņiem pašiem būt klāt un redzēt, kā neatvairāmu postītāju spēku priekšā aiziet bojā visi dēzīene viņu dzīves sasniegumi, kā viņi paši kā cilvēki paliek pliki un nabagi! Vai var būt dzīvē daudz vēl lielāku traģēdiju? — Un drusku kļusinātā traģismā nupat

apcerētajam piesienas beidzamais stāsts Mani kaimiņi, kur atkal mūsu priekšā līdzīgi latviešu ļaudis ar īpatnējiem tipiskiem latviska rakstura vilcieniem.

Tāds ir šo stāstu saturs un raksturs. Nopietni tverts dziļš latviski nacionāls gars divē preti ikkatrā no viņiem un padara tos par sevišķi vērtīgiem ne tikai mūsu jaunatnes; bet visas mūsu trimdnieku saimes nacionālās audzināšanas, nacionāli latviskā gara stiprināšanas ziņā. Sevišķi mūsu trimdnieku vecākai un viedējai paaudzei tie būs mīļi, un it sevišķi nopietnākie un dziļāki ievirzītie no mūsu trimdnieku saimes tos lasīs ar lielu labpatiku. Mūsu jaunatnei tie varbūt tik labi saprotami nebūs, jo trimdā mums jau paguvusi izveidoties jaunatne, kas dzimtenei svešāka. Ja stāstus lasa nepārtraukti citu aiz cita, tad nav noliedzama zināmu motīvu un noskaņu atkārtošāšanās, kas tos padara lasītājam ja ar ne garlaicīgus, tad drusku vienmuļīgus. Bet ja tos lasām katru atsevišķi, nedomādami par sakaru ar citiem stāstiem krājumā, tad iespējams ļoti spēcīgs. Šais stāstos mēs atkal tieši pieskarāmies mūsu dzimtajai zemei, sajūtam ap sevi elpojam Latvijas laukus un pļavas, šalcām mūsu Latvijas mežus, dvašojam to dzīvi, kas svētīgi spārņoja mūsu tautu un valsti 20 gadus — no 1920.—1940. gadam. Un izlasijsi tu, mēs jūtamies garīgi atkal stiprināti, mums šķiet, ka tomēr nav veltīgas mūsu visu gaidas, ilgas un cerības.

Stāstu valoda laba (esot gan šai ziņā bez autora arī citiem savi nopelni), šur tur daži dialektismi. Arī grāmatas āriene glīta. Iespiedums skaids (burti varēja būt drusku lielāki), visā krājumā tikai 2—3 iespieduma kļūdas. Interesanti, tikai drusku tumši un neskaidri (tā esot tipogrāfijas vaina) mākslinieka H. Griceviča grebumi kokā.

Prof. E. Blese

IRMA GREBZDE, SĒRMŪKŠU PAGASTA ĻAUDIS

Jāņa Alkšņa apgāds Altgargē. 1947. Vāku zīmējis Arnolds Ozoliņš. 69 + (3) lpp.

Šai grāmatīņā ietilpināti septiņi stāstījumi: Traļļu Bices cūka, Untiķu meitas precas, SAVEDĒJA, Pie vecmātes, Zimzās kuļ; Vieglos vasaras kurpes, Nevainīga saruna. Apvieno tos, kā jau virsraksts rāda, varoņu dzīves vieta. Dažas šī „pagasta“ mājas mīnētas pat pāra vietās, tā par Zimzām runa SAVEDĒJĀ un gabalā Zimzās kuļ, Untiķi daudzināti stāstījumos Untiķu meitas precas un Zimzās kuļ. Pagasta nosaukums liek atminēties Cēsu apriņķa Sērmūkšu pagastu, taču tādi vietvārdi kā Dardzāni un Vilcēnu sils ar savām izskaņām norādē novadus kaut kur tālāk uz austrumiem, Vidzemē, varētu tādi būt arī sēļu zemē, Zemgales austrumos. Arī parastajos sugas vārdos neparādās kāds noteikts Latvijas apgabals: skaids gan, kā nav domāta Letgale. Tā 29. lpp. alkšņu vietā elkšņi, bet sastapt 35. un gatve 39. lpp. ir tādu apgabalu vārdi, kur nepazīst elkšņa formas. Iznāk, ka autore nav gribējusi vai varējusi notēlot jau ar valodu vien raksturīgu Latvijas novadu. Bet arī citādi — dabā, ļaudīs, dzīves apstākļos autore Sērmūkšu pagasts, liekas, bez sa-

vas sojas. Tas, protams, nebūtu arī par vari prasāms, lai gan lasītāja ziņkāre ar grāmatas nosaukumu diezgan iekairināta. — Tā vien liekas, ka stāstījums neapvieno kāda kopēja vide, bet gan autores viedoklis, ar kuru tā piegājusi grāmatā notēlotajiem varoņiem un notikumiem, kā tā vērtējusi savam darbam izraudzīto vielu: Sērmūkšļu laudis apbalvoti ar viegla humora skatījumu. Lai ieskatāmies šai ziņā kaut vai nelieļajā, bet visnotaļ teicamajā Nevainīgajā sarunā: pēc diezgan sīvas nupat mirušās vīra mātes nopelšanas, vedeklas mēle runā atkal ko citu: „... pietrūks gan man viņas. Nu jau atdusas mierā. Žēl, laba vīra māte bija...“ (68. lpp.) Žēl, ka izraudzīto varoņu galerijā, lai arī vienpusīgi pašauram skatījumam, nav tomēr neko plaša, ne sevišķi bagāta dažādībām. Jāsecina, ka autore, acīm redzot, nav vēlējusies monumentālākas viena novada ļaužu gleznas. Un priekš būtu bijis sapemt tieši tādu, vienalga, kādā skatījumā — nopietnā vai humoriskā, romantiskā vai realistikā, bet plašumā un dziļumā ejošu. Ipaši tagad, kad Latvijas tēls sāk jau bālēt trimdnieku apziņā, bet visjaunākajiem no trimdas saimes tikai māksla vien vairs var šo tēlu uzburt acu priekšā. Šai sakarā rodas arī jautājums, vai rakstniecei pašai pietiekoši pazīstama dzimtenes īstenība, kas vēl, protams, nebūtinā nav tā jāsaprot, ka mākslai jābūt dzīves kopijai. Bet mākslas darbam jādzīvo, jābūt kā dzīvam, jāpārliedzina. Un dažu aplamu elementu izraudzīšana vai lietošana nevietā rada šķēršļus minētajiem mākslinieka mērķiem. Tā tas vērojams arī šai Grebzes grāmatā. Gan, piem., ļoti iespējama sagādīšanās, ka pie pagasta vecmātes reizē ierodas četri tēvi, bet ja rakstniece 42. lpp. pasvītro, ka šie tēvi braukdami triec zirgus un „dažbrīd šādu strauju braucēju sagādās pa divi, trīs reizē,“ tad jāsecina, ka vai nu autore lāgā nepazīst pagastu vecmāšu darbību, vai atļaujas ļoti pārdošu dzīves sagrozījumu par labu mākslas īstenībai. Tik lielu klientūru Latvijas pagasta vecmātei gan pagrūti iedomāties. Tādas klientūras rezultātā būtu kolosāls iedzīvotāju pieaugums. Lai tikai salīdzinām rakstnieces tēlojumu ar statistiskas datiem: 1940. gada 1. aprīlī Latvijā bija 59 pilsētas un 516 pagasti, bet piedzimuši vienā no iepriekšējiem gadiem (1938.) tikai 36.386 bērni. Ja arī vecmāšu rokās būtu nonākusi daļa šai statistikā neuzņemto, tad tomēr, ievērojot, ka gandrīz trešā daļa no iedzīvotājiem bijusi pilsētās, vienam pagastam vidēji pienāktos apmēram 40 bērnu 365 dienās. Protams, visi pagasti nav viena lieluma, bet rakstniece Sērmūkšļu pagasts to tiesu nav vis bērniem svētītajā Latgalē. Taču daudz grūtāk pierast jau šādiem īstenības vērojumiem: 29. lpp. Minija pēc ratu atsaites sakārtošanas noslaukā ceļmalas zālē darvainās rokas, kas nepārprotami liecina, ka rati bijuši ieziesti ar darvu, bet ne ar parasto degutu vai ratu ziedi. Pagrūti 30. lpp. sekot salīdzinājumam „notrinās mēles tievas un asas kā tuteņi“, jo parastie lauku (cūku) kaujami tuteņi acīm gan tēlojas ar savu sasmailināto galu, bet ne tievumu. 34. lpp. Zetes „brūnās actiņas priecīgi mirdzēja kā zustrēnites pusdienas saulē“, bet 36. tās pašas acis

jau sauktas par melnajām zustrēnītēm. Un vai tiešām upeņu ogas vismirdzošākas pusdienas saulē? Derētu pārbaudīt! Stāstā Untiķu meitas precas māsas, kas pieder pie ievērojamākajiem pagasta ļaudīm, nenieka niezina, ka ieradies un dievkalpojumu turēs jau piecas nedēļas gaidītais jaunais mācītājs; Untiķiem par to speciāli telefonē draudzes priekšnieks. Bet kā gan to uzzinājuši draudzes locekļi, ja tie bariem pulcējas baznīcā! Autore, acīmredzot, piemirsusi, ka Latvijas pagastu lielākajā daļā bija apkārtraksti, kuŗos uzņēma arī draudzes ziņas. Šai pašā stāstījumā Untiķu meitas precas notikumi sāk risināties kādā svētdienā, kad birzs jau lapu dzeltenumā, bet Untiķu meitas vēl sēņo — rakstniece gan nesaka ko īsti; tad paiet nedēļa — sestdienas vakarā mācītājs ciemojas Untiķos; un pēc tam „ik svētdienas“ Untiķu meitas brauc uz baznīcu, kokos jau turas vairs tikai „reta vēja aizmirsta, brūna lapa“; tad atkal mācītājs ciemojas; vēl paiet viena nedēļa — cik tad nu īsti liels laiks gan jau pagājis?! — Un Minija brauc ar mācītāju, „Alksņi ceļmalās vēl bij tumši zaļi... sārta un dzeltenas sēņo vecenes tupēja pakalniņos...“ (Sal. 15., 18. u. n., 23., 26., 29. lpp.). Pēc visa spriežot, vajadzētu te, tātad, būt jau vismaz novembra otrai pusei, bet kā tad nu ir ar tām sēnēm, ja tik bieži jau 18. novembrī Latvija sagaidīja ar sniegu, ja arī ne ar pastāvīgu! Ka šāda veida aplamības var sākt nopietni apdraudēt trimdas rakstniekus, ka var sākt par runāt jau par kādas parādības simptomiem, lai šai pašā vietā norādīta kāda dīvainā vieta no Karolas Dāles romāna Bēgošās ēnas fragmenta Svētki Rīgā (Ceļš 1947. gada 11. nr.): rakstniece notēlojusi valsts svētku skati Rīgā šādā secībā — sarodas viesi, beidzot valsts prezidents, tad sākas skate — ierodas laukumā karaspēka daļas, kuŗas nu apstaigā prezidents, pēc sacidams uzrunu; kamēr patiesībā — karaspēks laukumā ieradās pats pirmais, prezidents beidzamais, un rakstnieces tēlotā karaspēka skate notika pēc prezidenta uzrunas!

Tāpat kā iepriekšējā Grebzes grāmatā Paze-mīgā, arī šajā daļa laba psiholoģiska mikla. Gan autorei gadās arī īsti laimīgas vietas, kuŗās varoņi parādās spilgti un ticami ar saskaņojumu rakstūrā, situācijā un rīcībā, piem., tads ir Traļļu Bices cūkas sākums 6. lpp. Pat tādi virsmežziņa, tātad, izglītota un prātīga cilvēka valodai kā 48. lpp. par savu vēl nepiedzimušo dēlu, ka „es tam tu-rešu divi aukles. Tik gudram zēnam“, varam vēl ticēt, jo runātājs jau kādu laiku bij dzēris stipro alu un vispār varenā satraukumā par gaidāmo notikumu. Bet ir šis tas neticams, vietas, kuŗās autore nav spējusi radīt ticama tēla. Tā tas jau pirmajā stāstā par Traļļu Bici: tiesa, meiča vēl jauna, savādniece, cūku mīļtāja, taču grūti autorei būs pārliecināt lasītāju, ka šī laucīniece, kas trešo gadu jau par gaitniecei, kā kāds desmit gadu vecs bērns raud un sāk nist nule mīlēto cilvēku, kam jāveic pienākums nokaut pēkšņi saslīmušo Bices cūku. No Untiķu meitām tikai Minija parādīta kaut cik spilgtāk, bet vēl bālāks nekā Untiķu vecākās meitas šo iekārotais mācītājs, kuŗa ārienē „gaiša

lietas. Katrā ziņā lasītājs ir samulsināts un izsists no domu kūtrības.

Savu tiesu uzjautrina virsraksts Dēklas ratīņš ar tautisko mākslinieka E. Abeles spārslīcu uz vāka, jo jau pirmās lappuses mums vēsti par Anglijas karali Indriķi. Acīm redzot, Dēkla autoram bijusi vairāk par rokai nekā kādas antīkas likteņa dievības. Virsraksts dod vajadzīgo pamattoni — fatālo notikumu sasaistījumu.

Pirmo stāstu Dziesminieks un valdnieks varētu nosaukt par vēsturisku, ja vien vēsturē šādas personas un notikumi būtu atrodami. Vēsturnieks mums gan stāsta par kāda Indriķa un Eduarda ciņām Anglijas troņa dēļ, kas notikušas XV gadsimtā, tomēr dažādie stāsta fakti — kaut vai piemēnītie kartupeļi, jezuīti un inkvizīcija — norāda uz vēlākiem laikiem. Atklāti sakot, notikumiem un personām gan ir it kā vēsturisks fons, bet paši tie cēlušies rakstnieka fantāzijā, pret ko arī nekas nebūtu iebilstams.

Saskaņā ar Olgēta Liepiņa kustīgo garu un plašo lektūru te atrodams spilgtas ainas un reminiscences: izpeld satumsuša spāņu glezna ar asiem gaismas kontrastiem, uzņemts princeses vēsais portrets, iesmeldzas Šillera motīvs par skaistajām zūdošajām Aranhuezas dienām. Un līdzās tam atdujamies uz zemniecisku tiešumu un brammanību. Pārlicina groteskais sīkums, ka uzurpātors Terners, uzrūmādams pūli, uzlec uz tukšas preču kastes, kas pārsegta ar greznu drānu, turpreti princeses Elvīras vienkāršā atklātība neliekas iederamies galma stimvurā.

Ar vislielāko suverēnitāti varoņi ar visām armijām tiek bīdīti pa stāsta šaha galdiņu. Pārsteidz sapņotāja Džona Ternera vīrišķībā kaujas laukā, kur taču tam nav nekādas pieredzes. Acīm redzot viņš savus romiskos tikumus skolojis, lasīdams latīņu autorus. Spilgts efekts ir arī personu tīri makiavelliskā rīcība, kad tie, acis nepamirkšķinot, pazudina radniekus un bērnības draugus. Notikumus autors lasītājam pasviež kā riekstus, kas jāpārkož, un jāsaka, ir jau tiem katram savs atrisinājums, kas rodams, iedarbinot fantāziju. Salīdzinot šo stāstu ar dažu agrāku Olgēta Liepiņa vēsturisku romānu — par Puškinu vai franču rakstniekiem —, kas neapšaubāmi pamatojās sīkās materiālu studijās un deva apbrīnojami noskaņotu personu un vides tēlojumu, tas šķiet ātrumā uzņemta improvizācija. Kā tādi tai piemīt naīvs tiešums.

Abi pārējie stāsti pieder latviešu bohēmas videi. Stāstā Mākslinieki aizmetas romāns starp diviem jauniešiem — gleznotāju un balerīnu. Ja Olgētam Liepiņam vispārīgi varētu pārmaest pārāk jutekliskos sieviešu aprakstus, tad šeit tam izdevies jaunās dejojotājas Iraidās Lazdas tēlā parādīt vēsu tīrumu, kas harmoniski apvienots ar viņas jauno dienu spīrto darbīgumu. Autors meistariski liek lasītājam tieši un spilgti izjust viņas „mācītā ķermeņa” spriegumu un veiklību. Nevienā viņas pārdzīvojumā nav aizmirsts, ka viņa ir dejojotāja, ka kustības ir viņas dzīves elpa. Šās meitenes tēlam un gleznotāja mīlestībai, kas to cenšas tvert, piemīt kaut kas kristalliski vēss un vesels. Spilgtā kontrastā ar to

stāv tumšā un duļķainā perversitāte stāsta otrā pusē. Interesanti, ka rakstnieks, nonācis līdz lūzuma brīdim Iraidās attieksmēs ar gleznotāju, diezgan sīki tēlo netikuma neskaidro vilinājumu, Iraidās biklo reaģēšanu un vilcināšanos, bet tad pēkšņi tā pazūd ne tikai mīlētāja, bet arī lasītāja skatam. Rādīta īsa drāmatiska sastapšanās ar gleznotāju, kur varone jau parādās citā aspektā. Bet tad lasītājam viss jākombinē un jāuzmin pašam, lai novestu Iraidās iekšējās gaitas līdz ex abrupto dotajai jau izdarītās pašnāvības aīņai. Atkal šis teicamais paņēmieni — likt piedalīties arī lasītāja fantāzijai mākslas radīšanas procesā, ko mēs gan atrodam veclaiku grāmatās, bet retāki modernajā lasāmvielā.

Stāsts Austra patiesībā ir sadragāta cilvēka atzišanās. Šeit ir diezgan daudz samērā nesvarīgu sīkumu, turpreti būtiskais reducēts līdz skopām piezīmēm. Lasot mēs pavīpsnājam, kā vīrietis var nepazīt sievieti, ko reiz mīlējis. Un tomēr, liekas, ka taisni šai komiskajā parādībā sabiezināts viss stāsta rūgtais posts. Rakstnieka nodoms taču bijis rādīt fizisku un morālistu izirumu, vilšanās visos dzīves novādos. No otras puses te plaiknās donkichotiska neprātība: skatoties īstenībā tieši acīs, noticēt vienīgi savam fantāzijas tēlam...

Visumā par grāmatu būtu jāsaka, ka tā ieteicama garīgam rosinājumam. L. Pērļupe

TAUTAS DZIESMU KRĀJUMI TRIMDĀ

Māras laiva. Latviešu tautas dziesmas. Veronikas Strēlertes izlase. Stokholmā 1946. 192 lpp. Tautas dziesmu izlase. Sastādījis Arturs Baumanis. Augsburgā 1946. 128 lpp. Latvju dainu izlase. Kārļa Skalbes sakārtojums. Apgāds Latviešu raksti Valakas nometnē pie Nirnbergas 1947. 176 lpp.

Krājuma Māras laiva ievadā ir profesora Arnolda Spekkes apcerējums Dainas un mūsu vēsture. Sai apcerējumā prof. Spekke zīmīgi saka: „... mūsu dainas ir kā gudra tēva mantojums, kas cel un stiprina mūsu gara spēku sevišķi tais brīžos, kad trūkst un irst daudzas ārējās sakarības saites”. Šie vārdi nepārprotami norāda, ka tautas dziesmām trimdā jo sevišķa nozīme, un gribētos tos attiecināt uz visiem minētajiem krājumiem. Bet turpat tālāk prof. Spekke vēl saka: „Mums latviešiem svečumā, tagad lasot un pārlasot vai atmiņā skaitot mūsu dainas, vairs nepietiek ar atmiņām, nepietiek ar jušanu bagātiem pārdzīvojuumiem mūsu skaitliski, t. i., demografiski šauru iespēju aplokā, — mums mūsu dainas jānes pasaulē kā mūsu vienības simbols, kā mūsu īpatnības skaists un neviltots pierādījums.” Ar šiem divi citātiem tad nu būtu uzsvērti tautas dziesmu galvenie uzdevumi: celt un stiprināt mūsu pašu garīgos spēkus un rādīt citām tautām mūsu aistētisko, morālisto un mitoloģisko vērtību īpatnējo pasauli. Kā šie grūtīte uzdevumi praktiski veicami, uz to var būt vairākas atbildes, bet katrā ziņā viena no tām ir neapstrīdama, ka tautas dziesmām jāparādās atkal un atkal jaunos izdevumos. Tāpēc jāpiecējas, ka trimdā to radies jau veseli trīs un nebūtu jauni, ja rastos vēl, jo

Latvijā iznākušos krājumus līdz ir paņēmis retais, bet ar jau izdotajiem vēl visi nav apmierināti. Māras laivā sakopotās tautas dziesmas Veronika Strēlerte iedalā 2 lielās daļās: I Zeme, II Lau-
dis. Šīs daļas savukārt sadalītas šikāk: I Zeme — Dievības, Gadskārtu mīti, Latvijas ūdeņi un Rīga, Jūrnieki un zvejnieki, Meži, plavas un dzīvā ra-
dība, Senā sēta, Mājkustoņi, Lauku darbi, Kungi un muiža, Kaņavīrs, Svešas zemes un tautas; II —
Laudis: Dzimta, Šipotāja, auklētāja, Kristības, Audzināšana, Dzīvnieki bērna iztēlē, Bērna darbi, Meitas pūrs un sēta, Laužu iedaba un tikums, Milestības simbolika, derības, precības, Kāzas, Apdziedāšanās kāzas, Dzīve tautās, Sērdieņi un grūtdieņi, Dzīves ziņa. Minētie virsraksti vien rāda, kādu saturu bagātību slēpj mūsu tautas dziesmas. Ja Kr. Barons, kārtojot Latvju dainas, plānu bija izvēlējis pēc cilvēka mūža rituma, tad vēlāk lasītājiem un arī zinātniekiem, kas dainas pētīja, grūti bija kaut ko iebilst, tik vienkāršs, dabīgs un pārskatāms bija viņa plāns. Un šis plāns palika pamatā arī Kr. Barona dainu izlasei. Tik laimīgi vairs nav veicies citiem tautas dziesmu kārtotājiem. Tā Klaustiņa kopotās un prof. Endzelīna rediģētās Latvju tautas dainas 12 sējumos K. Rasiņa izdevumā plāna ziņā vairs nebija tik vienkārši un skaidri saliedētas. Šikie, dzejiskie apakšvirsrakstiņi saraibināja. Kaut citādi šīs izdevums bija bagāts ilustrācijām un vērtīgiem zinātnieku apcerējumiem. Tāpat meklējās, bet neko labāku par Baronu plāna ziņā neatrada arī mazāku izdevumu kārtotāji. Visi, kas pieskārs tautas dziesmu plašajam materiālam, redzēja, cik ģeniāli Barona tēvs to bija nokārtojis. Strēlerte savā krājumā nav norādījis, kādi apsvērumi pamatā viņas iedalījumam, bet noprotams, ka viņa arī ir veļējusies vienkāršību un skaidrību. To apstiprina tas, ka saturam tikai divi galvenās daļas — Zeme, Laudis. Vai šī vienkāršība un skaidrība tik gaiši izmanāma arī apakšvirsrakstā, to vairs nevar apgalvot. Liekas, ka, piemēram, nodaļām: Jūrnieki un zvejnieki, Kungi un muiža, Kaņavīrs u. c. vajadzēja vairāk atrasties tai daļā, kur runa par ļaudīm. Bet tagad, kā redzam, šīs nodaļas ietilpinātas I daļā Zeme. Taču nedomāsim tūlīt, ka arī šādam sakārtojumam nav sava jēga. Ja rūpīgāk ieskatāmies saturā, tad noskārstam, ka I daļā kārtotāja ietilpinājusi visas tās dziesmas, kurās dabīgā secībā atspoguļota mūsu zeme un dzīve, saskapoties vispirms ar dievībām, dzīvo un nedzīvo dabu un beidzot ar svešiem ļaudīm. Otra daļa turpretī aptver lielāko tiesu ģimēni un audzināšanu. Ar to otra daļa iegūst lielu viengabalainību, un ģimene, kas ir mūsu tautas gara mantu šūpulī, dabū vajadzīgo cieņu un ievēribu.

Pievērsoties Māras laivā ievietotajām tautas dziesmām, jāsaka, ka te Strēlerte ir parādījusī savu dzejniecēs smalko gaumi, izraudzīdamās aprādītā plāna robežās daiļākās un reizē arī vērtīgākās dziesmas. Tā Māras laiva atved pār jūru no tēvzemes mums bagātīgu mantojumu. Un tepat tad nu ir piebilstams, ka krājuma virsraksts jāatzīst par ļoti zīmīgu un daiļu. Dažas nodaļas tikai grībētos redzēt vēl kuplākas: piem., nodaļā Laužu

iedaba un tikums pamaz dziesmu par dziedāšanu. Bet dziedāšana ir viena no senā latvieša raksturīgākajām īpatnībām. Tāpat te vairāk dziesmu derēja par darbu, tīrību un gudrību. Gandrīz nemaz šai nodaļā nepamanām līdzjutības tikumu. Tiesa, citās nodaļās par visu to dziesmas skaistas jo skaistas. Bet, ja kārtotāji ir bijis nodoms vēl atsevišķi parādīt senā latvieša garīgo seju — un šis nodoms ir labs — tad jāvēlas, lai šī seja būtu apgaismota jo pilnīgi. Skaistas ir nodaļas par Latvijas ūdeņiem un Rīgu, Mežiem, plāvām un dzīvo radību, Seno sētu, Mājkustoņiem, Lauku darbiem un Kaņavīru. Tāpat labs vien sakāms par visu 2. daļu Laudis. Mūs, trimdiniekus, ar savu tuvumu un bargumu tieši skar nodaļas: Svešas zemes un tautas un Sērdieņi un grūtdieņi.

Kalnā kāpu raudzīties
Kas ar manu tēvu zemi,
Vai ar leitīs, vai tatārs',
Vai irbite purināja.

Pūt, vējiņi, kur pūzdams,
Pūt vairāk dienvidos,
Pārpūt manus bāleļiņus,
No vācemes Kurzemē!

Tautas dziesmu valodu, cik vērojams, Strēlerte nav labojusi. Tāpēc sastopamies ar tādiem vārdiem un formām kā: telāķi (180. lpp.), vainakos (34. lpp.), vainaciņu (36.), vainagā (136.), tāju (55.), strīpaiņiem (175.) u. c.

Jautājumā, vai valodu vispār tautas dziesmās vajadzētu labot un cik lielā mērā, visi nav vienprātis. Tādiem krājumiem kā Kr. Barona Latvju dainas, kas ir avots zinātniekam un valodniekam, protams, tā nav aizkaņama. Bet kā ir ar izlases krājumiem, ko lieto vienkāršs lasītājs un bieži vien skolnieks, kam valoda vēl jāveido, par to der vēl padomāt!

Iespieduma kļūda laikam būs 65. lpp.: Nobāroju kumeliņu Ar divām rocīņām — jābūt: **auziņām**. Nav trochaja dziesmās labota 4. zilbes kļūda. Ceturtā zilbe, kā mēs zinām, dipodijā ir vienmēr viegla un isa, kas nobeidzas vai nu ar: a, e, i, u vai šiem patskaņiem vēl var pievienoties s — tā tad: as, es, is, us. Bet šādās dipodijās tas nav ievērots: Nebēdājat kaŗa viri (89.), Kaunies, kaunies, tu, meitiņ! (114.), Kungi kaŗā aizveduši (134.) un Kopā augam mēs māsiņas (182.).

Kā neapstrīdāms trūkums būtu minams tas, ka krājumam nav pievienots satura rādītājs un dziesmas ievietotas bez numerācijas. Tas apgrūrina orientēšanos, īpaši vēl tad, ja krājumu lieto arī skolās. Bez dziesmu numerācijas ir arī abi nākošie krājumi.

Artura Baumaņa Tautas dziesmu izlase ietver sevī 12 atsevišķas nodaļas, kurām kārtotājs izvēlējis šāds virsrakstus: I Dziedot dzimu, dziedot augu, II Sit, Jānīti, vaŗa bungas! III Ziemas svētki sabraukuši, IV Dod, Dieviņ, arājiņu, V Pie tautu dēla, VI Tēvs un māte, VII Zemīte — mūŗa māte, VIII Bārŗa bērni, IX Dievs,

saule, Laime, X Darbs, XI Mana tēvzeme un XII Bargi kungi. Baumanis tāpat kā Strēlerte atturas ar kādiem ievadu vai pēcvārdiem paskaidrot, kādi principi bijuši pamatā, izraugot krājumu plānu. Un jāsaka, ka Baumaņa nodomus ir grūtāk uzminēt nekā Strēlertes. Baumanis tāpat kā Kr. Barons iesāk ar dziesmām par dziedāšanu, bet tālākām nodaļām vairs nav cieša sakara. Tā, piem., nodaļa Tēvs un māte varēja ļoti labi atrasties tūlīt aiz nodaļas Dziedot dzimu, dziedot augu; svētku dziesmas varēja pārcelt pēc darba dziesmām u.t.t. Bet kārtotājam ir patikusi cita kārtība, un, ja nav dziļāku vienotāju principu kā tikai tie, ko nosaka viņa subjektīvais atzinums, tad brīvība uz vienu un otru pusi ir liela. Tak arī šais brīvības robežās paliek mums iespēja izteikt savus vēlējumus, jo neesam gluži vienis prātis par to, kas kārtotājam šķitīs svarīgākais. Un interesants tad nu ir Baumaņa atzinums, piemēram, par svētkiem: Jāņiem ir 107 dziesmas, Ziemassvētkiem 4, bet par Lieldienām nav nevienas. Tāpat nav pieminēti Meteņi (Vastlāvji), Jūrģi jeb Uspņa diena, Talka — darba svētki, Applāvības, apkūlības — rudenāji jeb Jumja svētki. Neapšaubāmi — Jāņi ir virsraksturīgākie latviešu svētki. Bet šķiet, ka Jāņu dziesmu skaitu varēja samazināt, ja nebija iespējams krājumu paplašināt un to vietā pieminēt arī citus svētkus, kas arī raksturīgi un skaistām dziesmām bagāti. Nodaļas Dod, Dieviņ, arājiņu un Pie tautu dēla ir diezgan plašas un derēja varbūt dalīt vēl ar atsevišķiem virsrakstiem. Tagad no šiem atsevišķiem virsrakstiem ir pagrūti noskārst, ka šais nodaļās būš runa arī par precībām un kāzām. Paša, bet laba ir nodaļa par Tēvu un māti. Te ar skaistām dziesmām ir rādīta vecāku mīlestība un rūpes par bērniem, tēva gudrais padoms, mātes gaišums un pretī tam savukārt bērnu godbijība un paklausība vecuma dienās. Par miršanu senais latvietis nav labprāt domājis. Viņam patīcis „priecīgi padzīvot“, liekot „lēdu zem akmeņa“. Kr. Barona Latvju dainās kāzu un precību dziesmu ir nesalīdzināmi vairāk nekā miršanas dziesmu. Varbūt tāpēc Strēlerte savā krājumā par pēdējām nemaz atsevišķi nerunā. Baumanis tomēr nodaļā Zemīte — mūža māte pieskaras arī dzīvības un nāves jautājumiem.

Nodaļām Bāra bērni un Bargi kungi būtu diezgan ciešs sakars. Baumanis tomēr šo sakarību nav izmantojis, nodaļas ir tālu viena no otras un Bargie kungi, kas visu mūsu tautu padarīja par bāru bērniem, ir iznākuši diezgan „labi ļaudis“, kā to var secināt no šai nodaļā ievietotās dziesmas 126. lpp. Nodaļas Darbs un Mana tēvzeme atkal ir plašas un derēja vēl sīkāk sadalīt. Piemēram, nodaļā Darbs ir apdziedāts arī kumeliņš un raibaļiņa, kas būtu mināmi atsevišķi. Un jo sevišķi pašu arāju gribētos redzēt tādā godā. Mūsu tēvzemē aug balti bērzi „sidrabiņa lapiņām“, aug „melni meži ķēdītēm saķēdēti“; brāļa sētai pie vārtiem aug ozols, kam „zelta zīle galiņā“; tek sidrabiņa upes, kam „zelts pa virsu līdināja“; pa lielo tīrumiņu „līgo saule, līgo bite“; — isi — viss tur mirdz un skan zeltā un sidrabā. Tēvzeme ir skaista

un bagāta — pat smildziņa tur zied „sudraba ziedus“. Un tēvzemei vidū skaisā Rīga. Tādu ainu apmēram rāda par tēvzemi Baumaņa izvēlētais tautas dziesmas. Bet šai nodaļā vēl tālāk ir runa arī par karā iešanu un tēvzemes aizstāvēšanu. Kara-vīrs, kas „uz cintiņa galvu lika, tēvu zemi turēdams“, būtu gan minams tūlīt pēc tēvzemes, bet, lai viņu cienīgi pamanītu, ar atsevišķu virsrakstu. Tā kā Baumaņa Tautas dziesmu izlase no šē apskatāmām ir vismazākā, tad daudz nevaram pārnest, ja ārpusē ir palikuši temati, kas tāni nemaz nav skarti. Visumā svarīgāko atradīsim. Liekas, ka drošu roku ir labotas valodas kļūdas, jo to pavisam maz. Ir dažas iespieduma kļūdas, piem.: naca — nāca (14.), pluc — plūc (16.), visapkart — visapkārt (21.) u.v.c. Dieva jeb Dieviņa vārds konzekventi rakstāms ar lielo burtu kā īpašvārds. Sastopamies arī šinī krājumā ar 4. zilbes kļūdu, piem., Jāņu mātei tai bij labi (16.), Nu atnāca Jāņu vakars (22.) un Kā bitītei man līgot (36.).

Glīts ir mākslinieka Zvirbuļa vāks.

Par Kārļa Skalbes Latvju dainu izlasi nebūtu nekas daudz sakāms, jo te trimdā tā jau ir 4. izdevumā. Tātad ar trim izdevumiem Latvija krājums jau ir ieguvis kritikas un lasītāju novērtējumu. Zinaīda Lazda, kas trimdas izdevumam ir pievienojusi īsu un lietišķīgu pārskatu Tautas dziesmu izlases, šai pārskatā saka: „Kārļa Skalbes izlasi nosaka tautas dzejas skaistums, viņš izlasījis, Krišjāņa Barona vārdiem runājot, „skais-tākās, daiļākās dziesmas“. Ar šo norādījumu ir at-segti Kārļa Skalbes nodomi, krājumu kārtojot, un tie jāievēro arī lasītājam.

Saturs iedalīts, ieturot Barona dabīgo metodi, kam pamatā, kā jau agrāk minēju, cilvēka mūža ritums. Krājuma 4 daļas aptver: Darba un druvnas dziesmas, Bāru dziesmas, Dziesmas un jaunība, Precību un kāzu dziesmas. Bāru dziesmas vēl sadalītas ar apakšvirsrakstiem: Nāves jausmas un sēras un Bāreņu dziesmas. Tāpat sīkāk vēl dalītas Dziesmas un jaunība: Dziesmas par dziedāšanu un Jaunība. Atceros, ka profesors Ludis Bērziņš, kas, kā zināms, arī vienmēr godam minams, kad runa par tautas dziesmām, reiz teica: „Nevajaga dzejot par dzeju“. Ar šo vērā liekamo atziņu tad nu gribētu atbrīvoties no sīkās satura pārstāstīšanas. Tautas dzeja, ko te Skalbe sniedz vistīrākā veidā, ir jālasa katram pašam, tikai tad viņš noskārtais tāsi dailjumu.

Krājums gan formātā pamazs, bet arī kvantitatīvi ir viens no bagātākajiem. Grāmatīnai ir divu sleju salikums, kas dziesmu skaitu divkāršo. Ciets, gaiši dzeltens un brūns, ādas imitācijai līdzīgs vāks, kas darināts pēc doc. J. Sternberga zīmējuma. Uz pirmās lapas Kr. Barona rokrakstā tautas dziesma:

Bij man dziesmu pieci pūri,

Vēl ar kaudzi vācelīte,

Kad gribēju, tad dziedāju,

Labas vien lasīdama.

Lapas otrā pusē doc. Sternberga kokgriezumā Krišjāņa Barona attēls. Pēdējā lapā norādījums, ka šī grāmatīna iespiesta latviešu trimdas jaunatnes vajadzībām.

statu — liek iedomāties kaut ko līdzīgu ķekariem, kas taču liepām nepieņemt". — Nav man pieejama Milenbacha-Endzelina vārdnīca, tāpēc nevaru pārbaudīt, bet ir jāpāšaubas, vai vārds „kari“ ir jaundarinājums. Ja valodā ir salikteni: priekšskari, aizkari, ķekari, pakari (piem., Skalbes Pie jūras loga tāla ar dzintara pakariem), tad pamatvārds „kari“ izklausās pēc veca, tikai aizmirsta tautas valodas vārda. — Vecs latviešu vārds ir arī „aulis“, un ar to Kadilīšs arī nav apmierināts. — Tālāk J. Kadilīšs raksta: „Dievs vien zina, kas ir saules bradī, taču vārdu radi tie atskapo“... Šis pārmetums cēlies vienīgi recenzenta nezināšanas dēļ, jo vārdu „bradī“ jau Rainis lietājis, un tas nozīmē kādu īpašu tikla pavedi, apņemšanai kā vadu vai kabeni. Fricis Dziesma te to lietā ar lielu pārnesumu. Viņa mājas tad nu būtu saules staru tikla apņemtas — smalkā spožumā ievītas, pie tam vairāk pat garīgā ziņā.

Ne tikai kā fantāzijas, bet elementārās loģikas kļūdu J. Kadilīšs apzīmē rindas:

lai citu rītu noliktu te bāres mūžu sūru
un kara ceļos aizvesto un neatgūto pūru.

„Kā var nolikt to, kā nav“, jautā recenzents. — To, protams, nevar. Bet vai šis dzejas pārnesums tik nesaprotams? Citiem vārdiem teicot, tas būtu, ka pārnovada jaunāva uz jauno māju atnāks domājot par neatgūto pūru, gluži vienkārši — ar tukšām rokām. — Nesaprotami, kāpēc recenzents iebilst pret vārdiem: „nostāsimies grupām“. Ja var nostāties pa vienam, kāpēc nevar nostāties arī grupām?

Tālāk Jānis Kadilīšs jautā, ko gan labu varētu teikt par vārsēm: 1) „Pa gatuvi nāks brūnālas ar pienīgsnēju gaitu“. Labu varētu teikt to, ka te dzejnieks tik isos vārdos devis ļoti skaistu latviešu lauku māju vakara gleznu līdz ar pašu māju raksturojumu. Kā pienīgsnēju govju gaita atšķiras no, piem., jaunlopu gaitas, to zinās katrs bez īpaša paskaidrojuma. 2) „Un savas dzimtas vainagā es aiziešu ar dziesmu.“ — Vainags, tāpat kā gredzens, ir aplis, kam nav „ne sākuma, ne gala“, tāpat kā dzimtai. Te labu varētu teikt to, ka Fr. Dziesma atkal uzrakstījis ļoti latvisku un nozīmes bagātu jēdzienu, ka latvietis strādās tā, ka savu senču cienīgs varēs godam ieiet savas dzimtas vainagā.

— Lūk, to varētu labu teikt par abām vārsēm no dzejojuma Balsis klusumā.

Aplūkošu citātus no pārējām dzejām. Sākšu ar dzejoli Piemīnēšana.

Ar zaļiem skuju zariem tauta iet.
Kam rokās nav, tie aizver acis ciet
un savas dvēšles rūgto mētru nes
un liek pie priedes, ciņa, ceļmales —

J. Kadilīšs raksta: „Par šo naivo priekšstatu vai nu jāpasmaida vai jāpiktojas: vajag tikai iedomāties tādu gājieni ar aizvērtām acīm!“ — Te recenzents pārmet atkal to, kas dzejā nemaz nav rak-

stīts. Dzejnieks nesaka, ka visi gājēji iet aizvērtām acīm, bet tikai tie, kam rokās skuju zaru nav. Ka gājienā var turēties arī pilnīgi aklais, to labi rāda Valdemārs Kārklīšs novelē Sastapšanās tumsā.

J. Kadilīšs liekas, ka nav priekšstata arī divos nākamajos šīs dzejas fragmentos: 1) ka šie pieminētāji kā dzimtenē, tā arī jau svešumā pie priedes, ciņa, ceļmales moliel skuju zarus saviem aizgājušajiem. Tie, kam rokās skuju veltes nav, gremdējas sevī, „aizver acis ciet“ un, atmiņām smeldzot, piemin savās dvēselēs tos, kas sirdij atrauti sāp. Dzejnieks saka: savas dvēšles rūgto mētru nes tiem, kas ir viņu dzīves daļa. Jānis Kadilīšs nesaņem, kādu priekšstatu var dot dvēšles rūgtā mētra nupat pieminētāji savienojumā, bet es nesaprotu, ko te vēl lai paskaidro. 2) Par Piemīnēšanas pedējo rindu: „Viss ir tik svēts kā Dieva debesīs“, Jānis Kadilīšs jautā: kas ir šis viss? — Jātbild — viss tas, ko jautātājs citējis: aizgājušie, pati piemīnēšana, pieminētāji un arī ciņi un ceļmales, kur veltes noliek. Ar kādu kopēju vārdu Kadilīšs to teiktu, ja ne ar „viss“? Tas pats nākamajā citātā:

Visā, ko tu domā un ko dari,
visā, ko tu kā par jaunu skari,
dzīves brīnums iekšā nāk ar vari u. t. t.

J. Kadilīšs saka: „Un atkal šis nenoteiktais, dzejiski tukšais „visā“...“ — Ja pie vārda „visā“ stāv divi apzīmētāja teikumi, vai tad tas vēl nav diezgan apzīmēts? Bet te nav tie vien. Te vārdu „visā“ apzīmē arī pavasara tēlojums dzejoļa sākumā, kad „paspārnes kļūst lāstekas un stari“. — „Kā paspārnes var kļūt lāstekas un stari“, jautā Jānis Kadilīšs. — Te ir acīm redzama un rokām taustāma latviešu zemes pavasara glezna, kad jumta pažobeles jeb paspārnes ir pilnas starainām lāstekām, un šī glezna Kadilīšim atkal nav saprotama!

J. Kadilīšs raksta: „Grūti pieņemama arī glezna: koki smiltis liecas (tas gan varbūt varētu notikt ar krūmiem)“. — Tā nav ne pieņemama, ne nepieņemama glezna, tā ir iespējama realitāte.

Ja dzejnieks saka: „Ak Dievs, kā Tu to nemanītu, ka Tev ir jāsvēti tā tauta, kuŗā mītu!“ Un — „Tev jāpiesaudzē, Dievs, šīs tautas mūžu tikums“, tad Jānis Kadilīšs pārmet, ka tā ir distances neievērošana un liekas familiaritātes atļaušanās attieksmē pret pašu Dievu.

— Līdz šim gan Dievs bija tik labs, ka pie viņa varēja griezties mazs un liels savās bēdās un vēlmēs ar tādiem vārdiem, kādus katrs pats atrada. Vai Kadilīšs zinātu kādu jaunu likumu, ka trimdiniekam, lūdzot par dzimteni, jāievēro īpaša distance pret Dievu? Ja Kadilīšs pārmet lieku familiaritāti, vai tā zīmējas uz uzrunu ar „Tu“?

Pie dzejoļa Balsis klusumā recenzents teica: „Grūti aptvert, ka tas nāk no atzīta dzejnieka, vairāku grāmatu autora spalvas“. — Lai nu Jānis Kadilīšs atļauj, ka piezīmes par viņa rakstu nobeidzu ar viņa paša vārdiem, ja paša teikti, tad nebūs par stipriem: tiešām ir grūti aptvert, ka šāds vērtējums nāk no atzīta kritiķa un redaktora spalvas.

Austra Tamuža

TRIS ILUSTRĒTAS GRĀMATAS

Veronikas Janelsiņas ilustrācijas Anšlava Eglīša romānam *Homo Novus*. Apg. Grāmata Draugs, H. Rudzītis.

Anšlava Eglīša mākslinieku dzīves romānam *Homo Novus*, — kam šogad piešķirta Kultūras fonda prēmija, recenzēts Ceļā š. g. 2.—3. burtn. — ilustrācijas un grāmatas vāku darinājusi Veronika Janelsiņa. Lokāni un vispusīgi ir mākslinieces izteiksmes līdzekļi. Jau viņas iepriekšējās ilustrācijās A. Eglīša grāmatai Supersakso skatījām īpatnējus izteiksmes līdzekļu meklējumus, oriģinālu un stingru grafisku pieeju uzdevuma atrisināšanā. *Homo Novus* ilustrāciju pamatā tas pats melni balto masu harmonisks izkārtojums; šinī gadījumā tam dota īpatnēja tehniska apdare. Nenoteiktas un aprautas līniju švīku režģojums dzīvīti saīzē, veidojot stingrākus figūru un priekšmetu apveidus vai tā tumšo masu. Smalkā un rotalīgā līnija, kas vietām tikko skar papīra plakni, bagātina melno masu atturīgo izkārtojumu ilustrācijās. Jūtīgā līnija, sevišķi figūru apveidu zīmējumā, pārtrūkst un pavisam izdzīst, kā, piem., ilustrācijā, kurā attēlots Upenājs, gleznojot Kurtu Robertu. Te atturīgi izkārtoti tumšāko masu akcenti. Upenāja figūras apveidi pārtrūkst un organiski sasaistās ar baltā papīra lapas pusi. Janelsiņas spalva ir kā rotalādamās auž nenoteikto līniju režģojumu, kas dekoratīvi izkārtotas ilustrācijās. Vingrais, kaut nenoteiktas līniju raksts piešķir ilustrācijām mikstu un iridenu apdāri. Nīrbošam, ir kā vibrējošam līniju režģojumam ir zināma dekoratīva radniecība ar grāmatas drukāto burtu raksturu. Māksliniece iemīļojusi papēmienu nostādīt galvenās figūras balti-melnā pretstatā. Pārējam ilustrācijā, kas tverts vieglos apveidos, pieder tikai saistītāja loma. Tas vairāk vai mazāk raksturo arī notikuma apkārtni. Māksliniece vienkrāso veidolus, pasvītrotot tipiskumu. Viņa parāda izmeklētos un raksturīgus kustību momentus. Aprautajās un stūrainajās figūru kustībās pulsē apraudāta ekspresija. Ilustrācijā, kas attēlo Upenāju kā dumpīgās meiteņu klases savaldītāju, parādīti gan ārejo, gan iekšējo kustību kontrasti. Upenājs — mierīgs, nosvērts, turpretī lepnā un iedomīgā Astrīde manāmi satraukta no pārsteiguma. Blakus viņai trokšņainās klases biedrenes. Gluži tādu pašu kustības nostatījumu sastopam Salutaura izdarībās ar mākslas darbu pircēju.

Pavisam interesantu un vienkāršu kompozīcijas atrisinājumu vairojam ilustrācijā, kur attēlots Upenāja apciemojums gleznotāja Salutaura darbnīcā. Spēcīgi izceļas tumšais un stūrainais Upenāja siluets atvērtajās durvīs. Upenāja ēna uz grīdas vēl savukārt pasvītrot spilgtās gaismas iepildumu pa atvērtajām durvīm. Upenāja figūra kā spēcīgākais kontrasts vērs skatītāja uzmanību, to tālāk novirza viņa pieliektā galva un skats, kas pētoši veras darbnīcas dibensplānā. Tur guļ pats meistars Salutauris, ieracies lupatu kaudzēs. Raibu raibais darbnīcas inventārs — apgleznoti un neapgleznoti audekli, tukšās pudeles, paletes, netīrumu spainis u.t.t.

mākslinieces lietpratīgā izkārtojumā ieguvus līdzsvarotu kompozīciju.

Grāmatas pēdējā ilustrācijā māksliniece ar grāciņu līniju vieglumu devusi tēlnieces Ciemaldas tēlu. Jūtams ass iekšējā cilvēka tvērumš un viņa meistara roka izteiksmes līdzekļu pārvaldīšana.

Tēlniece iegrimusi sevī, skata savus sapņus un vīziju tēlus. Ilustrāciju ietvariem nav noslēgtu robežu, gluži tāpat kā viņas iepriekšējos grafiskos darbos. Grafisko masu izkārtojums pakļauts emociju ritmam. Tā ir mākslinieku pasaule ar savu savdabīgo, bezbēdīgo dzīves stilu, kuru īpatnēji skatījumā sniedzis rakstnieks. Te redzami vitāli dzīves spara pilni īpatnēji tipi, ko optiskos veidos iemiesojusi ilustratore, atsegdama to iekšējo pasauli.

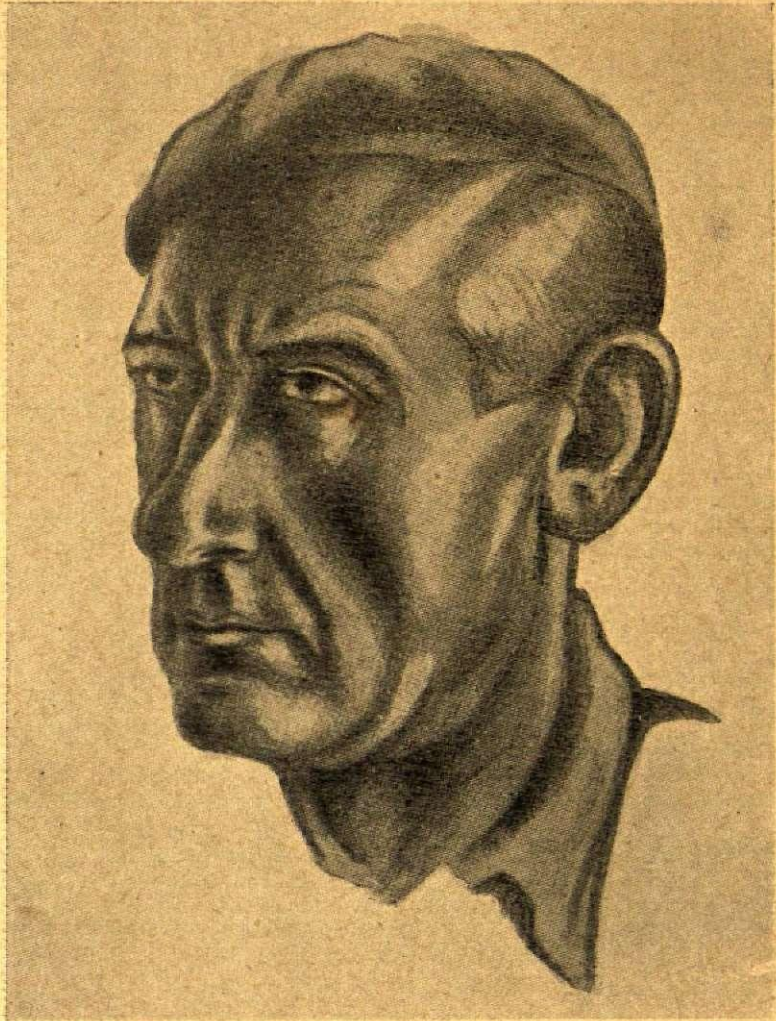
Izdomā vienkāršs, oriģināls un atbilst grāmatas garam vāka zīmējums. Dots lakas zīmoga attēlojums brūnā tonī. Pašā vidū aplī jaunā mākslinieka galva un paletes ar otām. Apkārt aplim iekomponēts romāna nosaukums ar izciņģa burtiem. Grāmatas autora nosaukums plūstošā rokrakstā virs zīmoga.

Sigismunda Vidberga ilustrācijas K. Dzīlles dzeju grāmatai *Talos celos*, 1947. apg. Ceļš un J. Jansudrabiņa stāstam *Liktenis*, apg. Selga.

Sigismunds Vidbergs devis izcilus grāmata ilustrāciju paraugus. Pirmā vietā jāmin ilustrācijas franču dzejnieka Pjēra Luisa dziedājumiem *Les Chansons de Bilitis* (1926. g.), kurās atmiņās sengrieķu mīlas burvīgums un klasiskais miers skaistums. Mākslinieks nerāda tikai kailu erētisku kaisli, bet tai cauri strāvo pirmatnība, svaigums, dvēselīga šķīstība un daiļums. Viņš apbrīnojami spēj iedziļināties cītu tautu dzīves izjūtās un kultūras īpatnībās. Ilustrācijas Bilitis dziesmām darinātas ar izsmalcinātu un gaumīgu aistēta prasmi, mākslinieks ir līniju virtuozs, kuram neklūdīga roka tehnisku grūtību pārvarēšanai. Izsmalcinātu līniju un melnbalto laukumu dekoratīvajā mījā darināti spalvas zīmējumi sengrieķu vāzu stilā. Veikli Vidbergs kombinē trauslās un apgarotās jauniešu figūras ar apģērbiem, traukiem, augļiem un celtņu detaļām. Liela meistara darbs arī Vidberga ilustrācijas Homera *Odisejai*. Ilustrāciju krājumā *Kama Sutra* attēlotā indiešu mīlas mācība, kur uzsvērtā jutekliskā bauda austrumnieciskā izpratnē. Zīmējums mākslinieks parāda austrumnieciskās dzīves stila izpratni un ar iedzīmtu takta un mēra sajūtu tiek pāri katrai klupšanas vietai.

Par ievērojamākām Vidberga ilustrētajām grāmatām runājam, jāatzīmē vēl Arvēda Švābes tankas *Gong-Gong*. Ilustrācijas izpildītas japāņu tušas tehnikā. Rokoko laikmeta izsmalcinātība un rafinētība atspoguļojas ilustrācijās *Prevo* grāmatai *Manonas Lesko* un kavaliera de Grije piedzīvojumi.

Sigismunds Vidbergs savās ilustrācijās nevis precīzi atspoguļo apakstītos notikumus, darba fābulu, bet ar optiskajiem veidoliem izraisa jaunas emocijas un rada noskaņas. Ko dzejnieks nevar pateikt vārdos, to ilustrators izteic ar lineārā ritma dinamiku. Tāpēc varam teikt, ka S. Vidbergs izvairās no grā-

Mārtiņš Ziverts

N. Strunkes zīmējums